

ІВАН ПАСІЧНИК

УКРАЇНСЬКИЙ ВІДДІЛ
ПРИ ТЕОЛОГІЧНІЙ СЕМІНАРІЇ
В БЛУМФІЛЬДІ

УКРАЇНСЬКИЙ ВІДДІЛ

ПРИ ТЕОЛОГІЧНІЙ СЕМІНАРІЇ В БЛУМФІЛЬДІ

**THE UKRAINIAN DEPARTMENT
AT BLOOMFIELD THEOLOGICAL SEMINARY**

by

JOHN PASICHNYK

RAMSEY, N.J., U.S.A.

1974

TORONTO, CANADA

ІВАН ПАСІЧНИК

**УКРАЇНСЬКИЙ ВІДДІЛ
ПРИ ТЕОЛОГІЧНІЙ СЕМІНАРІЇ В БЛУМФІЛЬДІ**

С П О М И Н И

РЕМСЕЙ, Н. ДЖ., З.С.А.

1974

ТОРОНТО, КАНАДА

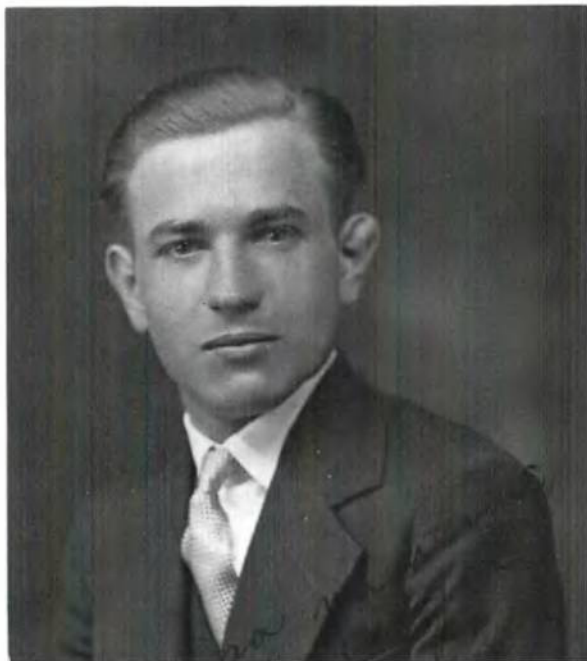
Printed by
HARMONY PRINTING LTD.
3194 Dundas St. W., Toronto, Ont., Canada, M6P 2A3

ЦІ СПОМИНИ ПРИСВЯЧУЮ В ПАМ'ЯТЬ МОЄЇ МАМИ МАРІЇ
Й МОГО ТАТА ПАВЛА, ВСІМ ТУТ ЗАПИСАНИМ ПРОФЕСО-
РАМ, ЄВАНГЕЛЬСЬКИМ ПАСТОРАМ, ПРОПОВІДНИКАМ,
МОЇМ ШКІЛЬНИМ ТОВАРИШАМ І В ПАМ'ЯТЬ СЛАВНОГО
ДИРИГЕНТА, ПРОФЕСОРА ЮРІЯ КИРИЧЕНКА ТА ЙОГО
СИНА ЮРІЯ МОЛОДОГО, ТЕЖ ДИРИГЕНТА.

Іван Пасічник

Євгенія Пасічник, з дому Ковальчук, дружина автора, зана з своєї активності в євангельським русі.

Іван Пасічник, автор споминів.

П Е Р Е Д М О В А

Значення Українського Факультету Блумфільдської Теологічної Семінарії й Каледжу годі проминати. Перший раз в історії України постав український протестантський відділ із українською викладовою мовою та всіма професорами українського походження.

Український відділ при Блумфільдській Теологічній Семінарії й Каледжі став ідеологічним центром українського реформованого руху як на Американському континенті, так і в Україні. Тому що український нарід не міг творити своїх вищих релігійних шкіл на рідних землях, він почав творити такі школи на вигнанні, утримуючи тісний зв'язок із церквами на рідних землях та постачаючи необхідну літературу, пасторів і провідних працівників по обох боках океану.

Це особлива заслуга брата І. Пасічника, що він зібрав й усистематизував матеріял про цю незвичайну українську вищу теологічну євангельську школу та видав свої спомини про перший Український Протестантський Богословський Факультет в історії нашого народу.

Як Автор правдиво зауважує, впливи цієї школи і тих, хто вчилися у ній, тепер не можуть зникнути зі сторінок історії нашого народу. Зміст цих цінних споминів говорить сам за себе.

Торонто, Онт., 1974

Михайло Фесенко

PREFACE

The beginnings and development of the Ukrainian Reformed (Presbyterian) Movement in the United States, Canada, and the Ukraine, is indebted in a large measure to the Ukrainian Department at Bloomfield Theological Seminary, U.S.A., and to Manitoba College in Canada.

The Ukrainian Reformed Movement goes back to the writings of H. Skovoroda, T. Shevchenko, I. Franko, and others, but it assumed the organized forms of a religious movement only in the beginnings of the twentieth century. It is true that at the time of the Reformation in Europe, numerous congregations existed in the Ukraine. However, there was later, a complete eclipse of this new religious development, and only in the beginning of the twentieth century did the movement come to life again with a well-organized structure, teaching, and Ukrainian consciousness.

Through the efforts of the Ukrainian reformed leaders, both Bloomfield Theological Seminary and Manitoba College became the spiritual centres of the new Ukrainian Reformed Movement. The Ukrainian Department at Bloomfield Theological Seminary listed about sixty-three Ukrainian students. Twenty-five of them became Ukrainian Presbyterian and Reformed ministers. This movement spread to the Ukraine in the early 1920's and it was widely accepted by the Ukrainian people. This Reformed Movement in the Ukraine was destroyed by the Russian police during the Second World War, when the Western Ukrainian provinces were occupied by the Russian armies. However, it continues to live in the hearts of the Ukrainian people, who await and struggle for true religious freedom for all.

This book gives a brief account of the Ukrainian Department at Bloomfield Theological Seminary, its professors, teachers, and students.

The Ukrainian Reformed (Presbyterian) pioneers in the U.S.A. and Canada, with the blessing of God, were able to produce a leadership which made this Evangelical Movement possible.

There are only seventeen former Ukrainian students of Bloomfield Seminary left, among them five or six ministers emeriti.

We wish to keep our identity, our culture, language and customs in this free land, and we pray that the Gospel will remain and spread among Ukrainians on both sides of the ocean.

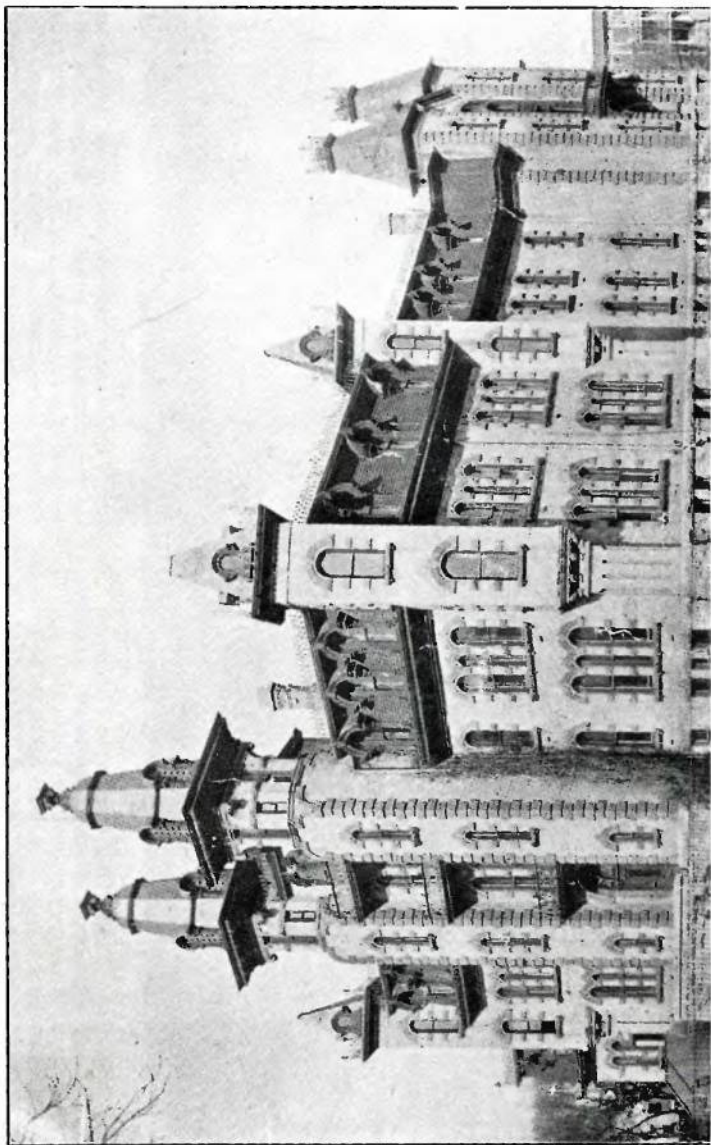
Glory be to God our Father, and Jesus Christ, and to the Holy Spirit. Amen.

Ramsey, N.J., 1974.

J. Pasichnyk

Блумфільдська Теологічна Семінарія і Каледж. Тут був Український Департамент, де українські професори викладали українську мову, літературу, історію України, а понад 60 українських студентів студіювало тут упродовж 1908 - 1931 р.р. Це правдиво християнська святиня, яка подавала й подає солідну науку всім, хто широко хоче вчитися. Тут навчають свободи, права у свободі, обі-рону свободи перед політичними й релігійними диктаторами та про збереження здобутків Реформації.

Це святина — Манігоба Каледж. Перший тут переступив поріг Іван Болдуг, який скінчив теологію 1903-го року. У цій святині знання вчилися сотки українців, між іншими, Павло Крат, Ілько Глова, Володимир Купчинський, Іван Роберт-Ковалевич та багато інших українських евангельських проповідників. Це Школа англійських протестантів пресвітеріан у Вінніпегу, Канада. Український евангельський рух у цьому 20-му сторіччі завдячує свою історію цій Святині, яка плекає духа свободи, християнства і ділиться свободою з іншими народами. Цього довершила проповідь нецензурованої Євангелії.

УКРАЇНСЬКИЙ ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ РУХ НА АМЕРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Український євангельський рух на Американському континенті на початку ХХ століття свій зріст багато завдячує двом пресвітерським школам, а саме: Манітобському Каледжеві у Вінніпегу і Блумфільдській Теологічній Семінарії в Блумфілді, Нью Джерзі.

Український Департамент, якого основоположником був Василь Кузів, при Блумфільдській Теологічній Семінарії являв собою українську гімназію і семінарію, де українською мовою українські професори викладали такі предмети: українську мову, граматику, географію України, літературу, історію української літератури, історію України та інші дисципліни, як також Біблію (Старий і Новий Заповіти), упродовж 11 років, від 1915 року до 1926 року. Але українські студенти тут училися від 1908 року до 1931 року.

Професорами Українського Відділу були Василь Кузів, Іван Коцан та д-р Лонгин Цегельський.

Усіх українських студентів за весь час, від 1908 р. до 1931 р., було тут 63, прізвища яких будуть подані далі в цих споминах. З тих 63 студентів тільки 25 стали євангельськими проповідниками. Решта 38 студентів, хоч і не скінчили теологічних наук, проте вони одержали певну освіту, а тому не пропали для євангельського руху, бо здобути і трохи освіти було для них краще, ніж нічого.

Блумфільдська Теологічна Семінарія була пов'язана з Пресвітерською Церквою ЗСА. Члени цієї церкви — багаті й бідні — своїми дарами-дотаціями й недільними колектами спомогали свою Пресвітерську Церкву. Із тих дарів був створений особливий фонд, яким заряджувала рада, що називалася “Борд оф Крисчен Едюкейшон” з осідком у Філядельфії. Цей фонд був призначений на працю для Христа, на місії між усіми національностями в ЗСА і за кордоном, як, наприклад, в Індії, Китаю, Африці, Південній Америці тощо. “Борд оф Крисчен Едюкейшон” з цього фонду помагав також українським емігрантам-студентам у Блумфільдській Семінарії, але не всім. Около половини українських студентів самі оплачували належність за науку. Це була одна з головних причин, чому українські студенти мусли передчасно покидати школу. Отже, вони не закінчили студій через брак засобів. Друга половина українських студентів у Семінарії діставала поміч із вищезгаданого фонду. І ця

поміч українським студентам за всі ті роки досягла точно суми \$6,415. Як тоді, так і тепер, це була поважна сума гроша, довгу. Але цей довг з бігом часу зліквідовано з процентами, про що автор цього спомину може посвідчити документами.

Блумфільдська Семінарія давала студентам добру, солідну науку. Ті 25 українських проповідників, яких дала нам Блумфільдська Семінарія, і тих проповідників, яких дала нам Манітобська Колегія у Вінніпегу в Канаді, взявши разом, вони в трудах, злиднях, у прямих недостатках, в перепонах, у невигодах, у переслідуваннях, без помочі батьків і матерів, а то й у голоді й холоді, викарбували подиву гідні глибокі сліди українського протестантського евангельського руху в цьому дуже бурхливому 20-му сторіччі в історії українського народу. Тих глибоко викарбованих слідів вже не можна зняти з цього століття, а що українська нація не вимирає і вона вже не відступає перед ворогами, то певно прийдуть нові інтелігентні українські покоління, які оцінять цю працю краще, ніж ми, і вони певно поставлять цю працю на вагу оцінки перед Богом. Віримо, що ті прийдешні українські інтелігентні покоління не будуть вдоволятися старим ритуалом чи матеріалізацією релігії у забобонах чи смішною “апостольською столицею”, яка понижує український нарід, а Христову віру обернула на торговицю. Віримо, що українська прийдешня людність піде за Христом, а не за фальшивниками, бо Христос голова церкви!

Протестантська Реформація увільнила Христові навчання й передала їх назад народам, їхнім Церквам. Реформація принесла свободу релігії, демократію, свободу народам і волю людині, а в тому й політичні свободи. Ті 25 українських випускників із Блумфільдської Семінарії і ті з Манітобської Колегії у Вінніпегу ступили на той шлях, який веде до Реформації і в українському народі, — виступили в 20-му столітті.

Між православною Московщиною і католицькою Польщею нехай постане евангельська Україна. Це завдання нових українських інтелігентних поколінь, що не схочуть гнути спини й цілувати патинків чужих окоманів на українській Христовій ниві. З вами Бог, за вами правда, спиніть водевіль у вашій церкві. Бо Бог — Бог один, не є ані римо-католик, ані греко-католик, ані православний, ані протестант, і Він не є українець, ані не жид, не москаль, не поляк, не американець. Він Архітект і Творець нашої землі, де ми всі живемо, і Творець нечислених плянет у Своему безконечному й усевічному небесному просторі, у Своему царстві небесному. Він патріот Свого вічного царства, а нас наділив Україною, щоб ми жили в ній щасливо,

щоб чинили правду, щоб були господарями на ній без ворогів-окупантів; щоб цю нам дану Україну ми любили, її боронили перед загарбниками, щоб ми були її патріотами. Але Він за це хоче від нас, щоб ми визнавали лише Його одного, — що Він наш Бог, Бог один. Христос один. Євангелія Христава одна. Щоб ми смішними одягами й тіярами не страшили людей і горобців у коноплях. Якщо будемо визнавати лише одного Бога, лише одного Христа за Посередника між Богом і нами, і будемо визнавати, що тільки Христос є головою церкви, і що Христос не має смішних заступників, а апостоли не мають ані столиці, ані тронів, і як будемо визнавати лише євангельські правди, записані в Євангелії, то на нас звернуть увагу й у нашій боротьбі Дух Божий pomoже й увільнить Україну і нас з неволі сатани.

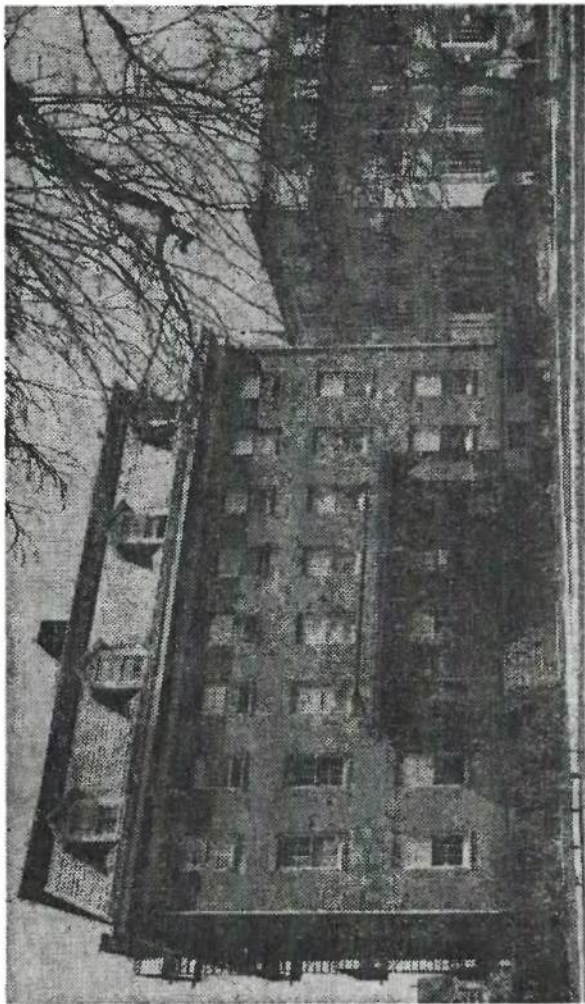
В історії про Семінарію, "THE FIRST CENTURY" автор її, д-р Тейлор, зробив помилку, подавши лише 49 українських студентів, а їх було 63. Для вашої цікавості подаю їх усіх, без кількох точних прізвищ, яких я не міг віднайти, але всі вони подані в цих споминах на різних світлинах. Отже, це були такі особи:

Василь Кузів
Іван Баран
Собко
Йосиф Штольмайстер
Теодор Грицик
Іван Саластин
Йоахим Гласко
Дмитро Кокорудз
Андрій Іванишин
Василь Галич, д-р проф. історії
Наумчук
Дмитро Муха
Лев Бучак
Лука Стандрет
Іван Яцентій
Михайло Паньків
Тимко Рудий
Іван Роберт Ковалевич
Перисаль Кунде (англієць з Канади)
Іван Кустодович
Дмитро Паюк (я непевний, чи він був у Блумфільді)
Стефан Пельц
Яцко (його першого імені не знаю)
Іван Петрів

Мізенчук (його першого імени не знаю, він був із Торонта)
Мотиль (його першого імени не знаю, був із Гартфорд,
Конн.)
Мелех із Рочестер, Н. Й., його імени не знаю, він є на
знімці)
Микола Цесляк
Іван Голоднюк
Іван Федішин
Йосиф Валентійчук
Іван Заболоцький
Дмитро Лазар
Михайло Петрівський (з Ошави)
Іван Левенець
Іван Петрівський (з Ошави)
Микола Слободян
Стефан Іванків
Стефан Витвицький
“Чорнобривий” з Торонта (не знаю прізвища)
Іван Кормило
Василь Задорожний
Богдан Гура
Михайло Паробій
Антін Калина
Пилип Савчук
Іван Пасічник
Микола Козак
Йосиф Андрійчук
Іван Кривуцький
Омелян Глинський
Володимир Грицик
Михайло Фесенко
Григорій Онищенко
Йосиф Луцейко
Юрій Фрусевич
Олександр Куман
Юліян Баранюк
Василь Белнів
Борис Крат (рідний брат пастора Павла Крата)
Григорій Павлик
Петро Журавецький
Андрій Сенадоріян
Микола Боско

У Російському Департаменті були оці українці: Петро Марченко з Харкова, Федір Гаврилко з Полтавщини, Антон Григораш із Київщини, Макар Застелюк із Подільщини. Професор Російського Департаменту походив із Києва і називався Микола Гаєвський. Ці жертви московської неволі в Україні не принесли слави ні Богові, ні своєму народові, однак я вношу їх у список, бо все ж таки вони сини України. Тут вони є на одній із групових світлин із 1921 р. Найгірше на світі жити безбатченком. А вони признавали найгіршу катівню собі за батьківщину, а ця катівня — це Росія.

Отже, бачимо, що було не 49 українських студентів, але більше. З того числа тільки 25 стали євангельськими проповідниками. Всі інші, хоч проповідниками не стали, проте допомагали в поширенню євангельських думок у нашому народі на еміграції та в рідному краю.

Це стара Академія до 1872 р. Потім це була Німецька Теологічна Школа. У 1913 р. стала Блумфільдською Теологічною Семінарією. А від 1915 р. стала бурсою (dormitory), де жили також українські студенти, почавши з 1908 р. до 1931 р. Вдоліні в бейсменті під цим будинком є кухня і простора їдальня (тепер кафетерія). Тепер цей будинок називається Сіберт Голл на поштану першого декана Юрія Сіберта, німецького емігранта. По правому боці — це Семінарія, Накс Голл і Каледж.

р Генрі Вебер, ректор, опісля президент Блумфільдської Теологічної семінарії і Каледжу. Помер 27-го жовтня 1933 р. Він був великий приятель українських студентів і українського народу. Походив із німецького народу.

Василь Кузів, 1887 - 1958, проповідник, професор, ініціатор У.Є.О., реформатор, місіонер, лектор, член УВАН, євангелик, християнин, патріот та любитель свого народу.

БЛУМФІЛЬДСЬКА ТЕОЛОГІЧНА СЕМІНАРІЯ В БЛУМФІЛЬДІ, Н. ДЖ.

1868 — 1968

Під цією назвою ця школа відома була українському протестантському світові понад 60 літ, відома й тепер. Її відгомін пролунає мабуть ще других 50 літ, а може цей відгомін і залишиться назавжди в українському народі. Важлива ця школа тим, що при ній був офіційно заснований УКРАЇНСЬКИЙ ДЕПАРТАМЕНТ з українською викладовою мовою, в якому українські професори й учителі навчали українських студентів на українських протестантських (євангельських) проповідників.

Блумфільдська Теологічна Семінарія має дуже цікаву історію. З вдячності за хліб і сіль нам варто з нею хоч побіжно познайомитися, зокрема про цікавий початок цієї школи та її основоположника.

У Чехії була частина землі, що називалася Моравія. Там жили більшістю послідовники замученого славного чеха Івана Гуса (1369-1415). Тих людей називали “гуситами”, а вони самі називали себе “Злучені Брати” (“United Brethren”). Серед гуситів було багато німців. Чимало зі Злучених Братів емігрували до Америки. Один із них був німець, на ім'я Іван Ульрих Гентер. Він здобув релігійну науку серед Злучених Братів й вони післали його на місійну роботу між німецькими емігрантами в Америці. Іван Гентер мав також професію кравця, бо в тому часі так вишколювали, що проповідник мусів мати два “таланти” — один талант проповідувати Боже Слово, а другий талант, мовляв, особистий, аби він міг заробити собі хліб. В Америці Гентер бідував, не мав своєї хати й часто голодував. Коли ж його доля дещо покращала, то, зустрічаючи людей, його найперше питання було: “Чи вже їли?” Перед людьми він признався: “З власного досвіду я знаю, що то значить голод. Отже, я ніколи не дозволю голодному братові залишити мою хату так довго, поки я ще маю кусник хліба, що ним я можу поділитися з ним”. Сучасники його в своїх споминах про нього записали, що він був глибокорелігійним і гуманним чоловіком.

З цього припало дещо й українцям у наступному столітті, щобто властиво з праці Івана Гентера. А дивлячись на його фотографію, треба ствердити, що це дійсно була добра людина. Він творив добро, що голосно й багатозначно говорить за нього. Він помер 1899 року.

У квітні 1868 року Іван Гентер заснував школу в Нью-арку, Н. Дж., при німецькій церкві (Мортон вулиця між Гай і Вест вулицями), де він був пастором. Спочатку він дав назву тій школі “НІМЕЦЬКА ТЕОЛОГІЧНА ШКОЛА”. Це була школа для німецьких хлопців, яких пастор Іван Гентер учив на проповідників, ставши інструктором і першим деканом цієї Школи. У 1870 році студіював там Генрі Дж. Вебер, що опісля став одним із найкращих приятелів українського народу.

У 1870 році Американська Пресвітерія взяла Школу під свою опіку й І. Гентер казав, що його “випозичила” Пресвітерія для своїх добрих замірів. Але Школа була замала в Ньюарку і шкільний заряд закупив парцелю на розі двох вулиць: Френклин і Либерти, в Блумфільді, Н. Дж. На цій парцелі стояв дуже великий будинок, що називався Блумфільдська Академія, власником якої були блумфільдські пресвітеріяни. Цю парцелю з будинком закуплено за 13,300 доларів і 1872 року сюди перенесено Німецьку Теологічну Школу. В Школі навчали німецької й англійської мов, як також цими двома мовами навчали студентів. У Блумфільді першим деканом був д-р Юрій Сіберт, а першим президентом Школи був американський уродженець д-р Чарлз Накс (Кнох).

При цій Школі в Блумфільді, окрім німецького департаменту, були створені департаменти інших національностей, почавши від 1904 року. Отже, були департаменти: польський, італійський, мадярський, російський і український. Найшвидше розпався польський департамент. Були в цій Школі також литовці, білоруси та інші.

Для нас найбільш цікавий Український Департамент і його оточення. І про це тепер буде мова. Український Департамент був заснований найпізніше, бо аж у 1914 р. (Ця дата досить невиразна, бо раз подають 1914 рік, іншим разом подають 1915 рік). Але в Школі вже були українські студенти перед тими роками.

У цій праці подаю спис усіх українських студентів та їхні знімки групові або одноособові, а яких студентів знімок немає, то це означає, що вони заскоро залишили Школу.

Коли є які недоліки, то треба знати, що це були помилки, зроблені не навмисно. Їх треба судити з кута зору не цього часу, а тодішнього.

Блумфільдська Теологічна Семінарія і при ній Український Департамент зробили добру роботу для українців і для України. Ньюарк того часу було гарне, чисте, спокійне й високорозвинене місто. У ньому жило багато тисяч українців. При вулиці

Корт, а потім при вулиці Мортон стояла Українська Греко-Католицька Церква св. Івана Хрестителя. При вулиці Бікон стояла Українська Пресвітерська Церква св. Петра й Павла. Пізніш при вулиці Корт з'явилася Українська Православна Вознесенська Церква в приватній хаті. При вулиці Бікон майже стіна в стіну коло Української Пресвітерської Церкви побудували Народний Дім, якого свої большевики хитро присвоїли та зробили своїм. Там збиралися всякі “соціалістичні” елементи, як радикали, поступовці, будучники, прогресисти, які завжди валили капіталістичну систему і часом завдали багато клопотів українським пресвітеріянам. При вулиці Спрингфільд, а потім при вулиці 18-ій стояв “Січовий Дім”, а при вулиці Вільям стояв Католицький Народний Дім. У всіх тих “народних домах” були також нерозлучні народні корчми. Такі доми вони засновували, мовляв, на читальні, для освіти, для українських емігрантів, але освіта в корчмах чомусь не бралася. У Ньюарку відбувалися бурхливі українські віча, з'їзди, конференції, конвенції, дебати, збірки гроша на “визволення України”, маніфестації та “вічні” протести. Тут навіть теперішній один православний єпископ і один православний священник вітали хлібом і сіллю большевицьку делегацію з України після другої світової війни. Це “вітання” записалося досить гучно в “Українському Вістнику” (церковно-народний часопис із травня 1949 р.), що друкувався в Нью Йорку. Там є навіть знімки тих православних вітальників. А большевицьку делегацію очолював Дмитрі Мануїльський. Місто Ньюарк записалося визначно в історію американських українців, а в історію українських протестантів-євангеліків зокрема. Тут була народилася Перша Українська Пресвітерська Церква, що спочатку мала назву “Руська народна церква”, яка складалася майже з самої молоді, бо власне її й заснувала молодь, яка втікла в світ за очі з католицької Австрії. З Ньюарку-Блумфільду також народилася думка про Українське Євангельське Об'єднання, яке заснували в Рочестері 1922 року. Писав Шевченко: “Польща впала і нас завалила”, — то так само, коли Ньюарк упав, то й нас завалив, бо не стало піонерів і наступне покоління не доцінило тяжких здобутків їхніх батьків і матерів.

Якщо ми, українські протестанти-євангеліки, надіємося, що гомін цієї Школи покотиться по Україні хоч 100 літ або й стане частиною боротьби України за свободу віри, то, до речі, буде згадати кількома словами історію самого містечка Блумфільду, бо воно ж уже досить часто згадувалося в українській євангельській літературі цього 20-го сторіччя.

До 1812 року це містечко не мало жадної назви. Це було велике село з польовими доріжками. Рідко стояли багаті дво-поверхові доми. Було багато скрізь дерев і ця місцевість виглядала радше, як парк. Посередині стояла Пресвітеріянська Церква, аперед нею чудова, вліті зелена, громадська площа-парк.

Хтось у цій громаді подав думку, щоб це містечко назвати й зареєструвати просто "ЦЕРКВА". Комусь іншому пригадалося, що в стейті Нью Джерзі жив генерал Йосиф Блумфільд, який разом із Юрієм Вашингтоном воював за незалежність Америки. У 1812 році привезли генерала Й. Блумфільда до містечка й урочисто в церемоніях дали цьому містечку назву "БЛУМ-ФІЛЬД", а по смерті генерала ще й побудували йому гарний пам'ятник, вмурували пропам'ятну плиту, на зеленій площі недалеко від Німецької Теологічної Школи.

Шкільна рада складалася з визначних пресвітерських окружних пасторів і визначних світських людей, особливо брали участь адвокати, лікарі, підприємці й міські урядники.

Почавши з 1904 року, до Школи почали напливати студенти з інших національностей. У 1904 році тут були студенти, що записувалися поляками. Німці дуже швидко почали американізуватися й це американцям подобалося, бо німецькі випускники-проповідники в свою чергу вже помагали американізувати німецьких емігрантів дуже скорим темпом. Шкільна рада хоч як ревно старалася ширити Христову любов, то все ж таки в цьому видно було і шовінізм, який вилазив, як шило через мішок.

У 1908 році в Школі появилася перший український студент, а це був Василь Кузів. В. Кузів студював теологію в Теологічній Семінарії в Пітсбургу, в Пенсильвенії, а сюди прибув докінчувати студії. У 1910 р. Кузів закінчив науку. Отже, неофіційно українські студенти в цій Школі датуються від цього року.

У Ньюарку впродовж тих років відбувалися важливі історичні події серед українців. Саме була зорганізована Руська Народна Церква. Якраз тепер дуже потрібно було українських євангельських проповідників. Іван Бодруг був у Ньюарку та в Нью Йорку зі своїм тестем Олексієм Бачинським, закладаючи Руські Народні Церкви, подібні до тих, які він засновував у Канаді.

Для нас цікаве є те, що рекорди в Школі виказують, що там перші українські студенти реєстрували свою національність, як "русини" (Ruthenian). Годі погодитися з думкою, щоб Кузів,

свідомий українець, син батька радикала свідомого українсько-го села Денисова на Тернопільщині, міг записуватися “русином”, а не українцем. На мою думку, знаючи, як мадяри опісля запанували були над цією Школою, і навіть мали мадяра президентом, вони ті рекорди мусіли “перероблювати по-своєму”, бо в їх Мадярському Департаменті було чимало студентів, які носили слов’янські прізвища, які вказували, що це були змадяризовані наші лемки, але вони спантеличені на початках мусіли реєструватися, як русини, поки мадяри знову взяли їх у свої руки. Аджеж за мого часу, 1929 року, в Мадярському Департаменті були лемки з їхніми прізвищами й навіть говорили по-лемківськи.

Незалежні Руські Церкви Бодруг засновував у Канаді, почавши з 1903 року. Там було чимало дуже добре вишколених українських проповідників. Дві такі Незалежні Руські Церкви Бодрук zorganizував і тут: одну в Ньюарку, Н. Дж., а другу в Нью Йорку. Спочатку обі ці церкви обслуговував сам Іван Бодруг, його тесть Олексій Бачинський і опісля Володимир Пиндиківський, всі три з Канади. А вже 1912 року громада в Ньюарку під проводом тодішнього поважного церковного діяча Івана Барана покликала собі на проповідника молодого Василя Кузіва перший раз. Пастор Л. Стандрет у своїм листі з 14-го вересня 1971 р. так описує Громаду, яка покликала В. Кузіва, як пастора.

“Я й інші в тому віці, що я, були радше глядачами, сиділи збоку, слухали й мовчали. Я був членом церковного хору, членом і секретарем аматорського кружка при Церкві; і це тоді було всією моєю церковною діяльністю. На богослуження приходив, бо співав у хорі, а найбільше тому, що був незвичайно зацікавлений у проповідях, які тоді були переважно полемічного змісту. Бож треба було людям у “Руській Народній Церкві” вияснювати різницю між католицьким і протестантським віровченням.

“Та проте я деколи бував на парафіяльних зборах, які тоді відбувалися щомісяця. Пригадую собі, що був церковний уряд, була сесія і було жіноче товариство. Предсідником зборів був чоловік, що називався Мельник, якого також називали Любинець.

“Все, що я пам’ятаю, і то не дуже добре з 1910 року, то те, що тоді всякі сходи відбувалися в читальні в будинку (хаті) коло нової церкви, яку тоді будували. Хата належала до церкви, а одне і друге належало до Пресвітерії, що була купила ці “проперти” для вжитку нашої Руської Народної Церкви.

“Перше представлення в США я бачив у такій салуновій залі при Моррис і Спрінгфільд Ав. Це було “Наталка Полтавка”, яке дав аматорський кружок з “Руської Народної Церкви”. По представленню був балъ (танці й випавка) до пізньої ночі. Як бачите, то були інші часи”.

Справді, то були інші часи. Лука Стандрет приїхав до Америки 1910 року. В Руській Народній Церкві саме тоді проповідував Іван Бодруг, потім його тесть Олексій Бачинський короткий час і цього самого 1910 р. був там проповідником Володимир Пиндиківський до 1912 р. Ця Руська Народна Церква складалася майже зі самої молоді. Першою президенткою жіночого товариства була Антоніна Вариницька, другою з черги була Анна Панькова, дружина Івана, який доживає віку (90 літ) у Чатам, Н. Дж., довголітній член цієї Церкви, побожний, милий, жертвенний український вартісний громадянин. Статут тодішнього жіночого товариства (я маю з 1908 року) віддзеркалює дуже цікаві думки, ідеї наших жінок того часу. Іван і Анна Панькові були піонерами цієї Руської Народної Церкви й бачили її 50-літній ювілей 1959 р. Анна померла 1970 р.

Тим часом Німецька Теологічна Школа в Блумфільдї зростала в силу, повагу й у число емігрантських студентів німців і ненімців. Довколишні багаті мешканці і протестантські церкви обдаровували Школу великими сумами гроша, записували свої дома на Школу, і Школа почала розширяться, набуваючи нові площі за дешеву ціну під нові будинки. Великий вплив нових емігрантських студентів різних національностей вимагав зміни в Школі. І вже 1913 року шкільна рада, що складалася вже з американців і з поамериканізованих німців прийшла до переконання, що назву Школи треба змінити ради тих багатьох національностей. І цього самого року назву Школи змінили з **Німецька Теологічна Школа** на офіційну назву **Блумфільдська Теологічна Семінарія**. Український Департамент постав 1913 р.

Відгомін цієї Семінарії в пізніших літах попав в історію канадських українців “The Ukrainian Canadians,” автора д-ра Михайла Марунчака.

Блумфільдська Теологічна Семінарія стала власністю Пресвітеріанської Церкви в ЗСА, і ця Церква фінансувала Семінарію та помагала студентам усіх національностей, які приходили сюди здобувати освіту. Америкаський державний уряд фінансово не піддідержує жадних релігійних чи церковних шкіл чи інститутів. Пресвітерська Церква мала свій фінансовий осідок того часу у Витерспун Билдинг-у в Філядельфії, звідки приходила

Блумфільдська Теологічна Семінарія і Каледж, де студіювали українські студенти. На другому поверсі, друге вікно від ліва, там була українська кляса офіційно через 11 літ, а неофіційно 23 роки.

допомога студентам у Семінарії. Таку маленьку допомогу діставав і я, а решту доплачував з моїх емігрантських заробітків.

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕПАРТАМЕНТ при Блумфільдській Теологічній Семінарії носив оцю офіційну назву, що бачите вгорі, а українці називали його по-різному — український відділ або українська школа. Це був департамент з українською викладовою мовою, отже, гімназія ідентична до департаментів німецького, італійського й мадярського. Український Департамент був заснований між 1913 і 1914 роками згідно з рекордами. Ентузіястом і основником був Василь Кузів, а від американців — особливо д-р Генрі Вебер, декан, і президент Школи Давид Рудач Фразер і Пресвітерська Церква в ЗДА. В цьому Українському Департаменті Василь Кузів став професором. Треба вам також знати, що при Семінарії був теж Російський Департамент, а професором був “росіянин” з Києва, Микола Гаєвський (вимовляв Гаєскі).

Що того часу американці знали про Україну чи про українців? Одним словом — нічого. Отже, Український Департамент при Семінарії з українською викладовою мовою з’явився як одна з рідких оаз на цьому континенті того часу. Кузів був сильний

Це бібліотека в Семінарії, де також була українська бібліотека, а бібліотекарами були М. Петрівський, І. Заболоцький і Й. Луцейко.

пропагатор українства і на тому тлі було чимало конфліктів українських студентів із студентами “росіянами” і проф. Кузіва з проф. Гаєвським. Кузів і Гаєвський дуже серйозно розсварилися над закованою, пограбленою, ожебраченою й мовчазною нікому в світі невідомою Україною. І Василь Кузів докоряв Гаєвському — “Ти матір розпинаєш і з неї останню сорочку знімаєш”. Це страшно боліло Гаєвського, бо підсвідомо він був українець, малорос і в пізніших роках перед українськими студентами прилюдно признався до українства, що я сам чув. Гаєвський ніколи не говорив до нас, українських студентів, російською мовою, тільки українською, яку знав таки добре. Такі ж саме студенти, як Гаєвський, були в Російському Департаменті, всі жажливо помосковлені малороси, що висмівали все, що українське, хоч самі знали українську мову бездоганно. Всіх їх я знав особисто, з деякими навіть довго приятелював, бо ніде правди діти, вони з бігом часу й у постійних дискусіях переходили свою національну еволюцію. Василь Кузів і Микола Гаєвський розгінані один проти одного, в гніві розійшлися 1926 року. Гаєвський, очевидно, був малосвідомий інтелігент, Україну вважав мертвою і волів заробляти собі хліба “русским языком та пофальшованою русскою літературою й історією”, пли-

Це каплиця в Семінарії, де в навчальні дні 10 хвилин перед 12-ою годиною опівдні ми сходилися на молитву.

вучи з водою, куди завжди пливають безхребетні інтелігенти. Але в Семінарії він стрінувся з нашим “левом”, у якого Шевченко, Драгоманів, Котляревський, Костомарів, Куліш, Українка, Франко й Грушевський були святими людьми. Гаєвський із чужими пушкінами й іванами лютими зазнав болючої поразки. В його часі і в моїм часі та розумінні, Кузів був великий, дуже серйозний український патріот, який ширив знання про Україну й її недолю своїм і чужим людям з великим захватом, запалом, стійкістю, детермінацією.

Очевидно, що Кузів не міг бути на двох посадах — проповідником у Руській Народній Церкві в Ньюарку і професором в Українським Департаменті при Семінарії в Блумфілді. Отже, він вибрав радше професуру в школі, а на його місце в Ньюарку громада покликала собі на пастора проповідника Івана Коцана, який вчився у Манітобському Каледжі у Вінніпегу, в Канаді. Про пастора Коцана можу писати лише все добре і більше нічого. Він був милий, глибоко релігійний і український патріот. Йому я завдячую багато, бо він навчив мою майбутню дружину, Женю Ковальчук (її прозивали Настею Скоропадською), читати, писати й думати по-українському в Рідній Школі при Першій Українській Пресвітерській Церкві св. Петра й Павла в Ньюарку.

Пастор Іван Коцан, студент Манітоської Колегії, президент студентського товариства, президент організації українських учителів, учитель у Блумфілдській Теологічній Семінарії, редактор "Євангеліста", проповідник Української Пресвітерської Церкви в Ньюарку і професор Рідної Школи при цій Церкві.

У Пресвітерських Церквах є постанови, що діти вступають у члени церкви щойно тоді, коли вони є підготовані до членства знанням Біблії. Цю постанову прийняли також українські пресвітеріяни. На світ-ліні бачимо наших молодих членів, що перший раз приступили до Св. Причастя та стали членами Церкви в 1924 році. Зліва сидять: Марія Печена, Софія Гарцула, пастор Іван Коцан, Анна Руда й Анна Драган. Стоять зліва: Андрій Вариницький, Яким Коцан, Едвард Валовіза, Антін Романків і Іван Попіль. Це вже діти, роджені в Америці. Пастор Іван Коцан був дуже мила й глибоко релігійна людина. Він на Великдень кожного року любив читати Євангелію по-грецьки, по-латинськи й по-українськи. Він ще святий паски для тих, хто того собі бажав. Був учителем української школи при церкві. За його пастирювання Марія Корещька була учителькою Недільної Школи. Залишив Ньюарк 1925 року.

Д-р Лонгин Цегельський, голова Дипломатичної Місії Західньо-Української Народної Республіки у Вашингтоні, ЗСА, 1919 р., опісля професор Українського Департаменту при Блумфільдській Теологічній Семінарії і Каледжі (5 років) і автор двох книжок на тему українського протестантизму.

Професор Василь Кузів (такий тепер був його офіційний титул і так адресували його всі професори та студенти) жив із родиною при 165 Либерти вулиці. Він заохочував українських юнаків, щоб вступали до Українського Департаменту на науку. В роках 1914-1915 був збудований новий будинок, якому дали назву НАКС ГОЛЛ на честь першого президента Семінарії, а старий будинок, де раніше була школа, тепер призначили на мешкання студентам, кухню і їдальню. Того старого будинка назвали Сіберт Голл на пошану першого декана.

У новому будинку Накс Голл, на другому поверсі шкільна рада призначила для українців гарну кімнату, звернену до півдня. Цю кімнату так і називали "українська кляса". І вже в шкільному році 1915-1916 тут було 9 українських студентів. Хто вони були?

Блумфільдською Теологічною Семінарією я дуже цікавився від першого дня, коли я там переступив поріг, і під час мого перебування там і аж до старости літ. Пишу оце вже в похилому віку, вибираю з моїх записок, що здається важливіше, цікавіше,

триваліше. І пишучи оце, думаю, як дивно і радісно, коли люди широко діють в ім'я Господнє, і яка велика сила, де любов Христа пробуває в людях і творить із них одну велику родину.

Причина, що спонукала Василя Кузіва заснувати й очолити Український Департамент у Семінарії була проста й стара, як дуплава верба, — недоля українського народу, духовне занедбання українського простолюддя, релігійні тоталітаризми православ'я й католицизму, каста чи кляса ксьондзів чи попів, що ділила їх прірва від простолюддя, та вкінці жажливо викривлене й пофальшоване наше християнство, яке на гвалт кричало (та кричить!), щоб його зреформувати. Дивлячись вперед, на майбутнє свого народу, Кузів розумів, що ніщо само зі себе не станеться. Щоб ширити чисту євангельську віру без поганських домішок та різних правил і диктатур, то передусім треба Євангелію знати, добре її вивчати, в щоденнім житті її свідкувати для примірів іншим людям. За це треба було також боротися і потрібні були до цього чесні люди. Конечними були знання української мовови, історії, літератури. Дуже прикрим було й те, що в Америці нас не знали, не знали України й українців. Щоб пояснювати чужим людям, “хто ми, ким й за що закуті”, треба було на це багато часу і сильних і правдивих середників. Отже, потрібна була писана наша пропаганда. Василь Кузів був український патріот. В цьому він ніколи не уступав. Що боліло українському народові, те саме боліло його. Неволья України була його власна неволья. Втікаючи від злиднів у чужі нетри за море, “у світ за очі”, він і за морем стрінувся з рідною нуждою віч-на-віч, часом навіть гіршою, чим у рідному краю. Оце гнало Василя Кузіва до застанови, до глибокого думання, плянування й діяння. Щоб проповідувати євангельську віру українським людям, то на те потрібні були проповідники; щоб мати тих проповідників, їх треба вперед навчити, дати їм протестантське виховання, а щоб їх учити й виховувати, то треба було таких підшукати. Здається, що молодий пастор Василь Кузів не мав клопотів у вербуванні юнаків на студентів, кандидатів на проповідників. Спочатку я чув з оповідань, що зголосилося 10 студентів. Але рекорд в історії Семінарії виказує лише 9 студентів українців 1915-1916 р. Однак у тій історії я знайшов багато помилок і тому спераюся на живих людей, яких я пізніше знав і вони залишилися в українській євангельській історії. Столітня історія Семінарії, що називається “The First Century,” 1868-1968, подає, що всіх українських студентів за всі літа від 1908 до 1931 років у Семінарії було 49. У те число включений також Василь Кузів. Те число студентів я

Іван Баран вступив до Блумфільдської Семінарії 1912 р. Ще будучи студентом, він уже проповідував Євангелію в Нью Йорку. Був проповідником 14 літ. Опісля відкрив своє підприємство і мав великий успіх. Іван Баран належить до української заморської еліти. Він успішний підприємець, політик, меценат, український патріот і глибоковіруючий євангелік. Він живе в Понд Едди, Н. Й. Бог наділяє його здоров'ям і він у 1974 році закінчив 82 роки.

довго перевіряв і ось тут записую те, що вважаю за правдиве для нашої історії. Отже, першу групу українських студентів становили:

Іван Баран
Лев Бучак (окрім Кузіва)
Лука Стандрет
Іван Яцентій
Михайло Паньків
Тимко Рудий
Іван Робертс-Ковалевич
Персиваль Конде (канадієць)
Іван Кокорудз
Іван Кустодович
Дмитро Паюк
Іван Саластин
Йоахим Гласко
Йосиф Валентійчук
Василь Галич
Андрій Іванишин

Це була найкраща група. Вони стали проповідниками, які вдарили веслами по українським “сплячим морі” й плесо цього моря знялось хвилями; то вони підняли й помогли нести цей гомін Євангелії тут і по Україні, навіть коли ви з цим не годитесь, навіть коли це проти вашої волі. Галілей Галілео мав сказати:

“А таки обертається!”

Турботи Кузіва не були даремні. Друга група студентів пару років пізніше складалася з наступних осіб:

Стефан Пельц зі села Вороблики, Сяноцького повіту, Лемківщина;

Іван Петрів;

Яцко, він був баптист, мало мені відомий;

Микола Цесляк;

Іван Голоднюк;

Іван Федішин;

Іван Заболоцький;

Дмитро Лазар;

Михайло Петрівський.

Пізніше сюди прийшли ще:

Іван Левенець

Іван Петрівський

Микола Слободян

Стефан Іванків

Стефан Витвицький

Мізенчук

Мотиль

Мелех із Рочестеру, Н. Й.

В 1923-24 до Семінарії прибув один український студент із Торонта, Канада, з церкви пастора Павла Крата, але я забув його ім'я. Був він гарний хлопець, мав рясні чорні брови, чорне волосся, середнього росту. Це все, що можу про нього написати.

У вересні 1924 р. ще одна група українських студентів приїхала до Семінарії, а це були:

Іван Кормило

Василь Задорожній

Богдан Гура

Михайло Паробій

Антін Калина

Пилип Савчук

Іван Пасічник

Микола Козак.

У 1925 році прибули оці студенти:

Йосиф Андрійчук
Іван Кривуцький
Омелян Глинський
Володимир Грицик.

Пізно цього самого року прибула ще особлива група студентів, а це:

Михайло Фесенко
Григорій Онищенко
Йосиф Луцейко
Юрій Фрусевич
Олександр Куман
Юліян Баранюк
Василь Белнів
Борис Крат
Григорій Павлик
Петро Журавецький
Андрій Сенадоріян
Микола Боско.

Проповідник Персиваль Конде, канадієць, з відомих причин приїхав із Канади до Українського Департаменту в Блумфільдській Семінарії вчитися української мови й опісля став голосним пропагатором українознавства між українцями і між своїми земляками в Канаді. Він був приятелем українських євангельських проповідників у Канаді, а зокрема проповідника Павла Крата.

Проповідник Персиваль Конде перекладав вірші Лесі Українки на англійську мову, Івана Франка і Тараса Шевченка. Він записався в українську літературу в Канаді; українізував “русинів”, особливо лемків і буковинців у Канаді, що того часу, не знаючи, куди себе приділити, з англійська записувалися “Russian.” Конде їх гамував і українізував. Персиваля Конде часом можна стрінати в біжучих українських часописах і журналах, але там або не знають, або обережно дбають, щоб нічого іншого, окрім “Конде”, не сказати українській публіці, хто той Конде був. Отже, Персиваль Конде був євангельський проповідник, канадієць, великий приятель українського народу і вчився української мови в Українському Департаменті в Блумфільдї.

Пастор Лука Стандрет студював теологію в Блумфільдській Семінарії саме тоді (1920 р.), коли в Українському Департаменті проповідник д-р Персиваль Конде студював українську мову. Про д-ра Конде пастор Стандрет написав:

**Іван Саластин,
Випускник Блумфільдської
Семінарії.**

"Percival Cundy, англієць із Канади, який студіював українську мову і говорив по-українськи правильніше, ніж дехто з тут роджених українців. Він часто поправляв їхню граматику".

З листа пастора Стандрета, 30-го квітня 1973 р. Як же недивно, що теперішнє покоління українців нічого не чує про таких світлих примірів, таких примірних християн, як д-р Конде. Іншим віруючим нема чого дивуватися, але українські протестанти повинні згадувати його, бо це не якийсь там широко-капелюшник кардинал із Ватикану, що українців не визнає й вважає, що українців ніколи не було.

У груповій знімці є д-р Конде, він має вуси і бороду. Знімка з 1922 року. У цій самій груповій знімці є д-р Осип Назарук, який єдиний з української інтелігенції був зацікавився українськими студентами в Блумфільді.

Андрій Сенадоріян був змадяризований лемко, але на волі, в Семінарії, він скоро зорієнтувався і пізнав себе. І хоч належав до Мадярського Департаменту, то все таки приходив на науку до української кляси, виучував українську мову, Шевченка й історію України. Д-р Цегельський зумів його скоро зукраїнізу-

Світлина з 1922 року. Особи на цій знімці зліва: 1. малий хлопчик, українець, студент, походив із Рочестер, Нью Йорк, називався Мелех; 2. доктор Персиваль Конде, англієць із Канади, студент в Українському Департаменті, де він учився української мови; 3. проф. Василь Кузів; 4. д-р Осип Назарук, як гість, відвідав Український Департамент у Семінарії; д-р Генрі Вебер, декан Семінарії; 6. пастор Іван Коцан і 7. хлопчик, студент, на прізвище Мотиль із Гартфорду, Конн., мені невідоме його перше ім'я. Другий ряд зліва над головою д-ра П. Конде стоїть 1. Мізенчук із Торонто, Канада, а його перше ім'я мені невідоме; 2. по лівій руці Мізенчука стоїть Іван Голодюк; 3. між Кузівим і Назаруком стоїть Михайло Петрівський; 4. між Назаруком і д-ром Вебером стоїть Іван Яценцій; 5. по лівій руці коло Яценцього стоїть Мікола Слободян; 6. між д-ром Вебером і Коцаном стоїть Дмитро Лазар; 7. над головою Коцана стоїть Стефан Пельц. Самий верхній ряд, голови на горизонті зліва: 1. Іван Заболоцький; 2. Іван Роберт-Ковалевич; 3. Іван Петрів; 4. Яцко, другого імені не знаю; 5. Стефан Витвицький; 6. Лука Стандрет; 7. Іван Левенещ; 8. Іван Федішин; 9. Микола Цесляк; 10. Іван Кустодович; 11. Антон Григораши.

Тимко Рудий, щирий пропагандист і проповідник Христової Євангелії, багатогранний діяч у своїй громаді, член кількох національних організацій і член управ тих організацій, постійний кореспондент євангельської преси, член церковної сесії та жертвенний, вартісний громадянин. Мав 71 рік, коли помер 1960 року.

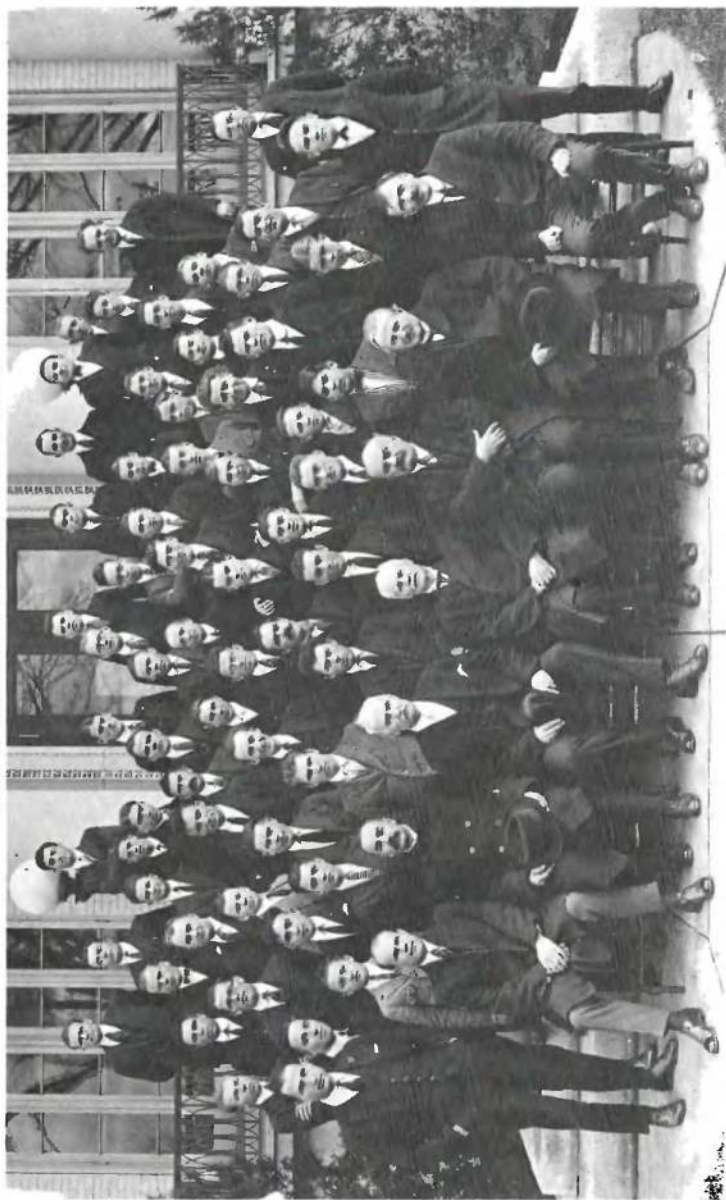

**Василь Галич, 1925
Високовчений вартісний
український історик, патріот.**

вати. Опісля Сенадоріян став був православним священиком. Українська кляса помогла йому і він уже до мадярів не повернувся. Здається, що з тієї рації шкільна рада приписала Сенадоріяна до українських студентів.

Микола Боско був білорус, приходив до української кляси на виклади української мови. Він завжди приставав тільки до українських студентів, очевидно, любив їх.

**БЛУМФІЛЬДСЬКА ТЕОЛОГІЧНА СЕМІНАРІЯ
УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ В 1921 РОЦІ**

У першому ряді сидять зліва: проф. Ф. Ковач, проф. Микола Гаєвський із Києва, д-р Ф. Физмер, д-р Вебер, проф. Італієць, проф. Ф. Зелер і проф. Дж. Дикович (маляр). Тут нема з якоїсь причини Кузіва.

Д-р А. Физмер

Д-р Г. Вебер

Д-р Ф. Ковач

**Професор Росій-
ського Відділу,
Микола Гаєвський
з Києва.**

Проф. Ф. Целер

Іван Ковалевич.

Іван Петрів.

Лука Стандрет

Антон Григораш.

Михайло Петрівський.

Стефан Витвицький.

Іван Заболоцький.

**Макар Застелюк
із Поділля.**

Іван Кустодович.

**Дем'ян Наумчук
з Волині**

**Микола Цешляк
з Лемківщини**

**Федор Гаврилко,
полтавець.**

Яцко, друге ім'я мені незнає.

Мізенчук із Торонта.

Іван Голоднюк.

Микола Слободян.

Мелех із Рочестер, Н. Й.

Мотиль із Коннетикат.

**Петро Марченко з Харківщини,
непокаяний малорос-яничар.**

Протопресвітер А. Іванишин упродовж кількох років був прикований до ліжка й у глибокій старості упокоївся в Бозі 22 серпня 1973 р. Бл. п. о. протопресвітер Андрій Іванишин, кол. настоятель-емирит Свято-Миколаївської церкви в Трой, Нью Йорк, прийняв Св. Тайни Сповіді, Причастя і Оливопомазання з рук о. Івана Куліша, теперішнього настоятеля. Отець Андрій Іванишин народився 12 грудня 1887 року в селі Посвір, Рогатинського повіту, в західній частині України. Прибув до Америки 19-літнім юнаком і почав студії св. Богословія у Блумфільдській Семінарії. Дня 1 січня 1914 року Вл. Архiepіскоп Олександр Неміловський висвятив його на священника ("Українське Православне Слово", вересень 1973 рік). Він був в українськiм Департаменті і скінчив лише Академію (4 роки), а теології зовсім не студіював, і з цією освітою став православним священником, але назавжди в душі був нашим щирим симпатиком. (Ред.)

В 1925 році в Російському Департаменті було 5 студентів "росіян", з того 4 очевидні невідомі українці й один білорус. Отже, то були: Петро Марченко, Антон Григораш, Федір Гаврилко, Макара Застелюк, Лесь Мирош (білорус) і "російський" професор Микола Гаєвський, з якого його власні студенти посміхалися, бо він дуже калічив англійську мову; але незле знав українську мову, а своє прізвище писав Геєвскі (по-англійськи писався Gaefsky), теж був із Києва.

Блумфільдську Семінарію називали "дім націй". І справді так таки було. Тут студіювали німці, італійці, мадяри, українці, росіяни, сирійці, швайцарці, литовці, лотиші, білоруси, жидохристияни й негри. У часі, коли тут студіював Кузів, у Семінарії були поляки й мали свого польського вчителя. Але поляки скоро розбрились. Так як Семінарія була "домом націй" і так як Кузів був український патріот і соборник, то такий "соборний" характер мав Український Департамент. Тут були українські студенти з усіх українських земель — від Кубані до Львівщини й до Карпатської України. У Семінарії ми почувалися, як бра-

ти. У нас не було багато, а тільки одна політична партія. Я з переконання стверджую, що ми були націоналістами далеко-далеко ще перед тим, поки в нас “народилися офіційні ідеологи від українського націоналізму”. Бо коли наші прадіди “скородили ляцькі ребра” списами й шаблями, обороняючи віру, свободу й землю, то ким же вони були, як не націоналістами? Справді, ми зреформували нашу віру за вченням Гуса, Лютера, Кальвіна, Шевченка та всіх наших святих, що закликали молитись й поклонятись тільки одному Богові. Ця зреформована віра справді була нам благословенням і столілевим кроком вперед. Не всі ж студенти були побожні чи релігійні; не всі захоплювалися новим християнським рухом, цебто євангельсько-протестантським відродженням. Були в Семінарії цілковиті недовірки поміж студентами, байдужі до всього світу, до батька й матері. Вони ніколи не молилися, не вміли молитися й так помиралі. Але це були лише рідкі винятки й цього не можна сказати про всіх. Загально українські студенти в Семінарії були релігійні, молилися й їхню побожність видно було в їхньому житті. До цієї “соборної братії” я ще повернуся на дальших сторінках цієї праці, розповім хоч трошки про кожного. А покищо, чи ширша українська суспільність в Америці цікавилася Українським Департаментом і нашими студентами в Семінарії в Блумфілді?

Українські протестанти-євангеліки ставились до нас із холодною пошаною, але дальша неєвангельська публіка ставилась до нас із погордою. Ми ніколи не дісталися на сторінки газет, які нахваляються й позують, як “всеукраїнські”, хіба тільки тоді, коли ми самі напрошувалися у платних оголошеннях десь там на четвертій сторінці в долині біля погребників. Ми аж ніяк не сподівалися, щоб ця публіка шанувала нас, але мимо цього ми все таки почувалися на цілу голову вищими понад цю публіку й упродовж оцих 1908-1931 (ну, і дальше) ми зробили добру роботу, поширюючи інформації про Україну та її нарід серед американців по їхніх церквах і організаціях нашими хорами та промовами. У цій роботі доводилось не раз терпіти зневагу до себе самого. Наприклад, коли я працював під час моїх “вакацій” одного літа серед багатої й інтелігентної американської молоді, то в дискусії я доказував, що Україна — це окремий від Росії край, що українці — це нація зі своїми власними атрибутами, окрема від Росії й її не можна мішати з Росією. Однак молодь була навчена інакше в своїх каледжах і вони сміялися з мене, говорячи: “you crazy”. Я почувався покривджений, але ця кривда ще більше гартувала завзяття. А американці добрі

Сидять від лівого боку: Іван Заболоцький, Лука Стандрег, проф. Василь Кузів, Дмитро Лазар, Михайло Петрівський; стоять від лівого боку: Стефан Пельц, Іван Кустодович, Іван Петрів, Іван Яцків, Мишоло Цесляк, І. Голоднюк і І. Федичин. Знімка з 1922 р.

люди, щирі, симпатичні, ввічливі, часом наївні і повірять навіть у брехні. Наприклад, вони повірять у большевицькі ласки дуже легко. Але вони також стають тиграми, коли переконаються, що большевицькі брехні є брехні. І тому ми завжди поважали й любили американців за їх щирість, щедрість і старалися здохнути їх собі за приятелів.

Нічого дивного, що нами “всеукраїнські” газети не цікавилися. У них же писали саркастично про євангелиста Биллі Грагама, що він спить собі довше (а ще про кого можна б так писати?), що він зачесує волосся, що в нього сині очі, що він апелює жінкам. А в одному журналі один лікар просто з моста пігнав Биллі Грагама в шарлатани і порівняв його до якогось там російського монаха Григорія Распутіна. Ну! До цього нема що додавати, хіба тільки те, що Биллі Грагам глибоковірющий чоловік, щирий, чесний, проповідує Христа без вигадок, завжди говорить те, що є записане в Біблії. Мільйони людей слухають його, тисячі й тисячі людей пізнали Христа, слухаючи цього євангелиста. З ним рахуються найвищі католицькі (неукраїнські!) ритуалісти. Отже, за наклепи нема кому дивуватися, бо “яка твоя релігія, то такий ти”. Не дивуватися, але соромитися за них!

Офіційно, згідно з записами, Український Департамент проіснував 11 літ, але поза цими рекордами українські студенти тут училися точно від 1908 р. до 1931 р. включно. І 63 студенти — це поважне число людей. Не всі вони могли оплачувати собі науку. Пресвітерія багатьох взяла під свою опіку й оплачувала їм науку, декому лише частинно. Менша половина українських студентів сами себе оплачували. Але довго вони не здужали нести цього тягару і це було головною причиною, чому так багато наших студентів покидали Семінарію передчасно. Були й інші причини.

Наприклад, пише до мене Іван Петрів, лист із 20-го січня 1973 р., а він уже 84-річний дідусь:

“Дуже Вам дякую за лист чи радше «останній звіт» про Блумфільдську Семінарію. Щодо того, що про нас, українців, там написали, то головна причина полягала в тому, що наші студенти були, так сказати б, одинаки, як я і Ви, які не мали піддержки від нікого, тільки самі себе мусіли удержувати. Не як німці або мадяри, які, як я тоді бачив, майже всі були молоденькі, яких посилали родичі до школи, та й такі не потребували шкільних субсидій.

“Я лишив науку, бо не мав грошей, щоб заплатити 120 дол. за два семестри. Я не знаю, в яким положенні знаходились інші. Школу я любив і те, що я там учився, мені дещо придалось у моїм житті, бо, як кажуть, наука в ліс не йде.

“Друга річ, ті німці чи мадяри, скінчивши школу, пішли на посади, які вже на них чекали, а українці, як тоді були покінчили науку, як Ів. Яцентій, Михайло Паньків, не мали до чого взятись, бо посад не було, бо не було українських пресвітерських церков, а з тієї науки вони не могли користати”.

Школа була добра, але для нас цікава оплата. Іван Петрів був у школі десь у 1920-их роках. Школа коштувала 120 дол. на рік. На самих початках за два семестри платилося 50 дол., але студенти мусіли опалювати, ogrівати свої кімнати, бо ще тоді не було центрального ogrівання в старій Семінарії. В 1917-их роках шкільну оплату піднесено на 80 дол. на рік. А коли в школі був Петрів, то бачимо, що оплата вже була 120 дол. За мого часу, коли я прийшов сюди 1924-го року, школа коштувала вже 180 дол. на рік. Пресвітерія помагала лише “надійним”. Видко, що й я належав до “надійних”, бо Пресвітерія помагала мені лише на половину, цебто 90 дол., а других 90 дол. я сам собі оплачував. Ця допомога також залежала від того, хто яку освіту мав перед вступленням до Семінарії. Якщо гімназію, тому відразу оплачували науку від початку до кінця. Більшість же з нас не мали жадної освіти, хіба що вміли нашкрабити своє ім'я. Здебільшого ми були селяни, свіжі емігранти, що хотіли вчитися, бо були переконані, що ми недавно програли війну за Україну лише тому, що в нас панувала безграмотність, назадняцтво, меншевартість і навіть над нашою вірою замість Бога панували чужинці. Врешті ж я знав італійців в Семінарії, яких рівень освіти стояв нижче від нашого. Багато українських студентів, витративши останні центи, не могли далше встоятись у школі, вони мусіли покидати улюблені студії та йти до праці. Ми ж уже були парубки та й уже за дівчатами любили “кидати очима”, а це, звичайно, не веде до школи.

Не всі ж українські студенти були початківцями. В Українському Департаменті були студенти, особливо остання група, яку я згадав у списку перед тим, які вже мали добру освіту, а сюди приїхали лише на студії теології та інших предметів, суміжних з теологією, наприклад, вивчали гебрійську мову тощо. Ті студенти, які вже мали середню європейську освіту відразу вступали на студії теології та вивчали англійську мову. Пресвітерія вповні оплачувала їх науку.

Не раз насамоті я думав собі й дивувався, скільки то гроша Пресвітерія мусить видавати на сотки й сотки очих чужоземних студентів! Аж страшно було подумати. А Пресвітерія видавала гроші зовсім спокійно, з усмішкою, ще й чемно закінчувала: “thank you.” А в Польщі до школи треба було йти пробоем. В Росії забороняли українську мову, а тут оці якісь пресвітеріяни утримують Семінарію, дали гарну залю на клясу для українців і ще й платять за те, щоб українці вчилися своєї рідної мови, літератури, історії, географії та іншого.

Завжди я мав в уяві, що Український Департамент мусів наробити страшно величезний довг у Пресвітерії, і часом нишком робилося соромно за себе, чи, властиво, за всіх нас. Бо ж від 1908 року по 1931 рік вони помагали. Це ж протє довгий інтервал часу! Але минали роки. Мої особисті довги у Пресвітерії я компенсував із власної волі. Зробили це саме інші “колишні” студенти. Пресвітерія цього від нас не вимагала. На сумлінні зробилося легше. Аж нарешті в Семінарії надрукували історію столітнього існування Блумфільдської Теологічної Семінарії, 1868-1968. Історія називається “The First Century”. Написав її професор історії Harry T. Taylor, якого я знав дуже добре. Оце було мені дуже приємно й радісно читати поважний твір з-під пера мого знайомого професора історика, якого я давно-давно слухав, а тепер оце читав його книжку-історію за одним віддилом. В цій історії я знайшов навіть помилки і деяку зневагу до Семінарії, про що скажу дальше, а тепер хіба скажу, що в цій книжці я дочитався до милого розчарування про українські довги в Семінарії.

За весь час існування Українського Департаменту, Бюро Християнського Виховання у Філядельфії виасигнував \$5,810 на допомогу українським студентам, а Семінарія на цю ж саму ціль витратила зі своєї каси \$605, отже, разом \$6,415. В моїм останнім звіті до всіх ще живучих “колишніх студентів-українців” 1972-го року я написав, що довг у цій сумі — це ще не зле, бо його ми виплатили з відсотками, а то й аж переплатили. За 50 літ Пресвітерія з вдоволенням може всміхнутися. За ці гроші Семінарія дала нам 25 проповідників і з 3 десятки свідомих українських патріотів, з того й постала була світла українська євангельська місія в Західній Україні перед другою світовою війною. Писав пастор І. Р. Ковалевич: “Коли б наш народ був мав волю і свободу слова, то нині як не вся (Західня Україна), то половина була б пішла за Євангелією”. Але світова друга війна все перекреслила. Німецько-московська навала зліквідувала наших багатьох проповідників, наші церкви і в Україні знову в чо-

ботях висунолося московське безбожницьке православіє під благословенням большевиків.

Це живий переклад зі сторінки 99 історії “The First Century”:

“До 1922 року Українські Пресвітерські Церкви вже були організовані в Ньюарку, Гартфорді, Рочестері, Питсбургу і Мек-Кіз-Рокс. Пресвітерські місії також були започатковані в Байоні, Пасайку, Єлизабеті і в Нью Йорку. У шістьох цих осередках працювали семінаристи з Блумфільду. В академічному 1921-1922 році в Семінарії було 13 українських студентів”.

Пастор Лука Стандрет у своєму листі з дня 20-го лютого 1973 року пояснив у подробицях, особливо ті місії в Байоні й Єлизабеті, у яких і він брав участь, коли ще був студентом. Однієї місії пастор Стандрет не згадав, а це спроби в Сингеку, Н. Дж. Там тоді жили переважно дуже “тяжкі” москофіли, мадярони, з Карпатської України. Цю спробу очолив був Михайло Петрівський з допомогою Івана Заблоцького і Миколи Слободяна. У 1925 році М. Петрівський полишив Семінарію й виїхав до Ошави в Канаді і місія покінчилася. Однак то була добра спроба; їй бракувало сміливого Петрівського. За 10 літ пізніше ми “одву-івці” з Ньюарку пробували заснувати відділ ОДВУ в Сингеку і вже знайшли там кілька родин свідомих українців. Друга світова війна, у якій панувала дуже облудна політика, перешкодила нам допильнувати цього новоствореного відділу ОДВУ, а місцеві москофіли теж облудно вихвалювали “маршала Сталіна”, який віддав українську Лемківщину на поталу Польщі. Всі ті москофіли до тепер вимерли, а їх діти з тавром “Russian” поголовно пропали в американізації. Такі ж були і їх попи, що ненавиділи українців і на проповідях вигукували славу “Сталінові”. Один із таких попів недавно їздив до Ленінграду і там большевики обдарували його статуєю царя Петра I на коні без сідла, а цар без шапки на голові. З цією статуєю піп в Америці носився як зі ступою та славив ката, дуже безбожного й неморального, бо, власне, цей кат мордував українське населення й руйнував Україну так само, як пізніші його учні-большевики: ілічі, троцькі та сталіни”. Такі побаламучені попи роблять дуже погану роботу серед лемків і ще глибше в темноту кидають їх, вихвалюючи катів та безбожників у вільній Америці.

Із 63 колишніх українських студентів Блумфільдської Семінарії в 1973 році залишилося лише 16 ще в живих, а це:

Проповідник М. Фесенко, проповідник Лука Стандрет, проповідник Іван Роберт-Ковалевич, Іван Петрів, Іван Левенець, Іван

Заболоцький, Юліян Баранюк, Василь Галич, Омелян Глинський, Іван Баран, Іван Кривуцький, Володимир Грицик, Петро Журавецький, Іван Пасічник, Пилип Савчук і проповідник Антон Григораш, який під цю пору ще проповідує в Українській Пресвітерській Церкві в Нью Йорку. Якщо в Канаді ще живуть брати: Михайло й Іван Петрівські, і Йосиф Андрійчук, то про них нічого невідомо. Усі ці залишенці вже старці, хворі, немічні, дехто без зубів, в грубих окулярах, лисі або з білим волоссям на голові. Я не знав лише чотирьох студентів, які були в Семінарії перед моїм часом, але й тих імена я знайшов і тут їх записав. Невідомо, де живуть, чи вже померли: Антін Калина, Микола Козак і той “з чорними бровами”, що походив із Торонта. По змозі, я тримав контакт із всіма “колишніми студентами”, але вони, видно, не цікавилися моєю кореспонденцією й “вислизнулися” в загублених, або на старі літа збайдужили.

Ми вже нічого не довгуємо Пресвітерії за стипендії в Блумфільдській Семінарії. Також треба знати, що еліта Семінарії, американці і поамериканізовані німці, вимерли, а на їх місце висунулися американські мадяри, навіть у 1968 році президентом Семінарії був мадяр, було два мадярські вчителі і вони над історією Семінарії дали собі “духа”, певно пам’ятаючи Карпатську Україну з 1938-39 років, коли то та наша частина України збройно відірвалася від Мадярщини. А 1956 р. Нікіта Хрущов післав советські танки на Будапешт гасити мадярську революцію. Американська ж преса, радіо й телевізія проголошували Хрущова, як “українця” всупереч нашим протестам. Ці дві події — Карпатська Україна та Хрущовські танки — заважили на історії Семінарії, бо дорадниками історика Тейлора були мадяри й вони бодай у невинній історії мстилися на українцях. Нічого страшного в історії нема, хіба тільки те, що мадяри понижують українців і саму Семінарію б’ють в лице за те, що вона дала нам лише 25 українських проповідників із цього великого числа українських студентів. Ця мадярська пімста вийшла смішною, бо Семінарія під проводом світлої пам’яті д-ра Вебера дала нам 25 українських євангельських проповідників, свідомих українських патріотів, які ніколи-ніколи українців не американізували, але, навпаки, докладали всіх старань, щоб задержати українство серед своїх людей в Америці так довго, як тільки можливо.

Сотки мадярів і італійців приходили й відходили зі Семінарії, наробивши сотки тисяч долярів довгів у Борді Християнського Виховання в Філадельфії, то про це мадяри не написали ані слова в історії. Німці теж наробили багато довгів, але німці

— це люди, яких до мадярів годі прирівнювати і до них я маю лише пошану, як до тих, які ще живуть, і до тих, що вже давно повмирали. Нашими найкращими приятелями і приятелями українського народу були поамериканізовані німці, між ними і один з президентів, д-р Вільям Йонг Чапман, з роду канадієць. Згадую тих світлих постатей із любов'ю, але про мадярів цього сказати не можу, бо ще малим хлопчиною я стрінув їх 1914 року на наших землях в Галичині. Потім стрінув їх у ЗСА, і вони все залишалися лише мадярами. В Карпатській Україні заборонили рідну мову нашим лемкам і насильно мадяризували їх.

ЧОГО ВЧИЛИ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕПАРТАМЕНТІ?

Отже, вчили української мови, граматики, географії України, української літератури, історії української літератури, історії України, вчили деклямувати твори Шевченка, Франка та інших, при тому були виклади про Реформацію та студії чотирьох Євангелій.

Поруч цих українознавчих студій кожний український студент та всі студенти обов'язково вчилися англійської мови, літератури, історії ЗСА, устрою ЗСА (Civics), то знову предмет, що називався "Проблеми Американської Демократії", як також звичайну арифметику, потім альгебру, геометрію, фізику, хемію, тригонометрію, латинську мову, грецьку мову, всесвітню геологію, всесвітню історію (всі три періоди), риторику, студії всіх Послань Нового Заповіту, студії Біблії Старого Заповіту, про Реформацію англійською мовою, про структуру протестантських церков, спів церковних гимнів і один раз на тиждень гра на футбольному стадіоні, а взимку гра з м'ячем (кошиківка) у Накс Голл. Окрім цих предметів, часто відбувалися різні доповіді на різні теми в залах сусідніх церков і студенти ходили туди слухати, а то й дискутувати. Все це було надзвичайно цікаве.

Усі ці предмети з українськими включно були розложені на чотири роки й вони входили до обсягу так званої АКАДЕМІЇ. Академія включала деякі предмети, які пізніше викладали в каледжі. Але до Академії не приймали так легко. Кожний початківець перед Академією мусів перейти один рік підготовки і аж тоді вступав на студії до Академії. Цей рік підготовки не був легкий. Тут, власне, чимало початківців "закінчували" взагалі свої студії й назад не верталися.

Закінчивши успішно Академію, студент діставав диплом і міг тоді переходити на студії теології або міг іти в інші школи на інші курси по своїй уподобі. Теологію треба було студіювати три роки і аж тоді студент міг стати пастором. На мою думку, Блумфільдська Теологічна Семінарія давала дуже солідну науку. Із цієї науки вийшли 25 українських проповідників. Решта студентів, що не стали проповідниками, все ж таки вони збільшили ряди вартісних українських громадян, часом навіть провідних громадян і патріотів. Вони для євангельської віри не пропали, бо всі їх родини, а то й дальші родичі й сусіди навчилися від них чимало євангельських ідей, кращого способу життя, кращого поклоніння Богові, а в тому вони також стали пропаторами за реформу української церкви, за більш християнську й цивілізовану Христову Церкву в нашій народі.

В Українському Департаменті професорами були пастор Василь Кузів, короткий час був пастор Іван Коцан, д-р Лонгин Цегельський і приїздив до Семінарії український диригент Григорій Романків вчити співу, але він не знав добре англійської мови і це було причиною, що він мусів покинути тут цю роботу.

Столітня історія Семінарії не згадує зовсім пастора Івана Коцана, але похвально згадує про Кузіва і Цегельського. Жалує, що Семінарія не могла мати їх послуг довше. Ця історія також згадує, що в стейті Нью Джерзі було 4 Українські Пресвітерські Церкви і п'ята в Гардфордї, Кон. Ті що в Нью Джерзі були в таких місцевостях: в Пасайку, в Елизабеті, в Байоні і в Ньюарку. Кілька українських пресвітерських родин жили в Ливингстоні й вони збиралися заложити собі церкву, але тоді надзвичайно трудно було дістати українського евангельського пастора-проповідника й усі заходи розбилися. Українських пресвітерських родин було дуже багато, але вони жили далеко одні від одних, проповідників годі було дістати, до того бракувало грошей і провідних світських людей. А живучи далеко від центральних українських скупчень, молодь українська скоро пропадала між американцями.

Яка причина тому, що я пишу оцього спомина пізно, коли вже чимало повмирало з тих “колишніх студентів”, а залишилися лише жменька старших віком, між ними лише 4 пасторів? Причина є та, що з любови до цієї святині, Семінарії, хочу, щоб у нас її згадували; на довгу пам'ятку всім покійникам як українцям, так і неукраїнцям. Пишу для тих, які ще живуть, які колись там по університетському дворі ходили своїми молодими ногами і сьогодні тих місць вже не пізнали б. Там сьогодні на тих місцях стоять нові гарні святині — величава бібліотека, лябораторія, нові бурси, як Клі Голл, Ричард Голл, нова спортова заля, а в них понад 2,000 студентів. Блумфільдську Теологічну Семінарію змінили лише 1968 року на Блумфільд Каледж. Там навчаються хлопці й дівчата. Каледж дальше споріднений із Пресвітерською Церквою, яка його підтримує, але студенти самі мусять себе оплачувати. Пресвітерська Церква не занехала своєї місії, вона найкраща в світі між усіма церквами. Як свідомий українець, хочу, щоб пресвітеріанізм лунав в українській нації, бо він приспівить визволення України з дому неволі; бо де Божими ласками не торгують, там Бог пробуває і хоронить Свій нарід від злодіїв. Уважаю, що в кожного з нас, “колишніх студентів”, залишилось щось добре з цієї Школи; що ця Школа кожному з нас дала якийсь маленький “дарунок”, що мав значення на все життя, і що цей “дарунок” був добрий.

Коли Бог творив світ для нас, наприклад, сонце, чудове світло, то за кожним актом, за кожним разом, за кожним Його словом, — каже Біблія, — “і побачив Бог, що воно було добре”.

Отакого цього доброго дала нам і ця Школа, іскорку світла. І його не всі ми однаково оцінювали. Для декого з нас це добре залишилося лише як невиразний сон. Для одних ця Школа була нічим, але для других це Альма Матер на все життя.

Ці ж 25 проповідників, що закінчили навчання, і ті, що не закінчили повністю студій, яких дала нам Блумфільдська Теологічна Семінарія, на мою скромну оцінку, зробили колосальну історичну добру роботу в цьому нашому столітті, дарма, чи ви з цим погодитеся, чи ні. Майбутній історик Грушевський, коли пишатиме другу книжку “З Релігійної Думки на Україні”, то вже буде мати конкретний матеріал й багато конкретних монографій і біографій.

В дійсності, в конкретній праці людей можна добачити також і Божі чуда. Колись хтось порівнюватиме Реформацію Лютера й Кальвіна з нашою Реформацією, то наша буде більша та славніша, бо Лютер мав за собою державу і її володарів, гроші, свідоме суспільство, а ми маємо проти себе жахливо ворожих чужих держав, чужих і своїх ієрархів ритуалістів. Мимо того, Україна вже бачила світло відчиненої Євангелії; світло, що своїм промінням сягнуло з Блумфільдської Теологічної Семінарії на наш нарід. Ми повмираємо, але українська нація ніколи не вимре і Євангелія терпеливо переживе все теперішнє невольничє лихоліття. А там дальше настане Великдень і Воскресіння, бо, окрім Бога, немає нічого вічного, тим менше злих режимів.

І в поширенні українського імени, України, її боротьби за свою незалежність, за свою волю, ті 25 проповідників та й усі ці 63 студенти та їх професори виконали свої завдання бездоганно перед Богом і перед людьми.

Шкільний рік у Семінарії тривав 9 місяців; час, у якому постійно відбувалася наука. Кошт кожного студента за 9 місяців, як я вже згадав, виносив точно \$180.00. Відносно небагато, і за ті гроші студент діставав науку, вигідне мешкання та різні смачні, збальансовані харчі, три рази на день, у гарній, чистій їдальні під старою Академією, що тепер називається Сіберт Голл. Шкільні книжки-підручники кожний студент мусів сам собі купувати, а на наступний рік він перепродавав ті підручники молодшим студентам і за ті гроші знову купував собі нові підручники. Також була тут добра мода, що старші студенти вечорами

УКРАїнські СТУДЕНТИ В БЛУМФІЛДСЬКІЙ ТЕОЛОГІЧНІЙ СЕМІНАРІ 1925 Р.
Кількох українських студентів не було тут присутні.

На цій знімці сидять зліва: д-р Лонгин Цегельський, маляр Ф. Ковач, проф. Микола Гавський із Києва, маляр І. Дикович, проф. Дженніг, д-р Гок, д-р Вебер, д-р Чапман, д-р Физмер, один із італійських професорів, проф. Зеллер, професорка Емілія Бергер і секретарка Шмільної Ради, Мис Тейлор.

**Проф. д-р Ляггин
Цегельський, 1925 р.**

**Проф. М. Гаєвський,
якого д-р Л. Цегель-
ський українізував.**

Іван Корміло.

Іван Петрівський.

Микола Боско.

Від лівого боку ряд угору: Іван Заблоцький, Пилип Савчук, Іван Кривуцький, Богдан Гура, Микола Цесляк.

Від правого боку вгору: Макар Застелюк, Михайло Петрівський, Іван Пасічник.

Зверніть увагу! Ось так виглядав проповідник Михайло Паньків, який найбільше причинився до поширення Біблій.

Ця знімка була зроблена приватно з нагоди Собору УЄО 1929-го року. На знімці передній ряд зліва: Іван Яцентій, Михайло Бачинський, Дмитро Галенда і Михайло Паньків. Задній ряд зліва: Теодор Галенда, Павло Крат, Василь Кузів і д-р Л. Цегельський. Собор УЄО відбувся 1929 р. в Ньюарку, Н. Дж. Василь Кузів, Михайло Паньків і Іван Яцентій були випускниками Блумфілдської Теологічної Семінарії. Фото Марії Сопінки.

підчували молодших різних предметів зовсім безплатно. Ця добра думка вийшла була від німецьких студентів і вона скоро поширилася на інші національності.

У Семінарії в Накс Голл була величезна чудова бібліотека, де на полицях і в шафах спочивали бльйони думок, мудростей, ідей та святих глаголів (сказав би Куліш) із всього світу, всіх націй від найдавніших сірих віків і аж по наші часи. Та ті думки, мудрості, ідеї не приймали сюди лише спочивати. Вдумливі, поважні студенти, які вчилися серйозно, брали ті мудрості до роботи; вони приходили до бібліотеки й при столах у тиші читали та вчилися, коли були вільні від науки в клясах. Бібліотекарем була пані Емілія Бергер, моя вчителька англійської мови, старша вже жінка зі сивим волоссям, а лице й душу мала прислівного ангола хоронителя, або радше була вона нам, як рідна мати. У цій бібліотеці була і наша українська бібліотека, бо проф. В. Кузів і старші студенти дбали, щоб тут були всі тодішні газети, журнали, книжки з рідного краю й ті, які друкувалися в Канаді та в ЗСА. Була тут і російська маленька бібліотека і "російські" студенти чванилися Достоевським і Гоголем, і не раз вони глузували собі зі Сковороди.

Собор Українського Євангельського Об'єднання 1929 р.

Зліва: Проповідник П. Крат, диаконіса Марія Сопінка, проповідник М. Бачинський, проп. Д. Галенда і проп. М. Паньків. В тилу зліва: проп. Теодор Галенда, проп. В. Кузів і д-р Л. Цегельський.

Зверніть увагу на цю гарну масивну будову церкви — це Перша Українська Пресвітерська Церква в Ньюарку.

Українські шкільні підручники проф. Кузів спроводжував зі Львова, окрім підручників історії України М. Грушевського, які були видруковані в Канаді. Українські підручники, що приходили зі Львова перед 1918 роком, були позначені "Printed in Austria," а після 1918-1920 років, українські книжки зі Львова взагалі були позначені "Printed in Poland". У нашій бібліотеці були книжки майже всіх наших дотогочасних авторів. За мого часу особливими опікунами української бібліотеки були Михайло Петрівський, Іван Заблоцький, а пізніше Йосиф Луцейко.

В українській клясі стояли три ряди модерних, одноособових крісел, гарний масивний стіл, крісло, що оберталося, для професора, на фронтонній стіні висіла таблиця, а на задній стіні висіла великого розміру кольорова мапа України в українській мові. Признаюся, в моєму житті це було перший раз, що я бачив на мапі землі соборної України. В куті на полиці стояв глобус. Я бачив мапу Галичини в школі в рідному селі, де я почав вчи-

тися перед вибухом війни 1914 року, але я добре не запам'ятав тієї мапи, однак я добре запам'ятав портрет австрійського цісаря Франца Йосифа, який висів на передній стіні, з медалями на грудях, ніби большевицький маршал Жуков, і він так ніби трошки підсміхався до нас, а ми, малі діти, пискливими голосами співали йому його гімна, як нас навчали. Слова гімну були такі:

“Боже, будь покровитель
Цісарю й його краям”,

а далі гімн тягнувся:

“За цісаря, за державу
Жертвуймо майно і кров”.

Ну! А в нас майна не було, хіба тільки кров.

У Семінарії всі студенти були вільні. Вони могли покинути школу, переходити до інших шкіл зовсім свobodно. Як же не дивно, та Пресвітерія, видаючи тисячі доларів на тих “форенерів”, не вимагала в жадного студента ані присяги, ані приречення, просто вірила в совість кожного, що приходив сюди до цієї святині по науку. Щойно аж з історії я довідався, що в Семінарії була якась клявзуля, яка мала заставляти студентів давати таке приречення перед вступом до Семінарії, але шкільна влада цієї клявзулі не застосовувала ні до кого. Тут не гнобили, але вчили:

“There is a wonderful, mystical law of nature that the three things we crave most in life—happiness, freedom, and peace of mind—are always attained by giving them to someone else.”

А Василь Кузів засвоїв був і часто повторяв із казальниці в церкві і в українській клясі, що, “яка твоя релігія, то такий ти”.

На хвилину звернім увагу на те, що в березні 1922 року, за старанням Кузіва, Крата, Бодруга, Купчинського, Валентійчука, братів Галендів, Березинського, Бачинського, Нижанковського, Р. Ковалевича, Паюка, Марії Корецької (Бучакової), Марії Сопінки, студентів із Блумфільду Івана Яцентого та багато інших делегатів українських протестантів-євангеліків, — відбувся Собор у місті Рочестері, Ньюйоркському стейті. На цьому Соборі наші глибоковдумливі брати й сестри поклали перші підвалини й заснували Українське Євангельське Об'єднання, якого першим президентом обрано Василя Кузіва. Між іншими постановами цього Собору, була одна постанова, щоб у найближчій майбутності перевірити ситуацію й можливості для української євангельської протестантської місії в Україні. Від якогось часу

проф. Кузів переписувався з проф. Грушевським, який тоді був на добровільному вигнанні в західній Європі і, навіть, написав книжку “З Релігійної Думки на Україні”. З цієї переписки Грушевський довідався, що Кузів був також євангельським проповідником. У тій переписці вони заприятимися. Грушевський зацікавився Кузівим, а Кузів тим більше зацікавився Грушевським. Кузів запропонував Грушевському, що його радо прийняли б за професора в Принстонському Університеті, який є споріднений із Блумфільдською Теологічною Семінарією. Грушевський відмовився й заявив, що він вертається в Україну, якою вже володіли большевики. Вся тодішня українська преса в ЗСА і в Канаді критикувала Грушевського за його вчинок, щоби поворот в Україну. Знову ж большевицька газета “Робітничі Вісти” у Вінніпегу з вдовolenням, але й з дотепом, вибрала слова Шевченка та писала про Грушевського так: “Немає другої України, немає другого Дніпра”.

В Україні ще тоді йшла українізація, ще були українські “прем’єри”, але Сталін уже гострив сокиру з широким лезом. Той малий Велетень, лисий, з бородою, своєю працею, своїм життям і своєю жертвою захитав Московщину в самих основах. Це історик, який не лише писав, але брав у ній участь і її творив добре, славно.

Та як би там не було, нам було приємно, що наш проф. Кузів має діло з тим істориком, що написав епохальну Історію України-Руси, і цю історію ми “товкли” в українській клясі.

Постанова про місію в Україні на Соборі в Рочестері муляла наших передових протестантів, не сходила з думки. На цю постанову в Рочестері вже зложилися були дуже важливі, серйозні, історичні навіть причини, яких наші пастори ясно передбачили й бажали понести євангельське релігійне вчення на українські землі, де український нарід має свої коріння.

Грушевський же в 1924-1925 р. вже був у Києві й дальше переписувався з Кузівим і одного разу навіть мав написати до Кузіва: “Приїжджайте в Україну робити євангельську місію”. Це невимовно бадьорило Кузіва, підносило його духа, поривало до чину. І вже в червні 1924 р. один із ентузіястів Українського Євангельського Об’єднання, Павло Крат, подався в Західну Україну в цілі євангельської місії. Був він у Львові, де 1910 р. демонстрував за український університет, був арештований і ледве втік до Канади. Там тоді поляки забили студента Адама Скоцка. Побував Крат у Станиславові (тепер Івано-Франківськ), у Коломиї і навіть відвідав мою маму в Зборівщині, а коли при-

їхав назад, то казав мені: “Ваша мама дуже бідна, дякує за поміч, що її посилає” (не хвалючись, я послав мамі скромненьку поміч скорше, ніж платив за школу). Крат побував у Подєбрадах, Чехо-Словаччина, і там вони рішили вислати 6 студентів до Блумфільдської Семінарії в Америці, вибравши найдібніших осіб.

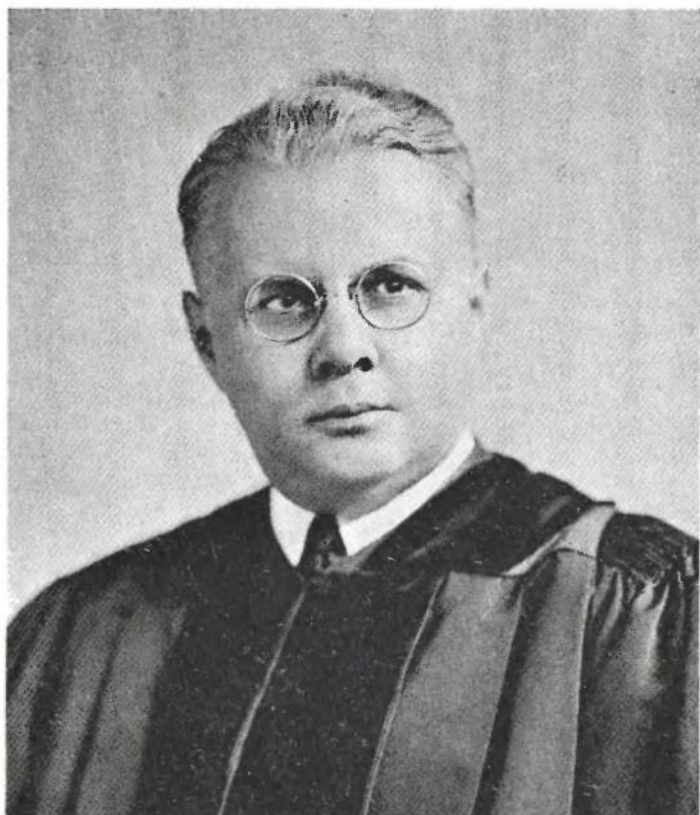
Кузів поїхав перший раз до Європи в липні 1925 р. Він також був у Подєбрадах, де власне Кузів вибрав тих 6 студентів, а саме: Григорія Онищенка з Чернігівщини, Юрія Фрусевича із колишньої Подільської губернії, Михайла Фесенка (кубанський козак), Олександра Кумана (старшина УГА), Йосифа Луцейка (старшина УГА) і Петра Журавецького.

Вищезгадані особи були в Чехо-Словаччині і там придбали вищу освіту. Коли вони прибули до Блумфільду, то їх відразу післали студіювати теологію. Опісля Фесенка й Кумана післали на студії до Пристонського Університету. До цієї групи з вищою освітою належали Григорій Павлик, Юліян Баранюк, Василь Белнів, Борис Крат. Їх теж післали на теологію.

Поки ще Кузів поїхав до Європи, 1925 року він якось то познайомився з д-ром Лонгином Цегельським. Після упадку української державности й ліквідації українського державного посольства у Вашингтоні, д-р Л. Цегельський став круглим скитальником в Америці, а в тому ніде правди діти, без засобів на прожиток. Д-р Цегельський їздив до українських осередків по містах Америки й виголошував доповіді на теми нещодавньої боротьби за Україну. Був він і в Ньюарку, а що Кузів теж займався громадськими справами, то, видно, десь на такому вічу вони познайомилися. І Кузів завербував д-ра Цегельського на професора в Блумфільдській Теологічній Семінарії. Кузів задумав покинути зовсім Український Департамент, а на своє місце поставити д-ра Цегельського. Так і сталося. Українські студенти тішилися д-ром Цегельським, тим більше, що це була високовчена людина, дипломат, державний муж. Шкільна рада, у якій були поамериканізовані німці і ще знали німецьку мову, завжди любили говорити з ним по-німецькому. Також д-р Цегельський завів приятельські зносини з проф. Гаєвським і їх двох можна було бачити в університеті, як вони проходжувалися, взявшись під руки. Тепер проф. Гаєвський часто заходив до української класи на розмови з д-ром Цегельським. Кузів був в Європі. Всі чужі студенти любили д-ра Цегельського й називали його “ходячою енциклопедією”. Він же був милою, симпатичною, люб’язною людиною. Д-р Цегельський мав шанси стати редактором “Свободи”, але його випередили інші. Згодом у “Свободі”

Портрет д-ра Л. Цегельського в молодому віці.

**Пастор д-р В. Купчинський. Проповідував в Ошаві
і понад чверть століття в Нью Йорку.**

по-простацькому називали д-ра Цегельського, як на вулиці, що аж треба було соромитися. Це, мовляв, були “українські рехти”, і та смаруха тягнулася досить довго. В клясі студенти питалися д-ра Цегельського, за що “Свобода” його лає. Тоді він сердечно сміючись відповідав: “За Україну”. Знаючи д-ра Цегельського, ми були певні, що він нікому не зробив жадної кривди. Одного разу я через помилку забрав з поштової скриньки поштівку, адресовану на нього до Львова. Перепрошуючи, я приніс цю поштівку до нього до його кімнати в будинку при Ліберті вулиці. Він сказав, що ця поштівка від його сина і що польський уряд звертався до нього через польське посольства, аби він (д-р Лонгин Цегельський) вертався на рідні землі до Польщі, бо польська держава простила йому всі його “гріхи” супроти Польщі. Але д-р Цегельський відмовився вертати до Польщі і казав: “Я помру на чужині, а до ворога не верну”. Точно не знаю, скільки платили йому в Семінарії. З цієї платні він давав багато на часописа “Український Вістник”, якого заснував у Нью Йорку, де мав багато приятелів. Це був політичний часопис і з українським евангельським рухом не мав абсолютно жадних стосунків. Правда, за той час, коли він був у Семінарії, він написав дві книжки: одна називається “Перша Українська Пресвітерська Церква св. Петра і Павла”, а друга “Що то є і звідки взялась евангельська віра”. Д-р Лонгин Цегельський був син греко-католицького священика в Камінці Срумиловій. Якщо це злочин, що син греко-католицького священика був професором у протестантській Семінарії, то смарування д-ра Цегельського “Свободою” за життя і після смерті, — ми пречудово розуміємо від початку й до кінця. На схилі свого життя д-р Цегельський написав книжку про війну України з Польщею 1918-1919 років, і в тій книжці він набрав дуже багато помилок, згідно з критикою. Здається, що на тих помилках заважила вже його старість. Для нас ця книжка менше цікава, але дуже цікава критика цієї книжки одного модерного “інтелектуаліста” (авжеж у “Свободі”), де він написав, що через кілька літ невідомо, де д-р Цегельський перебував; цинічно, гупо, вдаючи Стецька з Гончарівки, виминав Блумфільдську Теологічну Семінарію, щоб про неї, борони, Боже, не згадати. А з цієї Семінарії ми та д-р Цегельський робили таки добру прислугу Україні, українському народові, пропагуючи правду про Україну задовго-задовго перед тим, поки ще той “інтелектуаліст” утік до Америки.

Одне число “Український Вістник”, що його видавав д-р Л. Цегельський у Нью Йорку, задержалося в моїй збірці. Це число газети з дня 3-го листопада 1927 року.

Софія Кузів, дружина пастора Василя Кузіва.

Цей часопис скоро перестав виходити через брак фінансів. Д-р Цегельський бідив. Працював якийсь чав в Ковбаснюка, який мав бюро, що займалося емігрантами, — корабельна агенція. Там я стрінув його 1930 р. Останній раз я бачив д-ра Л. Цегельського в Ньюарку, де він доповідав на святі героїв. Спонзором цього свята була ООЧСУ, яку і я помагав організувати з Євгеном Ляховичем. Того самого вечора Є. Ляхович, Іван Керницький, "Ікер" та інші були в мене на вечері, але д-р Цегельський відмовився прийти до мене в гості. Це було 1949 р. Я розумію чому. Він був редактором "Америки", я ж був протестантом. "Америка" — це орган католицького "Провидіння".

Слава ж тобі, Америку, що приймаєш нас до себе, даєш нам свободу і навчаєш нас розуму, і тут часом навіть "гинемо" за Україну, чого не можна зробити з Ватикану вже понад 300 літ. Довго живи, Америку, то ще більше українських грошей (доларів) піде до Ватикану!

**Софія Крат, дружина пастора Павла Крата.
Вона виряджала нас кількох в ЗСА
з українськими паспортами.**

Коли я переїздив із Канади до ЗСА 1924 року, то для мене вистаралися дозволу з Вашингтону. Цей дозвіл був у роді паспорту, виданий українським представництвом, що ще жевріло у Вашингтоні. На цьому дозволі були написані слова українською й англійською мовами, була моя знімка, печатка й був дозвіл від американського еміграційного уряду. Зразу я думав, що цей документ дозволяв мені постійно бути в Америці, аж коли я пішов до еміграційного бюро в Ньюарку вибрати перші громадянські папери, то мені сказали, що я міг побувати в ЗСА лише певний час, а після цього мав вертатися назад до Канади. Скінчивши школу, я вернувся назад до Канади, але канадська гранична сторожа в Ніягара Фаллс не пустила мене до Канади, але завернула назад до ЗСА. Американська гранична сторожа забрала від мене того мого паспорта та сказала мені, що я не маю права на постійний побут у ЗСА, що я мушу їхати собі, куди хочу зі стейтів, бо інакше я буду арештований і депорто-

Юрій Гассан був членом Українського Національного Хору, диригентом якого був Кішиць. Ю. Гассан добре знав відомого євангельського диригента Юрія Кириченка. По розпаді Українського Національного Хору, Ю. Гассан став диригентом поважного хору в Торонті, Канада, почавши з 1923 р. аж близько до 1930 р. Цей хор складався з українців, які належали до всіх українських вірувань. Сам Гассан був євангельського переконання та був членом Злученої Церкви, в якій пастором був Павло Крат у Торонті. До тієї церкви ходив і я і там заїзнався з Юрієм Гассаном. Юрій Гассан походив із Полтавщини, був високоосвічений, поважний, приемний, милий. Середнього росту, гарний, мав сині очі. Окрім диригентури, Гассан був учителем у школі. Цю школу був заложив пастор П. Крат для нових емігрантів, які приїздили до Канади після українсько-більшевицької і польської війни. У цій школі пастор П. Крат, а потім Ю. Гассан підготовляли студентів до теологічної семінарії в Блумфільді, Н. Дж. Ю. Гассан мав 16 учнів, 14 хлопців і дві дівчини. Він учив математики, географії та історії України. Ми всі дуже любили його і він це знав. Посилаючи мені свою фотографію до Блумфільду, він писав: "Привіт мій Вам, любий учню" і його підпис і дата. Скільки доброго він цим влив тоді в мою молоду душу! Оцією скромною згадкою вшановую пам'ять учителя-євангелика Юрія Гассана, славного хориста і диригента та вірного сина України.

ваний. Я опинився в “no man’s land,” якраз там, чого я завжди боявся. Але що бідний робить, коли йому біда? Жениться. Я одружився з американкою, яка ще не була повнолітньою громадянкою, з тією самою, яку пастор Коцан колись учив читати й писати по-українському в Рідній Школі при нашій церкві. Я не-свідомий і вона несвідомо врятувала мене з “no man’s land.” Прикро писати про особисті справи, але цим я хотів довести, що я й досі жалую за тим українським пашпортом, бо це була дорога історична пам’ятка української незалежної держави. Тепер під російсько-більшевицькою окупацією всякі документи, як пашпорти, метрики, менші дозволи, перепустки, квитки, поштові документи, судові тощо видаються тільки московською мовою, а реклями на горілку з перцем виписують українською мовою. Це робиться навмисно на те, щоб зневажити нашу рідну, багату, гарну, українську мову. Хто ж відважиться цьому противитися, того запроторюють до тюрми, мовляв, за “український буржуазний націоналізм”. Московський же фашизм, який переходить усі фашизми, націоналізми й усі шовінізми, прикривають божком Леніном, бо ж “мова Леніна” обов’язує всіх. У цей спосіб наслідники Валуєва осягають свої цілі. Тому кожна українська пам’ятка самостійної вільної державности дорога на чужині для наших поколінь в Америці і в Канаді.

ВНУТРІШНЄ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ

Окрім Богдана Гури, Антона Калини, Михайла Паробія та двох братів Петрівських, усі решта студентів були без рідні, як Шевченків Галайда у Гайдамаках. Не раз навіть сумно було, особливо у великі свята, як, наприклад, Різдво, Великдень, День Подяки, коли то студенти-чужинці роз'їжджалися до своїх батьків на свята, веселі та горді, а ми, ніби ті бузьки, що запізналися відлетіти до теплого краю пізньою осінню, ходили по двору університету, чекаючи, коли то кухар, пан Шефільд, відчинить їдальню, щоб піти наїстися. Бо в такі великі свята кухня теж на половину "відпочивала", тільки ж шкільний заряд завжди дбав, щоб для бездомних пан Шефільд видавав їсти тричі на день. Як безрідні і бездомні, ми ніколи не отримували жадних посилок із "дому", хіба зі сусідніх американських церков жіночі товариства присилали для студентів подарунки, як, наприклад, сорочки, краватки, хустинки, шалики, коробки цукерків чи чоколяди, як також книжки, "бест селерс" того часу, чого бездомник не мав за що сам собі купити. Дуже часто і то без перебою ті церковники-пресвітеріяни запрошували студентів до себе на обіди, на вечері, а хто зі студентів працював, принагідно, в тих людей, то вони дуже щедро платили. Знаю це з досвіду, бо сам же я у вільний час від школи чи під час тримісячних ваканцій працював у таких людей. А праця от покосити траву біля дому, пістригти кущики, скопати грядку землі під квітки, направити частокола, повести собачку на прохід, повоскувати підлогу в кімнатах, витріпати килими, поглянсувати меблі, а часом навіть їхати далеко поза місто на гарні й зелені сінокоси носити палиці для тих, хто бив маленькі яечка тими палицями; та гра називалася "гольф". За це платили більш, ніж щедро, і давали їсти цілий день.

У школі була канцелярія zatrudнення ("емплоймент офіс"), якого менаджером був один німецький студент. До нього зверталися ті, кому потрібні були робітники на годину-дві або часом на цілий день. Вони говорили, яка це робота, давали свої адреси, а завідувач це наліплював на двері свого "офісу". Хлопці в цей спосіб заробляли собі на біжучі потреби, як на прання, голення, кіно тощо. У цей спосіб і я заробляв, а взимку часто ходив виносити попіл із підвальних приміщень, чистити підлогу або відгортати сніг із хідників, але тільки у вільний час. І центи, так би мовити, не переводилися. Були ж інші, що до праці не хотіли йти, воліли в суботу довше поспати або їхати собі до Нью Йорку до кіна, звичайно, за позичені гроші. У мене наклю-

Бувша приватна школа при Либерті вулиці в Блумфілді, збудована перед народженням Т. Шевченка, опісля семінарія купила цього будинка на бурсу для студентів. По правому боці переважно жили українські студенти, по лівому боці мешкав проф. В. Кузів із своєю родиною. На другому поверху з правого боку жив д-р Л. Цегельський.

валася думка, — я заложив приватний “банк”. Почалося з того, що до мене приходили студенти досить часто позичати гроші, один кводра, другий 50 центів, ще інший доляра, а то навіть і п’ятку. Доводилось довго чекати на зворот та ще й за це терпіти неприємності. А тоді ще заробити доляра було нетрудно, бо чи робив більше, чи менше, від п’ятки ніхто менше не платив, а часом молодіці давали навіть по десятці, гонорово. Як “президент банку”, я зарядив, що відтепер від позичених грошей треба платити проценти. Правда, процент був дуже високий, навмисно на те, щоб знеохотити позичальників. Не допомогло. Все одно платили проценти. За несповна року в “банку” назбиралося з дві десятки “вашінгтонів” і це вже стало “студентським фондом”. Одного разу було віче в Ньюарку, на якому збирали гроші “на боротьбу за Україну”. Такі збірки гроша там дуже часто відбувалися й на вічах брали участь всі українці, окрім большевиків. Всі ж наші люди ще тоді не були багаті, майже ніхто ще не мав своєї хати, бо хати були задовжені в банках, у жидів. Мало хто мав своє авто. Але віча завжди були многолюдні. На

**Пастор Лев Бучак,
студент Блумфільдської
Теологічної Семінарії,
член-основник УЄО 1922 р.,
місіонер в Західній Україні 1925-1947 р.р.,
секретар УЄО,
проповідник в Гамільтоні, Канада.**

таких різних вічах тодішнього часу на “боротьбу за Україну” люди складали гроші щиро, але мало. Одного разу передсідником такого “політичного” віча в Ньюарку був чоловік, один із передових патріотів, що вважав себе за політика і любив дуже багато говорити. Він завжди з іншими такими, як він, доказував, як треба було визволяти Україну, — що міг, але не зробив Павло Скоропадський; що міг, але не зробив президент Грушевський, і що міг, але не зробив Симон Петлюра... Балакав чисто так, як пишуть ще й тепер деякі українські газети. І за таку патріотичну промову публіка біла в долоні. На таких вічах варто було побувати; краще, ніж у кіні. Був звичай, що на вічах, хто складав свою пожертву на “боротьбу за Україну”, то передсідник зараз же публічно проголошував, наприклад, Іван такий то дав доляра! І публіка вдаряла в долині так тільки трошки. Але, коли Петро такий то дав п'ятку, то оплески були гучні. Знову ж, хто дав 50 ц. або лише кводра, то йому гейби на сором тут і там

Пастор Лука Стандрет, випускник Блумфільдської Теологічної Семінарії. Проповідував в Ошаві, Торонті, Вінніпегу, Кристал Лейк та в інших церквах Канади, як також у Ньюарку й Ірвінгтоні, ЗСА. Оснував і був редактором "Вістника" в Ошаві, "Слова" в Торонті й "Канадійського Ранка" у Вінніпегу. Тепер (1973) 80-літній емерит, живе у Бімзвил, Онт., Канада.

хтось тріснув досить слабо. А коли хтось незнайомий склав 50 центів, то йому зовсім не траскали. Після складання пожертв ще посилали двох або трьох молодичь по дрібну збірку в капелюхи. А в газетах потім так і оголошували, що стільки то було пожертв, а решта дрібними. Пригадую, коли наш студент на

Пастор Іван Робертс-Ковалевич.

Студент Блумфільдської Семінарії і Манітоба Каледжу, член-основник УЄО в Рочестері 1922 р., президент УЄО, редактор "Канадійського Ранка" через 9 літ, представник УЄО в КУК, проповідував у кількох церквах, святкував 50-ліття УЄО в Торонті 1972 р., живе у Вінніпегу, Канада.

тому вічу, Григорій Онищенко, поніс 20 доларів до естради і балакун предсідник без тями нахвалив українських студентів із Блумфільду, то публіка біла в долоні й оваційно вітала Онищенка. Тоді ж ще наші люди давали на "боротьбу за Україну" по одному-два доляри. П'ятки давали тільки багачі, а решта незаможних давали по 50 центів та кводри. Наш же студентський "банк" видержав чотири роки й усі його "зиски" були передані на різні народні цілі. При цьому ми мали чимало жартів і сміху.

Більшість українських студентів мешкали в будинку при Либерті вулиці. В одній половині цього будинку жив проф. В. Кузів зі своєю родиною, а в другій більшій половині жили студенти наші й чужинці, також тут мали свої приміщення професор Гаєвський з дружиною і д-р Цегельський. Будинок був на три поверхи, старий, але з нього відчувався якийсь давній американський аристократизм. Семінарія купила цього будинка на бурсу для студентів 1907 року. Спочатку жадних модерних вигод не було, але нам здавалося, що ми зажили в палатах якогось короля. Але будинок стояв у дуже гарному місці,

**Пастор Іван Яцентій,
випускник Блумфільдської
Теологічної Семінарії,
член-основник УЄО 1922 р.,
Проповідник у Пасайку, ЗДА
та в Ошаві, Онг., Канаа,
президент УЄО,
перший український
протестантський представник
у СКВУ 1967 року.**

на розі двох вулиць: Либерти і Спрус. Тепер там стоїть прекрасний модерний будинок, що називається Ричадс Голл на пошану одного з президентів. Саме тоді в Семінарії вчився Лука Стандрет та інші українські студенти за його президентури. В старому будинку кімнати були дуже великі і в них жили навіть по три студенти. Ми часто сходилися до цього чи того студента у вільних хвиликах на гутірку, співали пісні від чернігівських-

**Проповідник Дмитро Паок,
член-основник УЄО 1922 р.,
кольпортер Біблій у стейтах:
Пенсильвенії і Конетикат,
проповіував у Гартфорді
і Питсбургу.**

чолтавських-київських-кубанських - галицьких - гуцульських до лемківських, а то й не раз хлопці, особливо Антін Калина, під спів дерли гопака на присюди. Цей будинок був дуже непривітний взимку. А в мене в ліжку були рої блощиць, коли я щойно сюди прийшов. Дотепер в моїм житті я не знав, що то таке блощиці. Я поскаржився до секретарки в офісі на цих резидентів і вона сказала мені, що пришле сторожа, який знищить їх. Справді, прийшов сторож, містер Вилсон, чорний, дуже приємний чоловік, який чогобудь із чогобудь любив до загину сміятися. Прийшовши в кімнату, він так реготав із блощиць, що я думав, що чоловік помре від розриву серця. Покропив матраца й ліжку якимсь плинком і сказав, що відтепер блощиці будуть окей, але від сміху вже слова не міг вимовити. Дійсно, блощиці були окей, бо ж цієї ночі я не міг спати на ліжку і мусів сидіти на почіпки на підлозі, накрившись коцом. Позлостившись, я запалив скрутіль газети й вогнем припікав ліжку, трохи не запалив матраца. Зробивши цю операцію кілька разів, я позбувся

блотиць. Коли ж я сказав містерові Вилсонові про цю операцію і що блотиці аж тепер вже окей, він від реготу качав головою по стіні і ще гірше почорнів.

Одного разу полковник Володимир Кедровський запросив нас допомогти грати представлення в народнім домі при 6-ій вулиці в Нью Йорку. Представлення називалося “Сотниківна”. Котрого року це було, не пам’ятаю. Знаю, що двоє осіб, які грали головні ролі, мужчина й жінка, були гарні й молоді, ввесь час говорили між собою тільки по-російському і полковник Кедровський теж так “валяв”. Нам стало неприємно. Але Кедровський виправдувався, що ці двоє не знають української мови, але вони є добрі актори і грають за дурно. Ми зрозуміли.

Ми також були в студії нашого славного композитора Михайла Гайворонського в Нью Йорку. Ми співали якісь пісні, а він записував у ноти. Були з нами наші дівчатка з нашої церкви в Ньюарку. Гайворонський особливо полюбив тенора Олександра Кумана. Це був такий чудовий тенор, що рідко такі народжуються. Сам же Куман був дуже гарний хлопець. На лиці виглядав, як дівчина, середнього росту, завжди елегантно одягався і був інтелігентним, чемний, ввічливий, дуже добре вчився і до року вже поправно говорив по-англійськи. Він також полишив свої сліди в нашій евангельській історії. На жаль, він помер передчасно. Гайворонський же був наш щирий приятель і симпатик українського евангельського руху. Шкода лише, що цього ніхто ніде не записав.

Українська греко-католицька публіка нас не цінила, але, навпаки, вороже ставилася до нас. Їхня преса про нас мовчала, як і тепер. В їхній опінії ми не були українськими патріотами. Православна публіка тоді ще була маленька, але вона завжди кооперувала з нами щиро з кута зору всеукраїнства. Дуже шкодили нам большевики та їхні “прибудівки”, як, наприклад, “будучники” та “поступовці”, яких було дуже багато в Ньюарку й околиці. Вони жили безбожно, сміялися з релігії, з церкви, а нас називали панамі, парафіян натомість називали дурними. А це якраз були ті побольшевичині, отруєні різні “будучники”, “поступовці”, “радикали” та інша наша рідна братія, яка дуже, і то дуже, потребувала включитися в громаду тих “дурних” пресвітеріян, щоб хоч трошки познайомитися з їхніми думками й подивитися на світ з їхнього кута зору. Не раз, справді, було таки неприємно, коли ті різні “прогресисти” посміхалися з нас, студентів, посміхалися з українських пресвітерських громад, висмівали пасторів, і то висмівали примітивно, грубо, некультурно, по-простацькому, вуличною мовою. Траплялося, наприклад,

у великі свята, особливо на Великдень, коли до Першої Української Пресвітерської Церкви збиралося багато народу, то й ті отруєні наші брати теж збиралися великим натовпом під своїм будинком, що називався “Робітничий Дім”, який стояв лише яких 100 стіп від церкви. Вони теж були вбрані по-капіталістичному, курили грубі цигари та плювали на хідник, деякі опершись на стіни будинка, інші стояли на хіднику, загороджуючи дорогу проходжим. Коли церква співала “Христос Воскрес” й голос розносився далеко з відчинених вікон, то оця братія з вимитими мозками гучно реготала з цієї пісні. А вийшовши з церкви та йдучи попри них, вони випльовували різні завваги на нас, брудно висмівали наших дівчат, мовляв, та має ноги криві, а ця виглядає як коза, а студенти — то капіталістичні слуги, попи. Одного разу навіть продавали нам свою большевицьку газету українською мовою, де на першій сторінці виднів горезвісний скелет “Іліча”, якого завжди підписували любим (це, здається, було після його смерті).

Оці отруєні люди дуже потребували включитися до Української Пресвітерської Церкви. Дуже цікаве є ще й те, що між ними ніколи не були їхні жінки, дочки й сини. Де вони перебували? І що з ними сталося?

Наше студентське життя було незавидне. Ми були круглими сиротами, завжди в особистих клопотах. Коли часом запізнівся на сніданок, обід або на вечерю, то мусів іти до ресторану купувати, а грошей не було. Іноді в неділі українські мами з нашої Церкви в Ньюарку запрошували студентів на обіди або вечері. Були ж студенти, які цю дурничку любили. Може ці запросини були щирі, але я завжди думав, що це тільки була симпатія, мовляв, “бідним студентам”. Я страшно не любив, коли мене хтось жалував. З цієї причини я за всі літа мого студентського життя не дав себе впросити до когось на обід, чи що. А в наших людей були дуже гарні та милі дочки. Отже, кортіло піти до того чи до іншого, але гордість не дозволяла.

Під час тримісячних вакацій студенти роз’їздилися хто куди знав, хто де міг дістати працю, щоб заробити на шкільну оплату й на свої різні потреби. Наші роботи не були найкращі, але завжди з тих найгірших і за найдешевшу заплату. Деякі з наших студентів знаходили собі роботу недалеко від школи, так що могли мешкати в студентським гуртожитку і за мешкання нічого не платили. Отже, кімната, світло, газ і вода були даремні, за це платила школа. Спочатку в тому будинку, де ми жили, ще не було електрики, але був газ, газові лампи в кімнатах, як

також було “центральне” ogrівання — велика залізна піч у пивниці, де палили вугіллям, але взимку ми мерзли, як ті засланці на Сибіру. Студенти самі мусіли палити в печі й ogrівати собі кімнати. Коли я прибув сюди, то першу зиму приділили мене, щоб опалювати й ogrівати будинка. То була моя найгірша робота в моїм житті. Залізної жечі я в житті не то що не обслуговував, але й не бачив своїми очима. Ось так бувало напалив у печі, що вона ціла була червона від жару, рури тріщали від гарячої пари й за це студенти кричали й лаяли мене. Іншим разом напалив замало і мене знову лаяли. Зате ж літньою порою я був вільний від усякої роботи в цьому будинку.

Студенти самі собі прали й прасували свою білизну й одяг, а хто був “багатший”, то свої сорочки носив прати до китайця в місті. Інші студенти, чужинці, цього не зазнавали. До них часто приїздили або батьки, або сестри, брати та привозили їм чисті сорочки й щось із домашніх ласощів їсти.

Одну зиму я жив в одній кімнаті зі швайцарцем, який приїхав сюди студіювати тільки англійську мову. Це був професор Gruen. Його спеціальністю була старинна історія. Але зі Семінарії його вже не пустили, бо просили, щоб залишився тут професором. Він і залишився. Цікаве враження він зробив на мене тим, що кожної ночі перед сном молився на колінах. Хоч це не була для мене новина, бо я жив один рік із Онищенком, то знову з Фесенком, і вони теж молилися на колінах біля своїх ліжок перед сном. Не можу цього сказати про інших, а про чужинців-студентів, особливо мадярів, годі згадувати. Це був дуже грубий елемент. Але мимо того, вони всі претендували на кращих від інших. Це якраз той елемент, якого я бачив, коли ще був майже дитиною в 1914 році, коли то мадяри втікали з Галичини перед москолями й загортали наших селян у москвофіли, били до крові, в’язали шнурами, як яких злочинців, і гнали їх колонами кудись на захід. Цього самого гатунку людей я стрінув у Блумфільдській Семінарії. Деякі з них називали українських студентів “барберіанс”. Але я вже знав їх і мені легко було посадити їх на їхнє місце. А хвальки — першої класи! Однак же ми ніколи явно не ворогували між собою, як і всі студенти, поводитися чемно та “по-християнському”. Ніколи жадної бійки не було. В їдальні, в бурсі, кожний студент мав призначене місце біля свого стола. Ті місця призначував найстарший студент, якого титул був “примас”, і ним був наш студент Дмитро Лазар. Після його градуації на його місці був маляр.

Усі українські студенти були українськими патріотами й добрими пропагаторами українства. На жаль, вони не мали найменшого попертя від ширшої української громади в Америці, а від української преси таки зовсім не мали.

Як відносилися до українських студентів професори й учителі в Семінарії? Так, як я бачив, як знаю з першої руки, — всі професори відносилися до українських студентів і до українських професорів добре. Вони нас шанували, кожного з нас кликали "Mr." (містер), а Кузіва і Цегельського таки щиро поважали.

У 1926 році президент Семінарії, д-р Физмер, рекомендував перед шкільною радою, щоб звинувити Російського Департаменту. У травні 1929 року цей же самий президент зробив ту саму рекомендацію відносно Українського Департаменту. Причину цього подав, що фонди вичерпані, а з 63 українських студентів були градуантами смішно маленьке число. Обидва ці департаменти перестали існувати.

Перед кожною їдою — рано, вполудень і ввечері — примас покликав одного зі студентів провести молитву. Часто на обіди до студентської їдальні приходили професори й учителі. Приходив не раз і наш професор д-р Цегельський. Часом замість молитви всі студенти співали загально відому пісню-гимн:

Всі люди на землі прийдіть
І радо Бога прославіть,
Хай пісня до небес луна,
Славить Його святе ім'я.

У Семінарії була гарна, простора каплиця, де кожного навчального дня 10 хвилин перед 12-ою годиною вполудень студенти сходилися на молитву. Один із професорів читав щось із Євангелії, співали короткий гимн, а потім професор закінчував молитвою.

В літі, під час вакацій, ця велика каплиця і Семінарія не дармували. Тут відбувалися біблійні курси. Сюди з'їздилися жінки й чоловіки не лише з близьких пресвітерських громад, але й з далеких місцевостей на десятки миль від Блумфілду та слухали викладів Біблії, дискутували, ставили запити, бо, бачте, Пресвітерська Церква базує свої вчення не на вигадках ченців, але на Біблії (Старому й Новому Заповітах). Такі курси тривали (і тепер вони провадяться) по кілька місяців, а як тільки одна група закінчила курс, то зараз приїздила друга група. Ті курси зовсім безплатні, хіба тільки студенти-курсанти мусіли платити за свої обіди в кафетерії. А для бідних курсантів, особливо чор-

Група шістьох студентів, які приїхали з Української Господарської Академії в Подєбрадах, Чехо-Словаччина, на богословські студії до Блумфільду. Зліва: сидить Михайло Фесенко й Олександр Куман. Стоять зліва: Йосиф Луцієнко, Григорій Онищенко, Юрій Фрусевич і Петро Журавецький.

них, то й обіди давали безплатно. Учителями були висококваліфіковані чоловіки й жінки з тутешніх або позамісцевих шкіл і церков.

Також тут відбувалися курси для вчителів і вчительок Недільних Шкіл. Пресвітерська Церква дуже дбає за свої Недільні Школи для дітей, і для Недільних Шкіл вишколює вчителів, особливо молодих матерів. Курси для вчителів і вчительок теж безплатні та тривають у часі всіх вакацій. Так було колись у Семінарії і так тепер є в Каледжі. Такі курси відбуваються й тепер і, між іншими, поміж курсантами були дві українки: Марія Гніда й Жєня Пасічник, які навчали в Недільних Школах, перша — у Меточин, Н. Дж., друга — в Рамзей, Н. Дж.

У Пресвітерських Церквах прийнято за постановою, що діти однолітки в неділі йдуть до своїх клас у Недільних Школах, де кваліфіковані вчителі навчають релігії та про те, як збудована Пресвітерська Церква, і рівночасно діти засвоюють собі вірування в Бога, в Ісуса Христа та взагалі протестантські ідеї. Батьки ж тих дітей ідуть у цей час до церкви на Богослуження. Вони в церкві сидять собі зовсім свободні, співають гимни, вслуховуються спокійно в молитви, слухають проповідей, що в усіх протестантів це одна з найважливіших функцій.

Як же то добре було б, коли б наші ритуалісти — православні й католики — засвоїли собі цей важливий “ритуал” — Недільну Школу.

Зайдіть колибудь у неділю до їхньої церкви і подивіться, як там малі діти нудять і мордують батьків, особливо матерів і справляють їм “богослуження”. Дитина, кожна дитина, не може сидіти годину й пів тихо. Часом завдає родичам просто тортур. Ті родичі, особливо матері, виходять із церкви, як зо млина, втомлені гірше, чим на праці в фабриці. Чого вони навчилися сьогодні в церкві? Що єгомосьць говорили на казаню? Хіба тільки те, що вони дещо співали болгарщиною — “іже еси на небесіх”.

Було звичаєм, що один раз на тиждень, а це бувало в п'ятницю після вечері, всі українські студенти — старші й молодші — збиралися в українській класі на молитовні збори, де по черзі читали Євангелію, молилися, проповідували і співали релігійні гимни. Це було щось у роді вправ. Глибоко-зворушливо вмів молитися Юрій Фрусевич. Часом студенти заводили дискусії на чисто українські політичні теми. Треба пам'ятати, що це були ще дуже свіжі часи після нашої прогри у визвольній війні зі сусідами України, що московська чека ще дуже винищувала українську інтелігенцію в Україні, і Україна знесилена, голодна, лежала під ногами большевиків і поляків. Українська визвольна справа також зазнавала чимало незрозумілих поличників від так званих західних “демократичних визволителів” покроу

Франції та інших. Отже, молячись, українські студенти споминали Україну, свій невольний нарід, а “проповіді” не раз виходили на чисто політичні доповіді. Годі сказати, що всі студенти були щиро релігійними. Не всі ж бо приходили сюди вчитися, щоб потім стати євангельським проповідниками. Деякі й у думці того не мали, але вчилися лише загальних наук, найперш англійської мови, історії ЗСА та історії України. Все решта для них було другорядне. І такі відносно релігії поводитися радше, як слуги в господаря, або як на панщині, або як на теперішніх колгоспах в Україні. Це жалюгідне явище в українського народу не є нове. Його хіба можна б пояснити народною приповідкою: “Чим горщик накіпів, то тим і буде смердів”. За нами були лише якісь традиції, але не було правдивого християнства, не було правдивого християнського виховання, а його набувається не легко й не скоро. Нас лише хрестили, як ми були немовлятами, і на тому базувалося все наше християнство. Наприклад, Шевченка лише хрестили в православної церкві, але християнства Шевченко мусів сам учитися, і те його християнство зовсім відмінне від того, якого навчають у Православних Церквах.

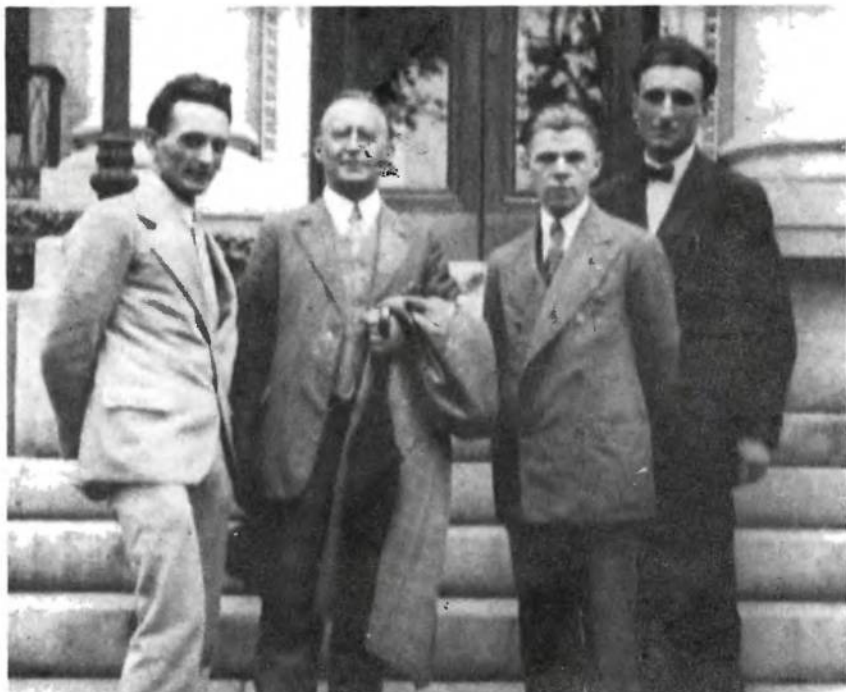
Щоб мати уяву, як такі українські студенти з того “горшка” відвдячилися добрим людям і Семінарії в Блумфілді за хліб і сіль, я ставлю за примір студента Йосифа Луцейка, про якого д-р Г. Г. Скегар в Каліфорнії писав, чи радше “навалив” статтю в католицькому календарі “Провидіння” аж у 1947 року. Передусім д-р Скегар зробив Луцейка “генієм”, про якого ні тоді, ні тепер ніхто нічого не знає, бо Луцейка не бачимо ні в громадських діях, ані в збірках грошей, хоч би на “дар любови” до Ватикану. Написав д-р Скегар в імені Луцейка вдячність професорам у Подебрадах, Чехо-Словаччина, і підкреслив, що Луцейко “тепер згадує мило своїх професорів, таких, як: Коваленко, Тимошенко, Безпалко, Голішинський, Модест Левицький, Шовгенів, Флоров, Вілінський, Лесянський, Чернавський і Біднов. У 1925 році Луцейко дістав до Америки стипендію на 4 роки студій”.

Це останнє речення найголовніше, найважливіше і найцікавіше з усієї писанини д-ра Скегара. Очевидно, він промовчав тих дійсних добрих людей, які давали 4-річну стипендію аж в Америці для нічим незначної, маленької людини, Луцейкові. Хіба д-р Скегар не питає, що то за стипендія була, хто її вділяв, на що і за що?

У дійсності було так. За рекомендацією професора пастора Василя Кузіва, як інших, так і Луцейка на сліпо взяли до Америки. Тими добродіями в Америці були передусім президент

Блумфільдської Теологічної Семінарії і Каледжу, д-р Вільям Йонг Чапман, ректор Джан Вебер, Борд оф Крисчен Едюкейшон і найбільший із них — це був пастор Василь Кузів, який, між іншими, рекомендував і Луцейка до Америки. Тих д-р Скегар ані одним словом не згадав. Луцейко ж у Подєбрадах заявив Кузіву охоту вчитися на євангельського проповідника і тому йому приділили 4-річну стипендію. Але Луцейко, скоро тільки дістався до Америки, потаємно чкурнув зі школи і подався в “генії”, за словами д-ра Скегара. Мені тільки дивно, як інтелігентна людина так легко може обманювати в пресі... Коли б не Кузів, то Луцейка в Америці не було б, і до 1947 року він хто зна, де опинився б — або в Сибіру, або загинув би десь під плотом з лірою під полою. Але він не згадав ані разу “мило” американських добродіїв, як згадав тих у Подєбрадах. Це так за стипендію, за перевіз через океан, за гарну й чисту кімнату в Семінарії, за свіжі та смачні харчі щоденні абсолютно задармо, але на кошт рядових заможних і бідних американців, що своїми недільними “колектами” у своїх церквах, тими лептами сповняли своє християнське діло в будові Царства Божого на землі. Наші луцейки того не вмiли оцінити і волiли жити брехливо. Ще був один із таких непевних людей, якому сам проф. д-р Вебер за \$40 купив елегантське убрання, і він теж так віддячився, як Луцейко. В Семінарії таких наших луцейків прекрасно розуміли. Студенти дивилися на них згори й докладали всіх сил, щоб їх навчити гідности. І не було це злочином, коли такий “стипендист” наносив сорому решті українським студентам, які самі платили за свою науку. За таких “стипендистів” терпіли здібні, розумні студенти, що не діставали жадної помочі.

Я вже згадував, що найкраща група українських студентів у Семінарії була та група, що розтягалася від 1908 до 1923 років. Це були солідні люди, яким завдячуємо український євангельський рух. А вже сама остання група, за винятком Василя Белніва, Михайла Фесенка і Олександра Кумана, була до нічого й за неї треба було дуже соромитися. Опісля до цієї трійці приєднався був Григорій Онищенко, якого я дуже любив, але він став євангельським пастором щойно аж у Бразилії після того, коли також поборював євангельську віру, як “засуху” для українського народу, аж у Бразилії переконався, що євангельська віра — це віра Того, Який ту віру створив і за неї вмер на хресті. Ми ж, колишні українські студенти, самі добровільно сплатили всі довги в Пресвітерії за тих непевних осіб, і придбали собі ще раз досвіду і переконання, як то темного форналя з того “горшка” дуже тяжко відродити та привести у свідомі і

Проф. д-р Лонгин Цегельський і студенти-випускники Блумфільдської Семінарії 1929 р. Зліва: Йосиф Луцейко, д-р Цегельський, Петро Журавецький і Юрій Фрусевич. Знімка зроблена на сходах Накс Голл.

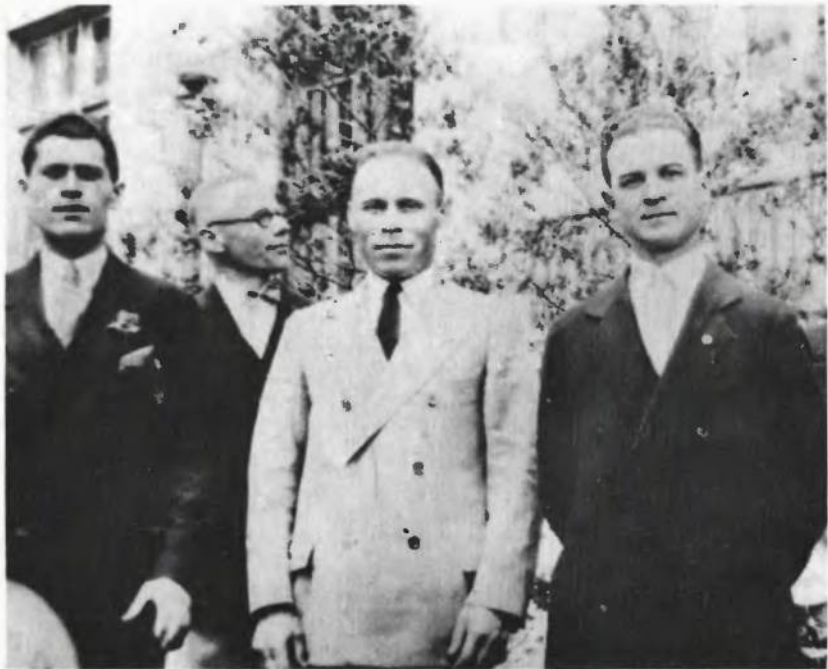
вільні люди. Д-р Скегар же з трепетом і страхом, без власної спини, боявся згадати тодішніх добродіїв, а зокрема протестантів-українців та їхнього змагу до реформації.

Усі студенти, окрім Богдана Гури, були колишні греко-католики або колишні православні, отже, нічого дивного, що оця наша релігія була більше декорацією, ніж правдивим зв'язком чи контактом із Богом, нашим небесним Творцем. Але можна сказати, що такі "слуги на панщині" були лише деякі, бо більшість студентів були глибоко релігійні, на доказ чого наводжу факти, що я не раз бачив, як насамоті на колінах студенти молилися. Не всі ж вони були кандидатами на проповідників, зокрема ті, які самі собі оплачували науку. Але навіть ті, що й у думці не мали ставати проповідниками, з бігом часу та з осягненням знання, докорінно змінювалися й вони для євангельських ідей уже не пропали, але радше стали корисними українцями.

Наймолодшим віком студентом в Українському Департаменті був знову ж таки Богдан Гура, а найстаршим після Дмитра Лазаря був Григорій Онищенко, уродженець Чернігівщини, який воював за визволення України в армії Симона Петлюри, і доля кидала його по світі через Чехо-Словацьку до Америки, а опісля аж до Бразилії. Іноді на молитовних зборах доводилося слухати у проповідях жахливі пригоди того чи іншого студента в часі революції в Україні. На таких молитовних зборах можна було повчитися чимало доброго, справді наукового й релігійного. І такі молитовні збори у протестантському світі практикуються постійно не лише в теологічних школах, але й церквах та в приватних домах, де виучують Святе Письмо й засвоюють його на щоденне життя.

Українським Департаментом і студентами особливо тішився тодішній президент Семінарії, д-р Вільям Йонг Чапман, канадієць з англійського роду, наш щирий приятель, як також д-р Генрі Вебер, проф. Зелер, учителька Емілія Бергер та інші.

Під кінець шкільного року, в травні 1926 р., сталася страшна трагедія, несправедливість, ніколи непростима, невимовно жахлива трагедія та кривда українському народові в додаток усіх кривд, що український нарід зазнавав, — вбито Головного Отамана Українських Військ Симона Петлюру большевицьким чекістом, агентом у Парижі, в Франції. Коли ця сумна вістка на другий день після вбивства досягнула нас у Блумфільді, ми всі були страшно потрясені й ошелешені. Ті, що знали Петлюру особисто, як Григорій Онищенко, Юрій Фрусевич і д-д Цегельський, від зворушення й неповинної кривди аж сплакали. Того дня на просьбу д-ра Цегельського президент Семінарії припинив виклади в українській клясі на цілий день і проголосив день жалоби на інтенцію великого мужа України Симона Петлюри. По обіді д-р Цегельський зарядив жалобні сходини в одній із більших кляс у Семінарії, де виголосив двогодинну промову про Симона Петлюру. (Треба знати, що д-р Цегельський за політичним переконанням був гетьманцем). В жалобних сходинах взяли участь усі українські студенти, словаки, білоруси та ті студенти, що були в Російському Департаменті. Д-р Цегельський був прекрасним бесідником, першої кляси, що ніколи не заглядав у паперці за думками, але точив їх просто з серця й розуму. Він говорив зрозумілою мовою (сьогоднішні доповідачі пнуться аж до втоми, щоб свої доповіді заквітчати банальною, незрозумілою “височиною”). Д-р Цегельський був знавцем української історії, парламентаристом, дипломатом, делегатом Західньої України на святі соборности-злуки українських земель

Від лівого боку: Іван Кормило, позаду в окулярах Федір Гаврилко з Полтавщини, Макар Застелюк із Подільщини і Антін Григораш із Київщини. Два останні — це градуанти-українці, що вчилися в російському департаменті. Антін Григораш мав дещо освіти з Києва, опісля вчився в стейті Тексас і в Блумфільдській Семінарії. Проповідник Григораш має високу освіту з філософії та психології. Він ще проповідує Українській Євангельській Громаді в Нью Йорку, 1974 р.

у Києві 1919 року, і українським державним представником у Вашингтоні. Його промова до студентів була глибокозмістовна, потрясаюча, зілюстрована світлими або трагічносумними картинами нерівної боротьби України з ворогами на двох фронтах. Він змалював Симона Петлюра, як найвищу жертву України в боротьбі з московським большевизмом. В кінці своєї промови д-р Цегельський дрижачим голосом із сльозами в очах, наче заповіт, виголосив (записую з пам'яті):

“Хай смерть Симона Петлюри зцементує серця і дух усіх українців, сущих і грядучих, у боротьбі за волю України аж до дня остаточної перемоги!”

Замітно було, що навіть оті студенти з Російського Департаменту, що не раз перед тим посміхалися над постановням

України з царських руїн, слухали промову д-ра Цегельського з напурженням і зацікавленням. Потім підходили до д-ра Цегельського й потискали йому руку, дякуючи за інформації, яких вони дотепер ще не чули. Це були люди, тяжко зросійщені, бо навіть, коли режим у Росії змінився на большевицький, то й вони вже підтягали струни за Леніном і Лейбою Троцьким. Наші ж студенти; ті, що були в українських арміях, особливо ті зі Східної України, мали сильний, добрий вплив на тих “малоросів” і під цим впливом вони справді гнулися й стидливо, ніби з-поза плота почали признаватися до українства, приходили до нашої Церкви, брали участь у наших представленнях тощо. Один з тих малоросів, що мав гарне українське ім'я, не раз повторяв одне й те саме речення, сміючись над українською мовою, сказав: “Взяв гиляку на пузяку”. Це мало бути щось глумливе, понижуюче українську мову, цебто мови, якою, певно, колись його мати співала над його колискою. Але цей до смерти не покався.

Українські студенти зорганізували собі хор у своїм Департаменті, як також один раз на тиждень їздили на пробу співу до своєї Пресвітерської Церкви в Ньюарку, де диригентом хору був Григорій Романків. Цей хор при Церкві зорганізував і очолив сам Романків у 1911 році. Диригентом студентського хору був Юрій Фрусевич, сам маючи гарний голос, знав добре ноти, грав на скрипці. Юрій Фрусевич був сином українського православною священника в Барі, Подільської губернії (за царя). Там мав ще сестру, яка прислала йому знімку у гарному українському однострої, з відром коло криниці. Юрій Фрусевич слухиув в українському війську, в дивізії чорношличників, де пережив чимало цікавих епізодів і нам їх розказував, особливо про події в Бердичеві. Був він дуже талановитий хлопець і без границь смілий. До року вивчив англійську мову. Скоро познайомився зі старим Томасом Едисоном (славний винахідник жарівки та інших технічних приладів) і з його приемними синами. Юрій Фрусевич був гостем в Едисона на обідах. Власноручно підписана знімка старого Едисона стояла на почесному місці на столику в кімнаті Юрка Фрусевича. (Ми й кликали його Юрком, бо так він велів). Коли ми мали клопоти з еміграційними властями, то Юрко подібних клопотів зовсім не мав. Едисонові сини постаралися у Вашингтоні, що Юрка злегалізували й він став громадянином ЗСА. Юрко був дуже милий характером, мав, здавалося, сто талантів і Едисон скоро оцінив Юрка. Він же мав дівчину в Чехо-Словаччині, що була якоюсь родичкою президента Томаса Масарика. Вона називалася Ольга, писала ли-

Юрій Фрусевич, диригент студентського хору.

сти й завжди кликала його: “Мой драгий Юрку”, а Юрко, читаючи ті двометрові листи, не все міг скрити сльози в своїх очах. Може я заделеко відходжу від теми, алеж про Юрка годиться згадати добрим словом. Юрко був за професією хемік і вчився таки на українського євангельського проповідника. Юрко був українським патріотом.

Студентський хор на запрошення часто виступав з українськими піснями перед американцями в їхніх церквах або в церковних аудиторіях. Пісні були релігійні, народні та стрілецькі. Американці любили наші пісні, знаючи з того, що одна громада рекомендувала нас іншій громаді, і так, мов по ланцюгові, ми сповняли наші обов’язки. Це було в неділі вечорами. В нашій програмі завжди виступав хтось із студентів із короткою промовою між піснями по-англійськи на українські теми. Належить тепло та з признанням згадати студента Богдана Гуру, уродженець Канади, з Ошави, Онт., син свідомих родичів. Бог-

дан володів англійською й українською мовами, був українським патріотом, добре визнавався на українських справах мимо того, що України ніколи не бачив. Богдан теж був багатоталановитий хлопець. У нього була дуже гарна й теж талановита сестра Ольга, яка провадила Недільну Школу після Марії Сопінки в церкві українських протестантів в Ньюарку.

Одного разу виступав із промовою перед американцями д-р Цегельський під час співу студентського хору. Д-р Цегельський говорив на українську тему, звичайно ж, на тему нашої нерівної боротьби за волю України. Д-р Цегельський добре знав англійську мову, але його акцент не дописував. Це якраз те, що американці дуже любили. Д-ра Цегельського щиро поважали всюди і з ним ми відважно виступали з нашою програмою. Часом на наших студентських виступі промовляв проф. Василь Кузів, інформуючи американців про Україну та про її незavidну долю. Та перша поїздка проф. Кузіва до рідного краю в 1925 р. ще більше запалила в ньому духа до ще більшої праці й жертвенності. Він закликав своїх і чужих до оборони українського народу. Десь у тому часі в Ньюарку постала організація, чи радше комітет, який назвали “Центральна Рада в Ньюарку”, якого знову ж ініціатором був Василь Кузів. Ця Центральна Рада проіснувало около 31 літ, об’єднуючи довкола себе всіх українців цього міста, окрім большевиків.

Українські студенти належали до аматорського кружка при Церкві в Ньюарку. Цей аматорський кружок мав велику й кошовну гардеробу, де було багато різних костюмів та всякого приладдя для представлень. Починаючи з осені й аж до весни наступного року, здавалося, що не було такої суботи вечора, щоб у церковній залі не відбувалося представлення з участю студентів із Блумфілду. Публіка завжди заповняла залю. Молодь дуже любила українські п’єси, радо брала ролі й добре розуміла українську мову. Представлення — це було щось дуже миле, дуже рідне й тепле на чужині, що, на правду, чарувало батьків і молодь. У тій же залі відбувалися різні концерти, імпрези, громадські обіди тощо. Хор Романкова з участю студентів теж дуже часто виступав по американських церквах цього міста. А місто того часу було гарне, чисте, високоцивілізоване і жили в ньому різні народи, різні національності без страху, бо ще тоді большевицькі ідеї були щойно в “пеленках”, і ще тоді не виводились “ліберальні” професори в американських школах.

У 1926 році студенти вивчили цікаву комедію в трьох діях під назвою “За ідею”, здається, Павла Тичини, з часів украї-

нізації в Україні перед сталінським терором. Публіка дуже любила цю п'єсу. Комедія представляла епізод із революції в Україні, де було багато партій і всі “гинули” за ідеї, а по смерті ті ж самі, діставшись на той світ перед браму св. Петра, аргументували, що вони перші повинні йти до раю, але св. Петро тут їх не пустив і вони, погодившись між собою, заспівали “Де згода в родині”. Комедія зовсім не була образлива українському визвольному духові. Ми рішили поїхати з тією комедією в інші місцевості українських громад. Перша така місцевість, де ми задумали відіграти цю комедію, була Елизабет, Н. Дж., де, як нам оповідали, мала бути свідомо українська громада. У призначений вечір ми заїхали до Народного Дому, переодяглися та й чекали на публіку аж поза дев'яту годину, а публіки ані ду-ду. Не розчаровуючись такою “свідомою” громадою, ми таки відіграли це представленням стінам і порожнім кріслам, а “на біс” студент Іван Кормило ще й співав сольо, композицію Григорія Онищенка “Я вчора на фармі робив, а там фермер своїх свиней бив”. Пізніше ми довідалися, що цей громадський бойкот був навмисно влаштований “високими властями” тому, бо ми були протестантами, отже, людьми “не з нашої церкви”. Куди краще і не до порівняння прийняла нас свідомо громада в Перт Амбою, Н. Дж. Та громада оваційно прийняла нас. Заля була заповнена людьми. Наша ж група добре вміла грати представлення, добре й гарно знала співати народні та стрілецьки пісні, а до того наші хлопці були, справді, як у пісні, — “Хлопці ж бо то хлопці, як соколи”.

Окрім Миколи Слободяна, Івана Петрівського й Богдана Гури, всі решта студентів приїхали на цей континент, як українські емігранти. Американські порядки й звичаї спочатку нікому з нас не апелювали і були нам об'єктами жартів та кпин. Ми не любили отої, здавалося, “скаженої” біганини за доляром, або іноді мордерства на тлі того доляра, про що звітували газети чи не кожного дня. Ми дивувалися з органів судівництва й безпеки, що не могли справлятися зі самогонщиками, коли тут була прогібіція, як також заздальгидь ми предсказували поширення інтернаціонального большевизму на американським ґрунті за поміччю необмеженої демократії. Пропаганда большевицька друкувалася на всіх мовах у Нью Йорку, і там же на однім будинку на стіні висі в величезний напис: “Trotzky Society.” Різні большевицькі агітатори “били” американських капіталістів куди попало кожної неділі в парках і завжди мали маси слухачів. Це було далеко-далеко ще перед “медовим місяцем” американської демократії зі “сталінською демократією”. Бувало при-

їдеш до Нью Йорку (а тоді ще було безпечно ходити в цьому Вавилоні і вдень і вночі), то в тому самому парку у цьому кінці большевицькі оратори предсказували кінець капіталістичній системі, а в тому кінці парку Салвейшен Армія співала чудові релігійні пісні та труби й бубен заглушували большевицьких ораторів. А коли приходилося переходити біля української крамниці, то з неї вилітали милі звуки гуцулки або козачка, аж на серці легше ставало. В будьякому українському ресторані в Нью Йорку за 35 ц. давали смачні українські страви, особливо борщ і пироги.

Розводи голівудських зірок, що не злазили з газетних шпальт, ми зачисляли до буденних звичаїв, дарма, що чесні й вірні американські християни соромилися тим “звичаєм” і в своїх церквах таврували цей розгнзуданий порок.

У 1927 році до Америки приїхала румунська стара королева Марія, мати Карла, в справах продажу румунської нафти. Д-р Цегельський вхопився за думку, щоб запротестувати перед Америкою проти приїзду “тієї баби”, беручи, як причину, кривди українські й мадярські, що то Румунія поповнила на їх території. Д-р Цегельський уклав текст протесту, а українські й мадярські студенти скоро його видрукували й розіслали до каледжів і університетів по всій Америці. І знаєте що? Ті протести помогли, як мертвому кадило. Коли королева Марія приїхала до Нью Йорку, то її вітали наче якого генерала. Ми сміялися з нашого наївного протесту і порівнювали його до джерел румунської нафти та до американських мільйонерів, що мали свої інтереси в Румунії.

І багато іншого нам не подобалося в Америці. Але це було так тільки спочатку. Особливо нам не подобалося те, що українська молодь, народжена в Америці, щойно перше покоління, яке ще добре знало матірню мову, між собою балакала по-англійськи, докидаючи тільки то тут, то там, українські слова, як жарт. І це було не тільки в нашій Пресвітерській Громаді, але і в інших українських громадах. Соромно не раз робилося і за матерів. Вони бо, не знаючи добре англійської мови, все ж таки до своїх доньок і синопків зовсім без потреби говорили по-англійськи. Це давало, мовляв, “вищий тон” тим матерям, що вже починали призабувати рідний край. Але то були лише рідкі винятки, бо, правду кажучи, в Українській Пресвітерській Громаді були свідомі жінки й жертвенні патріоти.

Майже всі українські студенти були членами Церкви в Ньюарку. Поза шкільними годинами й обов'язками вони активно включалися в життя й працю церковної громади. Упродовж усіх

літ студенти були помічниками в Недільній Школі при Церкві або й самі учителювали в Рідній Школі. Годиться згадати про студентів, що учителювали, як: Луку Стандрета, Івана Яцентього, Михайла Панькова, Михайла Петрівського, Івана Заболотького, а пізніше найбільше цікавився Рідною Школою Григорій Онищенко і був учителем пару років. І мені була припала честь “учителювати” в 1927-28 роках у Недільній Школі “на горі міста”, як це тоді називали Ірвінгтон, і за це платили мені по 15 доларів на місяць.

Щорічно студенти ходили колядувати з членами церковного хору до своїх людей у Ньюарку й околиці. Це, на правду, було приємно й радісно, дійсне душевне вдоволення після американських різдвяних комерційних криків, метушні та тих маринованих коляд, що майже в кожній крамниці хулили народження Господа Ісуса Христа спотворювали правдиву радість. І досі та мізерія не перевелася, а, навпаки, ще більше підсилилась. Взагалі, всі українці ставилися негативно до цього комерційного “крізмусу” колись давно, а тепер, як бачимо, вже й самі включилися й їхні газети рясніють смішними “посланнями” аж два рази, і то так на Різдво і на Великдень.

Один вечір на тиждень — і це так було упродовж 8 років — д-р Цегельський виголошував доповіді на різні теми в залі української протестантської громади в Ньюарку, де сходилися всі українці різних партій та вірувань слухати й дискутувати. Це теж була свого роду школа, бо виклади були наукові з різних ділянок, як також з історії України. Люди любили ці доповіді, доказом чого було те, що заля завжди була заповнена. Він також виголошував свої “проповіді” під час поминальних Богослужень у Церкві, як, наприклад, 1-го листопада та 22-го січня. В українських євангельських церквах “цивільні” люди як жінки, так і чоловіки, мають право проповідувати й молитися при казальниці. Д-р Цегельський хоч і не теолог, проте мав дар “проповідувати”, і подібно, як генерал Сікевич у Канаді, своєю бесідою зворушував слухачів, доводив їх до плачу й сам плакав. Євангелію знав дуже добре і часто говорив студентам: “Кожний український інтелігент повинен знати Євангелію, бо в іншому випадку він недокінчений інтелігент”.

Одного разу д-р Вебер, славний тодішній президент Семінарії й Каледжу в Блумфілді, пропонував д-рові Цегельському прийняти ординацію (рукоположення) і стати протестантським проповідником, а тим самим зайняти вище становище в протестантським шкільництві. Д-р Цегельський до живого образився.

Казав: “Хто, я проповідником? Ніколи! Я політик усе життя, і політиком помру”. Звичайно, в Америці воля вольному і за відмову нікого не карають. Думки д-ра Цегельського були деінде. Він ще таки мав себе за дуже велику політичну фігуру, забуваючи слова Шевченка: “Все йде, все минає і краю немає”.

Д-р Цегельський почав видавати газету в Нью Йорку під назвою “Український Вістник”, маючи там до допомоги кількох багатших українців. Ця газета не мала нічого спільного з нашим євангельським рухом. Вона радше була відповіддю “Свободі”, яка дуже несправедливо смарувала д-ра Цегельського, — і досі невідомо, за що, називаючи його якимсь “русином”, або “почцівим русином”. А д-р Цегельський був добродушним, нікому жадної кривди не зробив; був бідний, круглий скитальник аж до смерті. На жаль, так тоді велося, що по-простацькому ляляли свої жертви несумлінні люди. І хто з тих несумлінних “інтелігентів” більше лаявся, то тим більшим і кращим патріотом рахувався. Таких пізніше позаписували в свої історії, як “творців американської України” і без них, здається, ніщо не було створене, ні небо, ні земля. Всі інші українці не мали значення в розумінні тих “творців”.

Почавши з 1921-1924 років Блумфільдська Семінарія вже дала нам з десятку випускників, проповідників. Одні з них мали церковну роботу, а інші зовсім церковної роботи не мали та змушені були йти до фабрик на працю. Тим часом Кузів, Крат, Федів, Морозович, Бучак почали євангельську місію в Західній Україні. Кузів відвідав проф. Грушевського в Києві 1927 р. Був проспект, що проповідники, вишколені в Блумфільдї, зможуть стати місіонерами в Західній Україні й на Волині. Так здавалося. Але на це були потрібні гроші, яких американсько-українські протестанти не мали, бо ж самі були бідні й спиралися на допомогу від американської Пресвітерії і Пресвітерської Церкви.

Річ зовсім природна, що в школі старші студенти мали вплив на молодших студентів. Від старших студентів доводилося чути різні розмови та дискусії на різні теми, включно з темами євангельських місій в Україні. Це були дуже серйозні дискусії. Вони заважували чимало. Всі ті старші студенти були вже життєво досвідчені люди, з вищою освітою і на закінченні студій. Чи то було в гурті, чи на студентських зборах, чи приватно в кімнаті того чи іншого студента, з розмов вичувався дух, що до “старого краю” мало хто хотів вертатися, навіть і ті, що були під такою неписаною умовою. Американських звичаїв не конче любили, не захоплювались ними, але діставшись до Аме-

Проповідник Григорій Онищенко 1929 р.

рики, мало хто хотів з нею розстатися. Тут були долари, яких не з великим трудом можна було заробити, і деякі студенти, що не прийшли вчитися на проповідників, уже покидали школу та йшли до фабрик на працю. Для деяких оце й була головна ціль дістатися до Америки. Перше, мовляв, до школи, а там далше якось то воно буде. Кузів це побачив і серйозно заходився про євангельську місію в Західній Україні. Розуміється, йому соромно було перед шкільною радою за тих студентів, що школу покидали з різних причин, але він не міг в цьому нічого порадити.

Усі студенти, що приїхали з Чехо-Словаччини, успішно закінчили теологію, а Михайло Фесенко й Олександр Куман вчилися в Пристонському Університеті і там закінчили свої студії. Всі ці студенти були здібні, талановиті, надійні. Здібний і інтелегентний семінарист був Йосиф Луцейко (наші дівчата назива-

ли його “дюк”, бо він поводився й мав манери того прислівного пана — “пан з пана”). Закінчивши студії, Луцейко “тихцем” виїхав до Каліфорнії. Дуже серйозний студент Григорій Онищенко подався в православні священики. Ходив учитися православного ритуалу в о. Горохівського в Ньюарку, а нам казав, що протестантська релігія для українського народу була “засуха”. Був ще один студент, що шукав тієї “мокрої віри”, але скоро в ній розчарувався. Онищенко висвятився на православного священика в Іоанна Феодоровича й змушений був покинути ЗСА. Одружившись із Марією Білоус в Ньюарку 1929-го року, він виїхав до Бразилії, як перший український православний місіонер в листопаді 1930 р. Однак же Григорій Онищенко забрав зі собою дещо євангельської літератури, особливо український протестантський співаник “Книгу Хвали” та інші пам’ятки. Григорій, річ ясна, бідував у Бразилії, забутий людьми і Богом. Був він православним священиком, але своїх людей вчив віри євангельської. На тому тлі постали непорозуміння і, як пише його дружина Марія, Григорій мав “видіння”, у якому Христос знову кликав його до Себе. Григорій покинув православ’я та знову став євангеликом і проповідував Слово Боже українцям у Бразилії без ритуалу й без забобонів. Пастор Григорій Онищенко переписувався з секретарем Українського Євангельського Об’єднання в ПА і був членом УЄО довгі роки, живучи в Бразилії. В мене є членська грамота Гр. Онищенка, видана йому від УЄО за підписами пасторга Івана Яцентього і пастора Павла Крата. Цю грамоту прислала для моєї збірки дружина Онищенка. Формально Григорій Онищенко покинув православ’я в 1940 році, і ще 20 літ учив своїх людей молитися тільки одному Богові. Отже, гомін Українського Департаменту при Блумфільдській Теологічній Семінарії й Коледжі лунав теж у пралісах Бразилії серед бідних українських емігрантів. Поніс цього гомону туди Григорій Онищенко, бідний скитальник упродовж всього свого життя, син прекрасної Чернігівщини, багатой України, її патріот і вояк за її волю. Немов запорізький січовик після зруйнування Січі, Григорій Онищенко не покоровився ворогові, але пішов на скитальщину й на чужині, в далекій Бразилії, зложив свої кости на вічний спочинок. Недармо Григорій любив співати народну пісню: “Летить галка понад балку”. Він себе у ній бачив. А в Бразилії, у пралісах, він тужив за Україною і з тієї туги писав релігійні гимни, у яких, очевидно, знаходив душевне заспокоєння, зрезигновану радість. В одному з своїх віршів-гимнів він перефразував Христову притчу про сівача (Євангелія від Матвія 13:3-8, 18-23).

ПРИПОВІСТКИ

(Матвія 13:3-8, 18-23)

Вийшов сіяч збіжжя сіять,
Ранньою весною, —
Розсіває зерно в ріллю
Щедрою рукою.

Одно впало при дорозі,
Птахи його з'їли,
Друге впало між каміння
Й жись не мало сили;
Третє впало між тернину
І там задушилось,
Лиш четверте в землю добру
Зійшло й зколосилось, —

І принесло овоч добрий,
Втрату трьох покрило,
І на радість сіячеві
Всотеро зродило...

Вважай, брате, і ти, сестро,
На ґрунт серця твого,
Чи він добрий, чи тернистий, —
Чи з каміння твердого...

Прийми слово Спаса твого,
Як той добрий ґрунт прийняв;
Зроди віру й добре діло,
Й Бога тим прослав.

Григорій Онищенко

Парафія проповідника Григорія Онищенка в місцевості Колонія, Бразилія, 1946 р. У чорному убрані з бородою — це пастор Григорій Онищенко. Зверніть увагу на тих бідних українських діточок. Нелегко їм живеться в бразилійських пралісах. Пастор Григорій Онищенко був членом УЄО, живучи в Бразилії.

Ми любили Григорія Онищенка. Хоч він був “згідзквся” і пішов у православні попи шукати “не сухої віри”, то все ж таки православним він уже не міг бути, бо пресвітеріянізм видовбав свої літери в його серці й душі. Грицько покинув православну “мокру” і вернувся до Христа, став євангельським пастором, був членом УЄО аж до смерті. У бразилійських пралісах пастор Г. Онищенко залишився сам і гомін Христової Євангелії там — то також гомін Блумфільду. Він також перефразував Шевченкову молитву “До Євангелії” й у ній висловив свої почування:

Не погасай, мій ясний Божий Світе,
Туман душевний з серця виганяй,
Дай мені сили духа покріпити
І шлях мій тяжкий в боротьбі осяй.

Це Українське Бapтистськa Гpомaдa в Aпyкaрaнa, Бpазилія, в якій пaстop Гpигopій Oнищeнкo іноді пpоповідувaв. Ця знімка зpоблeнa 25 гpудня 1951 pокy. У дpyгoмy ряді, дpyгa oсoбa з пpавoгo бoкy, з бopодoю — цe пpоповідник Гpигopій Oнищeнкo. Пpоповідник Oнищeнкo — цe випускник Блyмфільдськoї Тeолoгічнoї Сeмiнapії 1929 p.

Зішли мені святе Твоє надхніння
І ласку дай мені святу Твою,
Щоб голосив я скрізь Твоє спасіння
І ласку, благодать Святу Твою.

Тебе я молю в ім'я Твого Сина,
Тебе я славлю, Доброго Отця,
Тобі подяка, поклін, честь і слава
За ласку Твою з неба без кінця.

Останні чотири рядки в цій молитві — це слова з євангельського співавника "Книга Хвали", якого видали наші проповідники в 1922 році в Торонті. Отже, це було перше видання. Друге видання зі значними поправками й поліпшеннями "Книги Хвали" було перевидано 1957 року. Над цим другим виданням працювали всі тодішні наші проповідники. У "Книзі Хвали" є чима-

Проп. Григорій Онищенко і його дружина Марія з Білоусів. Це паспортна знімка з 1930 року в часі "людоловів".

ло гимнів, що їх переклав з англійської мови на українську проповідник Іван Бодруг у Канаді, коли він був активним проповідником.

Очевидним є, що в бразилійських джунглях пастор Григорій Онищенко черпав з цієї "Книги Хвали" (перше видання) підкріплення і слова з тих гимнів іноді самі вкладалися в Онищенкові поеми, яких, за словами його дружини, він написав десь коло три сотки.

Про колишнього студента Блумфільдської Школи Гр. Онищенко годі тут більше писати, але може на це прийде час, що згадаємо про нього в окремій оповіданні в деталях. Він став прикладом, що коли людина раз "покоштує" євангельську віру в Бога, ніколи назад не вертає й в душі залишається євангеликом. Змінити свою релігію, вірування, не є гріхом. Я знав, що деякі колишні студенти з Блумфільду з різних причин пішли собі назад до старих українських ритуалістичних церков, але глибоко в їх душах і переконаннях вони залишилися євангеликами, українськими протестантами, бо ж інакшими вони вже не могли бути, хіба тільки збільшували б число лицемірів.

Проповідник д-р Олександр Куман, студент у Тернополі, старшина УГА 1918-1920 р.р., студент у Подєбрадах, Блумфільдській Теологічній Семінарії і випускник Пристонського Університету. Проповідував 6 літ у Ньюарку, був професором в Алфред Університеті в Нью Амстердамі, **И. И.**

Українські випускники з Блумфільду: Кузів, Бучак, Стандрет, Роберт-Ковалевич, Кокорудз, Фесенко, Яцентій, Куман, Паньків, Паюк, Онищенко, Рудий, Белнів, Лазар, неукраїнець Конде, Григораш та інші випускники — це дорогі особи, про які мусимо знати та їх пам'ятати. З Михайлом Фесенком я жив в одній кімнаті короткий час у бурсі, його родовід виходить із Запорізької Січі, він був кубанським козаком, походить із станиці Ключевої на Кубані, що його мати називалася Матрона, а батько — Василь. У них вдома говорили українською мовою;

Юлія Фесенко, з дому Майстрович-Глова, народилася в Західній Канаді в родині українських піонерів. Вона закінчила 4-річний дієтичний курс у Технічному Інституті в Торонті, Канада. У 1932 р. вона закінчила курс навчання в Місійній Школі Ewart College для дияконіс. Юлія Фесенко брала активну участь в організації і розбудові Української Пресвітерської Церкви в Торонті, Онт., Канада.

Пастор М. Фесенко, кубанський козак, студіював у Подєбрадах, Блумфільді і Принстоні. Бакаляр Богословії, редактор "Євангельської Правди", пастор Української Пресвітерської Церкви в Торонті. Обраний головою (moderator) Пресвітерії в Торонті в 1974 році.

що Михайло став українським євангельським проповідником у Торонті, Канада.

У Блумфільді 1925-го року ЦЕСУС призначив студента М. Фесенка представником ЦЕСУСА в З'єдинених Державах Америки. По студіях у Блумфільді М. Фесенко продовжував студії в Принстонській Теологічній Семінарії, яку скінчив, одержавши ступінь Бакалавра Теології. Він пробував повернутись у Західню Україну на місійну працю, але ні Польща, ні Чехо-Словаччина не хотіли дати дозволу на його в'їзд. Отже, він був змушений переїхати до Канади і розпочав у Торонті місійну працю.

У той час у Торонті не було української пресвітерської громади. Бог благословив його місійну працю і в Торонті така громада постала. У 1942 році ця громада збудувала свою власну церкву. М. Фесенко заснував і досі видає журнал "Євангельська Правда" вже 34 роки. Був обраний секретарем Світової Ради Укр. Протестантських Церков у 1949 р., головою Ради Українських Євангельських Церков у Канаді й модератором (головою) Пресвітерії Західнього Торонта. Організував радіонадавання в Україну та в Канаді. З його ініціативи і при співучасті видано КНИГУ ХВАЛИ, ЗБІРНИК ПРОПОВІДЕЙ і ТРЕБНИК. По черзі був контролером, секретарем і головою У.Є.О.

Він під час другої світової війни організував перше в історії української еміграції в Канаді українське радіонадавання на всю Канаду в цілях захисту українського імені від несправедливих нападів. На користь і в обороні українців промовляв тоді найвищий достойник Пресвітерської Церкви д-р В. Кameron.

Ця громада має талановитого диригента і композитора Павла Сича. Під його диригентурою хор брав участь в євангельських Богослуженнях, які громада надавала на всю Канаду, в Онтеріо та в Україну.

Також з ініціативи пастора М. Фесенка Пресвітерська Церква в Канаді виступила з протестом проти репатріації українців до СРСР перед канадійським урядом із позитивними результатами.

У праці пастора М. Фесенка брала й бере активну участь його дружина **Юлія з дому Майстровичів**, яка була перше дияконісою в громаді.

Ця знімка з нагоди Конференції УЕО в Ньюарку, Н. Дж., 1937 р. Сидять зліва: д-р Олександр Куман, пастор у Ньюарку; проповідник Лука Стандрет, тоді в Ошаві. Верхній ряд зліва: проповідник Іван Роберт-Ковалевич із Торонта; проповідник Теодор Галенда з Гартфорд, Кон., і пастор Теодор Бай з Лонодону, Онт., Канада. Ковалевич, Куман і Стандрет — це випускники Блумфільдської Теологічної Семінарії. І. Р. Ковалевич був 9 літ редактором "Канадійського Ранка", а Л. Стандрет був редактором цього часописа 3 роки. Лише Стандрет і Ковалевич ще живуть цього 1974 р.

Іван Роберт Ковалевич

А все ж таки відрізняємо добрих проповідників від більш добрих, бо про це вже Сам Отець Небесний подбав і положив такий закон, що не всі люди однакові. Було б навіть скучно й монотонно, коли б, наприклад, усі українські проповідники були однакові, бо тоді хто його знає, вони були б усі добрі. Ану ж вони всі були б недобрі? Були в нас, ніде правди діти, різні проповідники: успішні й менш успішні. Це залежало також у великій мірі від збігу обставин, від громад, від провідних членів церков, від економічного стану членів, від їхньої освіти, від їхньої любови до Христових наказів і любови до ближніх.

Проповідників Бодруга, Глову, Григораша, Максимчука, Бачинського, Кузіва, Крата, Бучака, Стандрета, Фесенка, Яцентього, Боровського, Вінявського та багатьох інших зараховуємо до передових. Іван Роберт Ковалевич також один із тих передових, але він відрізняється від інших ще й тим, що він був найбільш подорожуючим українським проповідником у 20-му сторіччі. Досить проповідник Кузів подорожував, та Роберт Ковалевич, здається, в два рази перевищав Кузіва відносно подорожей. Тільки б глянути на мапу, яку він сам зладив, провінції: Манітоби й Саскачевану, численні села й містечка в Канаді, де він проповідував у церквах, у школах, а то й у приватних хатах на фармах — це просто гідна подиву праця Роберта Ковалевича. Простір, на якому він подорожував, був завбільшки пів Галичини. Там він їздив проповідувати Боже Слово, хрестив дітей, давав шлюби молодим парам і відправляв похорони. Окрім того, Роберт Ковалевич проповідував 17 літ у Торонті, 7 літ у Монреалі, дуже часто подорожував до ЗСА, бував в Україні, в Європі та в Південній Америці. Де тільки він побував, то збирав знімки, особливо українських євангельських пасторів, церков, громад чи поодиноких провідних громадян у Західній Канаді. Оце що для нас дуже дороге й вартісне, бо це жива наша історія. Роберт Ковалевич — це семінарист з Блумфілду і абсолювент Манітобського Каледжу у Вінніпегу.

Борис Крат виїхав до Канади до брата Павла Крата 1927 року. Микола Козак теж виїхав у західні стейти. Івана Кормило еміграційна влада депортувала до Польщі, а в газетах писали, що Іван Кормило ходив собі по Нью Йорку з револьвером і напад на крамниці. Це була глупа, бездонна брехня, бо Іван Кормило був добрий хлопець, релігійний, моральний, працьовитий та дбайливий. Треба знати, що американська преса правдою не руководиться там, де правди дуже потрібно. На все це число

Знімка з 1926 року. Українські студенти в Блумфільдській Семінарії. Стоять зліва: Василь Белнів, з правого боку Олександр Куман; лежить на ногах студентів Юрій Фрусевич; позаду на колінах стоїть Борис Крат; сидять зліва: Йосиф Луцейко, Григорій Онищенко, Михайло Фесенко і Григорій Павлик. По правому боці — це бурса при Либерті вулиці, де мешкали студенти. Ця знімка була в Бразилії. Її прислала мені Марія Онищенко, дружина пастора Григорія Онищенка, який помер у Бразилії.

(63) українських студентів, 13 з них були без права на сталий побут у ЗСА. Ті 13 українських студентів могли вчитися в школі, а після закінчення науки вони мали вертати назад туди, звідки приїхали, бо в іншому випадку вони опинялися "in no man's land." Оця фраза означала бути нелегальними в ЗСА і виставленими на "лови" з боку еміграційних чинників, "G-MEN," як тоді називали ФВІ. До тієї 13-цятки належав і я. (Американська місцева преса також таврувала пастора Онищенка, але побоялася назвати його злочинцем тому, бо він був уже і носив обернений білий комірець і був православним священиком, однак же його знімку подали в газеті, захляпали й вона вийшла дуже погана, наче справді цей "пріст" поповнив не знає який злочин). Наш трагічний злочин полягав на тому, що ми не мали за собою української держави, як це мали німці, мадяри й італійці; що наша земля наших батьків і дідів була під окупацією ворогів, тією окупацією, яку помагали творити Аліанти, і ми відмовлялися бути громадянами під тими окупаціями. Це був наш злочин — злочин бути вільним на своїй землі в рідному краю.

А все ж таки до кінця 1929 року Семінарія дала нам нових 10 українських випускників, а це були: Дмитро Лазар, Микола Цесляк, Михайло Фесенко, Олександр Куман, Юрій Фрусевич, Григорій Онищенко, Йосиф Луцейко, Василь Белнів, Петро Журавецький і Антін Григораш, а раніше ще я забув додати, був Тимко Рудий. Тимко Рудий був місіонером у Байоні й Елизабеті, але ці місії йому не вдалися, то він пішов на фізичну працю до фабрики Форда. Однак же він іноді проповідував у своїй

Іван Заболоцький, чудовий інструктор національних танців Школи Авраменка, культурний діяч серед американських українців.

Церкві в Ньюарку, був вельми діяльний і головний член в Організації Державного Відродження України, був провідним і чоловічим членом у Чорноморській Січі, а опісля був у проводі ООЧСУ, бо цю організацію поставили на ноги ми, українські євангелики-протестанти, на чолі з католиком Євгеном Ляхови-

чем. Коли б не ми, то цієї організації ніколи не було б, але сьогодні "ООЧСУ"-івцям зовсім не шкодить промовчати тих організаторів. (Та ми на цьому ані нічого не тратимо, ані гордитися нема чим, бо Україні належаться всі свободи, не лише мізерних чотири).

Випускників із Блумфільду, які не були проповідниками, належиться згадати по черзі оцих:

Іван Заболоцький, культурний діяч упродовж свого віку; був він вельми здібний інструктор українських національних танців Школи Авраменка, а опісля продовжував цю культурну роботу самостійно; він ніколи не забував своєї Альма Матер у Блумфільдї і спомагав свою Церкву та нею завжди цікавився. В українській євангельській громаді завжди брав живу участь; він був інтелігентний, ввічливий, культурний, український патріот та християнин. Іван Заболоцький походив із села Бушковичі, Перемиського повіту. До Америки Заболоцький приїхав якраз перед першою світовою війною, жив увесь час у цій метрополії Ньюарк-Нью Йорк та студював у Блумфільдській Семінарії. Під цю пору, 1973 р., доживає свого віку в Рочестері, Нюйоркського стейту, маючи понад 80 літ. Він писав до мене в травні 1972 р.: "Як бачу з Вашого опису, що Ви присвячуєте свій час на інформативний спомин, цебто хронікарський опис існування Пресвітерської Громади, Блумфільдської Семінарії-Каледжу, про діяльних і визначних осіб, першу Українську Пресвітерську Церкву в Ньюарку і потім в Ірвінгтоні, Нью Джерзі. Можливо, Ваша праця не піде на марно, бо комусь буде треба дізнатися правди на рідній землі, в Україні, і про студентів, і про професорів. Так, Друже, наших товаришів-студентів вже більша половина вимерла. А ось я щойно одержав сумну вістку від Пельца, що нам знаний студент Яцко місяць тому в місті Чікаго впав на вулиці і помер на атак серця". З цього листа ось і довідуємося, де перебували Пельц і Яцко, ті самі, що були студентами в Блумфільдї і вони є на одній із збірних фотографій. Але більше нічого мені не відомо про них.

Василь Белнів походив зі села Черче, Рогатинського повіту, Західня Україна. Василь учився в Рогатинській гімназії. Коли постала українська держава в Західній Україні, він служив в УГА. Попався в польський полон, де з причин знущання втратив здоров'я. Опісля поляки взяли Василя в польську армію. (Польща практикувала це над кожним українським стрільцем, що служив в УГА). Вирвавшись з польської армії, Василь за допомогою рідні виїхав до Канади, бо вдома панувала біда й злидні. Василь мав також рідню в ЗСА. Перейшовши границю з Канади

Проповідник Василь Белнів, студент Рогатинської гімназії, стрілець УГА 1918-1919 р., випускник Блумфільдської Теологічної Семінарії, філософ, новий Скворода. Проповідував Слово Боже українцям у Нью Йорку, нелегально був у ЗСА, арештований і запроторений до тюрми. Від потрясення дістав атак серця і помер у тюрмі на "Острові Сліз", Елліс Айленд, Н. Й, 1931 р., в часі "людоловів". Похоронений у Спрингвелей, Н. Й. Був самотний.

до ЗС. Нелегально, Василь записався на теологію в Блумфільдській Семінарії. Василь успішно закінчив теологію 1929 року.

Василь Белнів був гарний мужчина, розумний, тихий, глибокорелігійний; ми називали його філософом. Вийшовши зі школи, Василь проповідував Слово Боже українцям у Нью Йорку. Але він був "IN NO MAN'S LAND." Еміграційна влада арештувала Василя й посадила в тюрму на "острові сліз", десь недалеко статуї "Свободи", на острові, що називався "Елліс Айленд". Від страшного потрясення Василь дістав атак серця й помер у тюрмі. Його похоронили на цвинтарі в Спринг Велей, Ньюйоркського стејту, де тепер є досить велика громада українців. Василь був самотній, хіба мав дальших родичів у Нью Йорку та в Пертамбою, Н. Дж. Йому було 31 рік, коли помер. Цікаво є й те, що в Семінарії не цікавилися, хто звідки приїхав сюди на науку. Науку подавали всім, хто хотів учитися. Але Семінарія не мала права виручати тих, хто опинився "IN NO MAN'S LAND," але окремі професори часто таких обороняли. Боронили й мене, тому знаю, про що пишу. Тоді панувала страшна депресія в Америці. Американські газети навіть обвинувачували нелегальних бідних робітників, мовляв, то вони спричинили безробіття. Був анекдот, що якийсь старий італієць, нелегальний, хотів умерти в Америці, але йому не дозволили. Дійсно, в Америці було багато нелегальних робітників і тут панували "людолови" кілька літ. У тих "людоловах" жертвами впали Василь

Юліян Баранюк, один із передових студентів.

Белнів, Іван Кормило, Григорій Онищенко й я. Решту вирятувалося різними способами, бо все ж таки Америка не є большевицький союз і тут люди не є такими примітивними, як у большевицькому союзі чи, навіть, у Польщі.

Юліян Баранюк походив з району Рави Руської, служив в УГА, а опісля емігрував до Вінніпегу, Канада. До Америки приїхав на студії до Блумфільду. Як випускник цієї школи, свідомий українець, Юліян відразу включився в активне життя української громади в Ньюарку, а тому, що посідав вищу освіту, його завжди ставляли на чолові місця. І так у Стрілецькому Гуртку (українські ветерани) займав передове місце з Дмитром Галициним і Павлом Дубасом; в ОДВУ в Ньюарку теж був у передових членах, як також опісля займав місце в ООЧСУ. Довгі роки він є секретарем 371 Відділу УНС, один із кращих у цій околиці і був завжди в приятельських відносинах із редактором "Свободи", д-ром Лукою Мишугою. До речі згадати, що цього 371 Відділа УНС зорганізували були українські протестанти і найпильніше піклувався ним Олекса Шумський. Тепер українські

Стефан Витвицький, артист-різьбар багатьох дерев'яних експонатів.

протестанти мають інший Відділ число 490 УНС, що його очолює Гелена Черномаз, рівночасно вона є президенткою жіночої організації при своїй церкві, учителькою Недільної Школи, свідомою українкою й патріоткою.

Стефан Витвицький із села Підгородя, в Рогатинському повіті, західної України, приїхав до Америки 1912 року, до Філадельфії. Опісля переїхав до Ньюарку, Н. Дж., де включився в громадське життя в організації "федералістів". Від молоденького хлопця Стефан був свідомий українець, бо вдома батьки були свідомі і це передалося дітям.

У Ньюарку Стефан зацікавився “Руською Народною Церквою”, як тоді під тим ім’ям була відома наша колишня Перша Українська Пресвітерська Церква. Він почав заходити до неї, а згодом став її членом. Там він належав до хору, до аматорського кружка, брав участь у різних імпрезах та дуже завзято боронив цю церкву і свою нову віру перед нападами іншовіруючих і невіруючих людей.

У 1920 році Стефан вступив до Блумфільдської Теологічної Семінарії. Хлопець з природи був ітелігентний, чемний, завжди “спортсмен”. Вчився добре, знав англійську мову без “акценту”. У школі студенти чужинці кликали Стефана “Витвик”, і це скорочене ім’я так і пристало до нього на все життя, але тільки серед американців, бо між українцями Стефан дорожив і гордився батьківським прізвищем — Витвицький.

Після Академії Стефан далше не бажав студіювати теології, бо, правду кажучи, перспект не був догідний. Стефан, покинувши школу, пішов на працю в Нью Йорк. Там він був членом Української Пресвітерської Церкви, де проповідником був Володимир Купчинський, який приїхав сюди 1925 року з Ошави, Онт., в Канаді.

У Нью Йорку Стефан одружився з Марією Белнів, також із Рогатинського повіту. У 1930 роках Витвицькі перенеслися до маленького села в Нью Джерзі, ГанOVER, де купили собі трохи землі і сам Стефан побудував хату. До церкви Витвицькі доїздили до Ньюарку, опісля до Ірвінгтону в міру можливостей, бо віддаль досить далека.

Стефан працював фізично в одному із заводів у Випані, Н. Дж. У вільних хвиликах Стефан любив писати вірші або різьбив різні фігурки з дерева. У цю різьбу він залюбився, накупив собі різного приладдя й не переставав цікавитися нею. Стефан став замітний тим, що був безкомпромісовий український протестант, любив своїх людей і на старший вік став артистом-різьбарем. Він був скромний і сам не дооцінював своєї різьби, аж поки випадково Стефана відкрили американські учителі з публічних шкіл. Місцева преса широко розрекламувала різьбу Витвицького. Почалися виставки різьби Витвицького в публічних школах, спочатку в місцевих, а далше в позамісцевих школах, бібліотеках і музеях. У публічній біліотеці в Мористовн, Н. Дж., Стефанова вистава різьби тривала 6 тижнів і її оглядали тисячі американців. Він вирізьбив трьох перших американських астронавтів, що їздили на місяць, то знову вирізьбив пряжу з пісні “Ой, пряду, пряду” та інші десятки цікавих експо-

натів. Американська журі у Мориставн визнала Стефана мистцем-різьбарем і нагородила його відповідною нагородою.

Витвицькі свідомі українські патріоти, євангельські християни, гостинні та привітні громадяни. Шкода, Стефан ніколи не був багатим, але в міру своїх заробітків скромно спомагав біднішим від себе, помагав своїй церкві, своїй вбогій пресі. Витвицькі виховали троє дітей: Ярослава, Романа й Діяну.

Коли здавалося тільки б жити та бути, несподівано Бог покликав Стефана у вічність, бо зовсім ще здоровий пішов спати на 24-го березня 1971 року й у сні заснув навіки, проживши 71 рік. Стефан похоронений на місцевому цвинтарі недалеко, де спочиває Петро Ковальчук, а вічним сусідом йому є батько його дружини. Марія Витвицька є членкою СУА у Випані, Н. Дж., колишня учениця Рогатинської гімназії.

Іван Петрів хоч був зарання випускником, то все ж таки він багато прислужився своїй євангельській церкві. Петрів нині 84-літній “ветеран” і має свої світлі заслуги, як член церкви, корисний громадянин, свідомий український патріот; старший брат своєї церкви і предсідник громади, коли був молодий. Він з природи розумний, чесний, розважний і поважний. Таким членом треба тільки тішитися. За своїми силами, він спомагав (і далі спомагає) свою церкву, свою газету. За таких членів української грроади треба дякувати Богові. Він добре знав Івана Бодруга, Павла Крата і свого професора Василя Кузіва, як також численних братів і сестер, що вже у вічному Божому царстві. Це лише коротенька згадочка про добру людину, що жила вартісним і корисним життям для ширшої громади своїх людей.

Михайло Петрівський закінчив академічні студії в 1925 році і виїхав назад до своєї рідної Ошави в Канаді. Він був дуже пильний студент, завзятий український патріот, вірний євангелик, кореспондент “Канадійського Ранка”, автор кількох п’єс (представлень) а коли повернув до Канади, то був редактором газети. Пізніше мав державну роботу й там по ньому все затихло, принаймні, я дальше нічого про нього не знаю. В історії “The Ukrainian Canadians” д-р М. Марунчак згадав про Михайла Петрівського, подав його світлину та написав і про Блумфільд. Але чомусь Петрівський там записався “Петровський”. Він був український передовий протестант.

Про пастора **Дмитра Паюка** знаю дуже мало. Я навіть не певний, чи він учився в Блумфільді, чи деінде. Однак добре

знаю, що він був проповідником і часом на запрошення був у нас гостем та проповідував в церкві. Він мешкав десь поблизу Ньюарку. бо приїздив до нашого церковного хору на співанки, виступав у хорі на концертах і він є на хорових знімках. Шкода, що того часу в нас не було свого “Нестора”, що був подбав за наших видатніших і діяльних людей і записав їхнє життя й дії для нас на пам’ятку. Знаю тільки, що пастор Паюк був симпатичний, інтелігентний і завжди веселий. Якщо він студіював теологію в Блумфілді, то це було перед моїм часом. Згадую його широко-сердечно, бо він справляв на мене добре вражіння впродовж того часу, коли я його знав. Записую його ось тут, щоб у “товаристві з іншими” не пропав для історії. Я дуже дорожу й шаную українську розумну ітелігенцію, а пастор Дмитро Паюк якраз таким був.

Про меншу “сіру братію”, що школи не скінчила, писати годі, хоч, правда, всі вони були й є корисними українцями. Однак їхні імена та прізвища є записані в цьому спомині та подані їхні знімки, за винятком трьох, а саме: **Стефана Іванкова, Василя Задорожного і Миколи Козака.**

Йосиф Андрійчук був останнім українським студентом і академічним випускником у Блумфілді. Йосиф походив із Форт Вільям, Онт., Канада.

Про всіх інших проповідників, що вчилися в Блумфілді й відіграли більші чи менші ролі в українському євангельському русі, в деталях не збираюся тут писати, бо вони самі записалися в цей рух і своїми діями “заповнили” це 20-те століття. Тому 30 років я розписав був мою (може й немудру) просьбу до наших пасторів, щоб вони написали бодай найкоротші свої власні життєписи й щоб подарували їх мені. На мою просьбу відгукнувся один, а це тільки пастор Павло Крат. Всі інші зігнорували мою просьбу. Не знати, чи то було з лінивства, чи з погордою до мене. Досі ми маємо життєписи лише В. Кузіва і короткий життєпис пастора П. Крата. Про Кузіва широко й дбайливо подбав секретар УЄО, паст. Володимир Боровський і академік інж. Лев Биковський у Денвер, Кольорадо. А матеріяли про всіх інших пасторів помало з кожним роком пропадають. Їх треба зберегти всіх. Проповідник **Павло Крат** записався в 20-те століття досить глибоко, а славний карпатський горіх “увіковічний” його на американському континенті.

У 1940 році приїздив до Ньюарку проповідник **д-р Радослав Кацунов** із Монтреалу. У Монтреалі він мав невелику громаду

українців, яким проповідував Боже Слово. Старші люди в нашій громаді казали, що й він був один із тих, що вчилися в Блумфілді. Але це не так. Д-р Кацунов ніколи не був у Блумфілді. Але хто то був проповідник Кацунов? Він походив із болгарського народу. Якось дивно полюбив українців і вивчив українську мову, літературу й історію. Говорив гарно українською мовою, проповідував, писав поеми та статті. Вони друкувалися в “Канадійському Ранку”. Не знаю, де він студіював теологію. Любив українців, а українці любили його. Спознаймо і його, бо і він положив свою цеголку в український євангельський рух цього століття. Чи належав д-р Кацунов до Українського Євангельського Об’єднання? Чимало українських євангельських проповідників не належали до У.Є.О. У.Є.О. було найкращою організацією й почерез неї можна було зробити багато доброго. Коли ж до У.Є.О. не всі проповідники належали, то що тоді говорити про звичайних, “цивільних” чи рядових громадян, не тільки давніше, але й тепер.

Пастор В. Боровський так само приєднався до реформованого руху в наслідок праці Блумфільдських українських місіонерів. Від якогось часу паст. В. Боровський з Детройту пізніше став секретарем Українського Євангельського Об’єднання (У.Є.О.) і за його стараннями були перевидані твори “З РЕЛІГІЙНОЇ ДУМКИ НА УКРАЇНІ” Грушевського, “ЩО ТО Є І ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ ЄВАНГЕЛЬСЬКА ВІРА” д-ра Цегельського та інші. За його старанням У.Є.О. увійшло в СКВУ і першим представником був пастор Іван Яцентій. Після смерти Яцентього на його місце став В. Багрій. Рівночасно паст. Боровський є редактором “Євангельського Ранка”, що до 1960 р. називався “Канадійський Ранок”, якого був заложив проповідник Іван Бодруг у Вінніпегу, Канада, 1905 р.

Треба, щоб кожний український євангельський пастор та кожний і кожна з “цивільних” українських протестантів у своїх молитвах питалися самі себе: “Що я полишаю по собі, коли покину цей світ? Чи любитиме Христос мою роботу на Його ниві? Чи може я був або була ледарем на Його ниві?”

Не забуваймо, що Христова Євангелія вічна і вона є підставою нашої релігії, нашої віри в Бога, нашої церкви, а з Богом та з Христом жити краще.

У Блумфільдській Теологічній Семінарії вчився **Іван Саластин**, яку скінчив 1914-го року. Іван Саластин походив із Східної України й був свідомим українцем. Він скінчив учитель-

ську семінарію ще за царського режиму. Ставши градуантом Блумфільдської Семінарії, Іван Саластин був проповідником невеликої української громади пресвітеріян у Рочестері, Ньюйоркського стейту, почерез сім літ. Там же й відбувався Перший Український Євангельський (Пресвітерський) Собор 1922-го року. Пастор Іван Саластин в парі з своєю церковною працею також студіював хемію в Рочестерському Університеті. Опісля він залишив місійну працю і працював хеміком у харчовій лабораторії. Пастор Саластин довгі роки жив у Нью Йорку, брав жваву участь у громаді пастора В. Купчинського, часом їздив до мальовничого стейту Фльориди. Він служив у величавому похороні пастора Володимира Купчинського 1954 р. Пастор Іван Саластин багато заслужений в українському євангельському русі і він ще живе в цьому 1973 році. Він уже емерит. Був він доброю, інтелігентною людиною, дуже спокійної вдачі. Близько 10 років тому він написав доволі великий англійсько-український словник і видав його власним коштом. Також він писав статті й книжечки на тему біохемії. Пастор Саластин робив значні добродійства для національної визвольної справи і для скитальників після другої світової війни, але завжди "тихо", без галасу. Він був вартісний український інтелігент, християнин, дійсно віруючий і практикуючий євангелик та вдячний студент Блумфільдської Теологічної Семінарії.

У 1913 році ще один наш земляк зі Східної України, також національно свідомий українець, був випускником цієї ж Семінарії. Його прізвище було **Йоахим Гласко**. Студіюючи теологічні науки в Блумфільдській Семінарії, Йоахим Гласко часто приїздив на Богослуження до Першої Української Пресвітерської Церкви в Ньюарку, Н. Дж., впродовж трьох років: 1910-1913. Опісля Гласко поїхав до Каліфорнії і там був проповідником між "росіянами" (це були буковинці, лемки, воляняки, київляни та інші несвідомі сини й дочки окупованої України).

Я без засобів, щоб дослідити всіх наших пасторів, які студіювали в Блумфільді, і тому мусимо покищо вдовольатися тими відомостями про них, що їх маємо.

Пастор Дмитро Паук не студіював у Блумфільді. Він студіював теологію в Гартфорді, Конект., але дуже щиро співпрацював з нашими всіма пасторами. Це була дуже милого характеру людина і я сердечно згадую його в цьому спомині (тут є його знімка у вишиваній сорочці). Пастор Лука Стандрет, згадуючи пастора Паюка, порівнює його до Омеляна Онищука, який виглядом, характером і вдачею був подібний до цього

пастора. Омелян Онищук був один із визначних членів нашої церкви в Ірвінгтоні, Н. Дж.

На одній груповій знімці українських студентів, де є д-р Персиваль Конде, там є один хлопчик-студент від лівого боку, якого я не назвав по імені, бо я не знав. Тепер я довідався, що цей хлопчик на прізвище Мелех і він походив із Рочестер, Н. Й. Чи такий ще десь живе, не знаю. Згідно з моїм дослідом усіх українських студентів у Блумфільдській Семінарії було 63 плюс тих чотири, що були в Російському Департаменті. З тих 63 ми мали 22 пастори (проповідники). Ті пастори, які робили євангельську місію в Західній Україні, полишили за собою добру пам'ять. Переглядаючи десятки знімок із євангельських реформованих громад, в очі впадає навіть така маловажна дрібничка, як порядок у знімці. І на знімці видно кращу культуру. Наприклад, погляньте на ці дві знімки: одна, що представляє громаду реформованих євангеліків у селі Підгайчики, Коломийського повіту, де пастором був Лев Бучак 1929 р., і другу з Волині, де пастором був Теодосій Довгалюк 1939 р. Бачимо, що дітей посадили на самому переді (на жаль, усі вони босі, а знімку робили у велику п'ятницю 1929 р.), молодь сидить за плечима дітей, а за молоддю стоять старші газди й газдині, більшість старших жінок сидять на лавках і всі в прекрасній гуцульській ноші. Між мужчинами стоять церковні старші брати і пастор. Такий же самий вигляд на знімці з Волині громади пастора Т. Довгалюка. Молодь, особливо дівчата, в прекрасних народних убраннях ("краса козацької землі", писав Шевченко), сидить на самому переді, а за ними молодші й мужчини стоять аж в тилу. Пастор Довгалюк серед молоді, бо й сам він ще дуже молоденький. На знімці бачимо одну жінку з правого боку, що вона тримає Біблію під пахвою. Річ нечувана в нашого народу, щоб "баба" посміла читати Євангелію. Вона була лише баба, вона мала багато плакати, тяжко працювати, жати пшеницю й жито за 12-тий сніп в пана на фільварку, вигодувати купу дітей і щонеділі ходити сповідатися або йти на відпуст боса за десятки кілометрів, де несумлінні побожні організатори в ім'я Бога, в ім'я Христа влаштовували несамовиті відпустові базарі.

Українські реформовані євангеліки вносили дійсно реформу не тільки в церкви, але взагалі переводили реформи "традиційного" назадництва в народі. За це нас ненавидять, гордують нами, нас скрізь промовчують, не допускають до співучасті в загально українських діях (пам'ятники Шевченкові у Вінніпегу, в столиці ЗСА Вашингтоні), але ніколи не забудуться, щоб хоч одним словечком пригадати великій українській публиці, що

**Омелян Глинський, один із останніх студентів
у Блумфільді.**

Канада та ЗСА — це такі країни побудовані на євангельських вченнях, на Реформації, яка дала свободу народам і волю людині. Ми, українські євангелики, радіємо, що й “владики” приїжджають сюди вмирати на свободі, якої вони заперечували нам у нашому рідному краю, в Західній Україні.

Омелян Глинський родився в селі Зарудді, Зборівського повіту. Приїхав до Торонта, Канада, 1923 р. Родини Глинських були поважані в селі. Батько Юрій, окрім господарювання, був секретарем у рідному селі, як також полагоджував писемні справи в сусідських селах. Чимало з родини Глинських покинули греко-католицизм і стали євангеликами, почавши з 1920-их років. Молодий Омелян вступив до школи пастора Павла Крата, а 1925 р. вступив до Блумфільдської Семінарії. У Канаді є члени родини Глинських, всі свідомі українські патріоти та християни. Омелян зі своєю родиною живе в Нью Йорку.

Пастор Теодосій Довгалюк, один з найталановитіших і посвячених працівників у реформованім русі на західніх землях України. Автор прекрасних релігійних поезій. Лишився з своєю громадою на Волині, був арештований російськими комуністами і помер смертю мученика на заслання. Він приєднався до євангельського руху, що розпочався в Блумфільду.

Пилип Савчук народився в селі Августинці біля Конюх, повіт Бережани. До Торонта приїхав 1922 року. Був студентом пастора Павла Крата, а 1924 року вступив до Блумфільдської Семінарії. Був пильним студентом. Він теж уложив свою цеголку в розвиток українського життя в Америці. Тепер як емерит доживає свого віку в Нью Йорку.

Михайло Паробій

**Колишні студенти Блумфільдської Теологічної Се-
мінарії. Зліва: Йосиф Андрійчук, Володимир Грицик,
Омелян Глинський.**

Йосиф Авдрійчук був останнім випускником Блумфільдської Академії 1931-го року.

Головна "Ударна команда" в таборі американської молоді, Андовер, Н. Дж., 1927 р. Ті два малі посередині від права: студент Анґліна і студент Іван Пасічник, коло П. Томпсона і його дружини — кухарі. Це наші "вакаці". Збоку командир табору.

А це Іван Пасічник, автор Сломину про Блумфільд, і його мила дружина Жєня з Ковальчуків — “Настя Скоропадська”, бо казали, що гетьман Іван Скоропадський носив гетьманську плахту, а Настя носила булаву. Оця “гетьманиха Настя”-Жєня постійно демонструє українську культуру між своїми і американцями. Її спеціальність Недільна Школа, писанки, вишивки, пироги, голубці, борщ, паски, бабки і струdlі. Щорічно вона влаштовує виставки своєї продукції в місцевих бібліотеках, музеях і протестантських церквах. Вона також асистує в Українській Школі Українознавства при Українській Католицькій Церкві св. ап. Павла в Рамзей, Н. Дж.

Юлія Малевич-Шустакєвич була членкою нашої протестантсько-євангєльської церкви в Ньюарку і Юлія була першою президенткою Союзу Українок Америки (СУА).

Юлія була акторка, зірка сцени, чудова, свідома українка-патріотка. То була вона, що зорганізувала Аматорського Кружка при нашій церкві і поставила його на перше місце в цьому місті. Доцільним на цьому місті згадати, що вона також була головою Жіночого Товариства, якого в нас називали “Червоним Хрестом”, який відіграв свою добру ролу в збірках гроша на українські потреби 1918-1922 років. Покинувши Ньюарк, Юлія й її муж Микола оселилися в Детройті, де понад 30 літ вели українську радіо-програму й дальше служили українській справі. Ті, хто добре знали Юлію в нашій громаді, ще живуть та згадують її, як: Лев Герман, Катєрина Моравська, Олекса Паньків, Іван Паньків, Микола Яцентій, Марія Яцєнта, дружина Костя, та інші. Гардероба нашого Аматорського Кружка вартувала близько 2 000 долярів. Були там навіть кріси та шаблі з американської громадянської війни, сьогодні дуже коштовна рідкість. Скільки жіночих і мужєських вишиваних сорочок, то й не пєгрєлічити. Про це може іншим разом поговоримо на іншому місці в іншому спомині.

Оця Жіноча Організація при Українській Пресвітерській Церкві в Ньюарку діяла, як Український Червоний Хрест на території Ньюарку в 1918-1922 рр. на чолі з Юлею Малевич-Шустакевич і Марією Корецькою, яка була диаконісою при цій Церкві. У першому ряді сидять зліва: М. Карач, Катерина Ковальчук, Єва Тарнавська, президентка Юлія Малевич-Шустакевич, диаконіса Марія Корецька, Юлія Юрєвич. Верхній ряд зліва: Марія Печена, Анна Воробець, Естера Грицишин, Юлія Галушка, Марія Дзелдзор і Анна Сурович. Юлія Малевич-Шустакевич була в нас славною громадською діячкою. Марія Корецька була славною організаторкою Недільної Школи і жіночого товариства. Катерина Ковальчук заслужена аматорка сцени. Єва Тарнавська пізніше була президенткою Жіночого Товариства. Юлія Галушка постійно пропагувала євангельську віру і любила свою Церкву.

Українські дияконіси в З'єдинених Державах Америки.

Марія Корецька (заміжне ім'я Бучак) була визначна українська патріотка, дияконіса в українській протестантській церкві в Ньюарку. З своїм мужем Левом була в Західній Україні на євангельській місії. Захопили їх большевики, мучили по тюрмах. За посередництвом Американської Амбасади в Москві, Бучаки повернулися до ЗСА 1946 р.

Друга дияконіса була **Марія Сопінка**. Вона видала книжку під назвою "ПО СТОПАХ ХРИСТА". Це оповідання з її досить "бурхливого життя". Читається з цікавістю. Книжка містить у собі чимало історичного матеріялу відносно українського євангельського руху цього століття. Окрім особистих справ та проблем, Марія Сопінка залишає в книжці конкретні факти для майбутніх істориків українського євангельського руху.

Третя дияконіса була **Ольга Гура**, гарна й талановита дівчина, але, вийшовши заміж за чужинця, вона скоро згасла з українського овиду. Походила з Ошави, Онт., Канада. У Канаді залишився був її брат, що був німий, а наймолодший її брат Богдан, скінчивши школу в Блумфільді, скоро помер на сухоти, ще дуже молоденьким.

Блумфільдська Теологічна Семінарія й при ній Український Департамент з українською викладовою мовою є історичною подією великої ваги в українським євангельським русі і позначили собою 20-те століття між українцями. Ми не забуваємо Манітобської Колегії у Вінніпегу, Канада. Почалося це в 1908 році в ЗСА, а в Канаді в 1903 році. З тих часів постала українська євангельська преса, видано книжки з євангельською тематикою, було два видання євангельського співаника, були переклади Біблії. Біблія стала популярною серед нашого євангельського братцтва й була поширена в цьому 20-му сторіччі більше, ніж колибудь в історії. Все це завдячуємо випусникам Манітобської Колегії і Блумфільдської Теологічної Семінарії, не забуваючи при цьому Теологічної Семінарії в Пітсбургу, Пенсильванія Блумфільдські випусники продовжували працю канадських українських проповідників, а подекуди випередили їх, наприклад, євангельська місія в Галичині і на Волині 1925-1939 років, яку провадили Блумфільдські випусники: Василь Кузів і Лев Бучак, абидва з дружинами, а в 1924 році був там пастор Павло Крат, випускник Манітобської Колегії. У цій місії також працювали Федів, Яремко, Демчишин, Жураковський, Журило, Семенюк, д-р М. Костів, Гуцуляк, брати Боровські та інші, яких ніколи не сміємо забувати.

У Ньюарку в Українській Пресвітерській Церкві проповідували Василь Кузів, принагідно Михайло Паньків, 6 літ був тут д-р Олександр Куман, 7 літ служив пастор Лука Стандрет і дуже часто проповідував Тимко Рудий.

В Ірвінгтоні, почавши з 1944 року, проповідував пастор Лука Стандрет, пастор Василь Кузів і знову ж Тимко Рудий.

Почавши з 1912 року, в Нью Йорку проповідували блумфільдські випускники: Василь Кузів, Василь Белнів і тепер Антін Григоращ, але найперш служили тут Божим Словом Іван Баран, Саластин і Василь Штольмайстер.

У Торонті в Українській Злученій Церкві при Ройс і Едвин вулицях (тепер Дупонт) проповідували Іван Робертс-Ковалевич і Лука Стандрет, однак перед ними, почавши з 1917 року, працював тут пастор Павло Крат.

В Ошаві, Онт., Канада, в Українській Пресвітерській Церкві проповідували Лука Стандрет і Іван Яцентій.

Після пастора Радослава Кацунова в Монтреалі проповідував пастор Іван Робертс-Ковалевич.

У Торонті в Українській Пресвітерській Церкві при Клермонт вулиці проповідує пастор Михайло Фесенко. Це була цілком нова громада, яку благословив Сам Бог. У Вінніпегу проповідував Іван Робертс-Ковалевич, також і поінших менших місцевостях він хрестив дітей, давав шлюби, звершав похорни.

У Вінніпегу та інших малих місцевостях, а особливо у Кристал Лейк, Манітоба, проповідував Лука Стандрет.

Іван Кустодович був учителем музики в Детройті, Міш.

У Пасайку, Н. Дж., короткий час проповідував Іван Яцентій і Михайло Паньків.

У Сингеку, Н. Дж., пробував вести місію Михайло Петрівський і Іван Заболоцький.

Микола Цесляк проповідував на Лонг Айленд у Ньюоркському стейті. Церква була в приватній хаті і мала від 13 до 18 членів, але проіснувала лише 6 літ (його рідний брат працював зі мною на фабриці Форда до 1965 р. і про це інформував мене).

У Байоні й Елизабеті пробував вести місію Тимко Рудий. Пастор Л. Стандрет написав досить вичерпні інформації про цю "місію". Однак дається людям кредит, що вони щось добре діяли.

Дмитро Лазар пішов був у православні, але довго там не міг бути через жахливе темняцтво, яке виплекали православні назадники-ритуалісти. Простолоуддя було таке тупе і в назадництві, що Лазар, розказуючи, жахався, що ще щось таке на світі може бути. Тоді існувала прогібіція в Америці. Люди гна-

ли самогін і ним зачаджували себе. Лазар порішив покинути їх і “обтрусив і порошок зі своїх сандалів”. Цього простолюддя не бралась уже ніяка наука, бо воно вже було “запанцероване”, а Лазар не мав терпіння з ним цяцькатися. Д. Лазар був добре вчений і високоморальний. Він не міг толерувати куріння в своїй церкві в “бейсменті” під престолом. Парафіяни обурювалися проти нього, коли він протестував проти корчми в церкві й відмовлявся “брати участь” з ними при “барі”. Але, хоч як він намагався, то цієї корчми вже не міг зрушити, бо вона вже стала була чистиною ритуалу цієї православної церкви. Українських Пресвітерських Церков для Лазаря не було і він пішов на іншу службу, — став урядовцем у департаменті здоров'я у Детройті, Міш.

У Гамільтоні, Онт., Канада, проповідував **Лев Бучак**. Про Бучака та його дружину є чимало згадок в українській евангельській пресі. Ці матеріяли варто зібрати до купи та створити окремий спомин про цих двох творчих людей. Вони були в'язнями московського НКВД, схоплені на наших рідних землях Західної України.

Макар Застелюк, випускник із Блумфільду, учився в “Російському Департаменті”, як і Антон Григораш, а походив із колишньої Подільської губернії, з Гусятина. Це ж очевидний українець і його аж ніяк не можна зараховувати до росіян. Перейшов він національну еволюцію, і хоч неактивний, але ніколи не заперечував, що він не українець. Він мав церкву в Нью Йорку, що складалася з волиняків-подоляків; це була така собі баламутна мішанина, на якій і сам Сократ не розібрався б. На старіший вік Макар Застелюк приходив до Української Пресвітерської Церкви в Нью Йорку, де тепер проповідує Антон Григораш. Застелюк помер на провесні 1972 року. Оце, мабуть, єдина згадка по Застелюкові залишається, бо він був круглий сирота в Америці і ніколи не женився, а все ж таки він син поневоленої України. Після довгої розлуки, коли я стрінув 1971 року Григораша й Застелюка, то вони цілували мене й плакали. Це було в Українській Церкві в Нью Йорку на Великдень.

У нашій громаді в Ірвінгтоні був один з передових громадян, Іван Тарновський, який іноді згадував **Володимира Кокорудза** і чомусь ним хвалився. На цій підставі вношу, що Кокорудз теж був випускником із Блумфільду. Володимир Кокорудза проповідував у Канорі, Горліц і Сван Плейн у Саскачевані, Канада.

Цю скромну згадку-спомин залишаю на довгу пам'ятку всім випускників, українських проповідників і не-проповідників і

українських професорів при Блумфільдській Теологічній Семінарії, що тоді робила добру роботу на славу Божу.

Д-р Володимир Купчинський, випускник Манітобського Каледжу, проповідував Слово Боже в Канаді, особливо в Ошаві, Онт., а в 1925 році переїхав до Нью Йорку й тут більше чверть століття проповідував Слово Боже та помагав своїм людям у різних справах, особливо помагав старцям і хворим. Церкву пастора Купчинського в Нью Йорку продовжує проповідник **Антін Григораши**, випускник із Блумфілду. Приємно згадати, що в цій церкві дочки і син пастора Купчинського: Ольга, Гелена і Роман та дочка пастора Бодруга, Марія, є передовими й активними членами, продовжуючи працю своїх батьків. У цій церкві є інші вельми активні члени, добродії та вірні Богові сини й дочки, яких також із пошаною згадуємо. Всі вони разом заступають апостола Павла в "Атенах", цебто в Нью Йорку, де живуть тисячі українців різних вірувань або зовсім безбожники.

До найперших українських студентів, Крім Кузіва, Саластина, Барана й Гласка, до Блумфільдської Семінарії Українського Департаменту належали ще оці:

Дмитро Кокорудз (де треба було, то писався "Корн"), скінчив Академію в Блумфілді, а в Добюк, Айова, в Каледжі студіював біологію й опісля став професором біології в одному зі степітів на заході. Під старший вік покинув школу і став проповідником Євангелії в Західній Канаді. Походив із села Манаєва, Зборівського повіту.

Андрій Іванишин скінчив 4 роки науки в Блумфілді, опісля перейшов ще якийсь курс "вишколу" та став православним священиком в Нью Йорку. Походив із Роратинщини в Галичині. Часто заходив до пастора Володимира Купчинського в Нью Йорку, на все життя залишився сильним симпатиком українського євангельського руху, поборював корчмарство, був один із провідних православних священиків. Помер 1973 року.

Йосиф Валентійчук мав 3 роки гімназійної освіти зі старого краю, студіював 4 роки в Блумфілді та став проповідником у Пітсбургу, Пенсильвенія. Пастор Стандрет пригадує, що він і Валентійчук жили в одній кімнаті в бурсі при Либерті вулиці. Валентійчук був членом-основником Українського Євангельського Об'єднання 1922-го року.

Василь Галич (1914 р.) студіював у Блумфілді, каледж скінчив у Добюк, а університетські науки скінчив у Висканзин. Там же став професором історії східної Європи. Переклав істо-

рію України Грушевського на англійську мову і написав поважний твір, що називається "ІСТОРІЯ АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ. Проф. В. Галич — це вдячний син українського народу. Перед тим, ніж вступив на студії до Блумфільду, був членом Української Пресвітерської Церкви в Питсбургу, де пастором був Дмитро Галенда. Василь Галич ще, слава Богу, живе в цьому 1973 році.

Наумчук походив із Східної України. студював у Російському Департаменті при Блумфільдській Семінарії, але був свідемий українець. Коли вийшов зі школи, то замість стати проповідником, став бизнесменом у Філядельфії й зі своїх достатків часто вділяв датки на українські культурні й політичні потреби. Про це свідчить пастор Лука Стандрет, який навіть жив у домі Наумчука в Філядельфії 1924 р.

Іван Баран був симпатиком баптистів, учився в Блумфільдї і став пресвітеріянином. Був це відважний і поважний студент. Професор Кузів дуже високо цинив його. І. Баран студював в роках 1912-1918, опісля з цією освітою пішов у світ і мав добрі успіхи, ще живе у містечку Глен Спей, Н. Й., де є Союзівка УРС.

Собко походив зі Східної України, студював у Російському Департаменті три роки 1917-1920. Професор Кузів мав великий вплив на нього і перетягнув його на український бік. Собко став свідомим українцем, але далше про нього нічого не знаємо.

Дмитро Муха (1918-20) походив з Рочестер, Н. Й., був у Семінарії 3 роки, а потім студював хіропрактику й, діставши диплом, відчинив канцелярію у Філядельфії. Опісля він повернувся до Рочестеру й далше не знаю нічого про нього.

Йосиф Штольмайстер походив із Рогатинщини, включився був до громади в Ньюарку (до Першої Української Пресвітерської Церкви), а 1912 року вступив до Блумфільду на студії. Успішно скінчив Академію, але далше невідомо нічого про нього. Правдоподібно, він виїхав назад до Галичини.

Теодор Грицик (чи **Грицай**) з Амбридж, Пенсильвенія, був студентом 2 роки в Блумфільдї 1920-1921, нічим незначний, хіба, що був якимсь урядником у відділі УНС в Амбридж, Па.

Ще був один студент, угро-рус, на прізвище Шимко, говорив по-лемківському, лютеран, але він, як несвідомий, стояв у Малярському департаменті й там пропав.

Проповідники, учасники У.Є.О. Собору 1948 р. Спереду: В. Боровський, Ів. Яценгий, Ів. Бодруг, Павло Крат. За ними: Л. Стандрет, Д. Галенда, Ів. Р. Коваленяч, Л. Бучак.

Пастор Лука Стандрет, який студіював у Блумфільдї, стверджує, що Український Департамент при Блумфільдській Семінарії постав 1913 року. Пастор Стандрет ще живе в цьому 1974 році в Канаді й допоміг мені в цьому спомині тим, що подав імена й прізвища багатьох студентів-українців, які вчилися в Семінарії перед моїм часом. Рекорди в Семінарії відносно українських студентів не всі вірні, бо національність українського студента завжди базувалася на його паспорті, цебто, з якої займанщини він приїхав. Тому ствердження пастора Стандрета є вірогідні, як також ті прізвища українських студентів. Не забуваймо також і того, що наші емігранти перед 1914-1917 роками записувалися русинами. Це чимало баламутило людей неукраїнців. Пізніше не все можна було випростувати і баламута залишилася в рекордах.

Заходи про новий переклад Біблії на українську мову були пороблені в першу чергу блумфільдськими випускниками. У цій цілі в 1949 р. була створена Світова Рада Українських Протестантських Церков. До її складу ввійшли українські баптисти з Канади, яких репрезентував пастор П. Кіндрат, українські баптисти з З'єдинених Держав Америки, яких репрезентував пастор П. Бартков. Ця Рада мала також попертя як в Полудневій Америці, так і Європі. Але що є знаменно, що більшість членів СРУПЦ були випускниками українського факультету в Блумфільдї. Ними були пастор Л. Стандрет, який репрезентував Українську Злучену Церкву, пастор І. Яцентій і пастор М. Фесенко ропрезнтували українських пресвітеріян і пастор Л. Бучак, який репрезентував Українську Реформовану Церкву в Галичині і на Волині. Отже, новий друк Біблії знову у великій мірі був осягненням блумфільдців, які разом із пастором В. Кузівим та іншими дали нову ініціативу цій праці.

Пастор Володимир Кучер, який під цю пору є проповідником в Ошаві, Онт., Канада, також був пастором Української Пресвітерської Церкви в Ірвінгтоні, Н.Дж. Він перед переїздом до Ірвінгтону жив у Канді. В Ірвінгтоні він пасторував від грудня 1955 року до травня 1957 року. Був він молодий, гарний на вигляд, добрий бесідник, що виголошував свої змістовні проповіді на двох мовах, бо ж, на жаль, чимало нашої молоді слабо розуміє українську мову. Пастор Кучер заходив часто до нашої мами (це моя добра теща) Катерини Ковальчук-Моравської, де й я зі своєю родиною тоді жив у комірному, бо саме того часу я будував собі хату аж 30 миль від Ірвінгтону. На жаль, я тоді мав дуже мало часу, щоб належно познайомитися з пастором Кучером, але його проповіді я дуже любив і тішився ним, тим

**Пастор Володимир Кучер, Проповідник
Української Пресвітерської Церкви в Ошаві, Онт., Канада.**

більше, що він був молодий та вельми надійний проповідник. Та судилося інакше. Пастор Кучер вернувся до Канади й проповідував у Гамільтоні, а після смерти пастора Івана Яцентього в Ошаві, пастор Кучер став там постійним проповідником. Там же пастор Кучер написав кілька книжок, одну з них релігійну під назвою “ЖИВА ЦЕРКВА”, яку я з увагою перечитав і рекомендую її всім українським євангеликам.

Пастор Кучер містить серію цікавих оригінальних проповідей в “Євангельській Правді” і так само співпрацює в “Канадському Ранку”. З виявленням окремих потреб євангельської праці в Канаді його обрано заступником езекутивного секретаря УЄО. Пастор В. Кучер з глибокою любов’ю до свого народу голосить вість спасіння і є автором визначних релігійних поезій.

Пастор Володимир Боровський, хоч і не є блумфільдець, студював теологічні науки в європейських протестантських школах, син лікаря в Олександрії на Волині, й від молоденького хлопця присвятив своє життя для проповіді Христової Євангелії в українському народі. Пастор Боровський — це один із визначніших українських євангельсько-реформованих проповідників. Він вельми досвідчений з практичного життя, милої вдачі й аж до болю терпеливий. Це я пізнав на ньому, коли він приїздив до нашої громади багато разів у різних місійних справах і майже кожного разу ми стрічалися й удвох переводили розмови на різні теми довгими годинами, а то й днями й ночами.

В Українському Євангельському Об'єднанні в ПА він доконав чимало доброго й довготривалого діла. Паст. Боровський і його гарна й мила дружина Олександра, з дому Бурів, на Волині, яка вчилася теології в Англії у 1930-тих роках і стала дияконісою, причалили до берегів Америки відносно неначе щойно вчора, лише з Біблією в руках і люблячими серцями в грудях.

На жаль, я не можу дозволити собі на цьому місці написати більше про добродіїв Боровських. Також моє знання про них навіть досить обмежене. Вкінці, щоб про них писати, то треба писати окремого спомина й "іншим пером". Вони пережили страшно бурю під окупацією Польщі, були гнані московською більшовією. Паст. і дияконіса Боровські ніколи й у сні не снили, що їм прийдеться жити в далекій Амергиці, бо вони приготувалися служити Євангелією своєму народові на його рідній, корінній землі.

Осівшись в Америці, одного разу, в 1960-тих роках, паст. Боровський відбував місійну подорож по західній Канаді. І там в одній місцевості у глибокій пошані оглядав маленьку церковцю, яку збудували за часів пастора Бодруга, і оглядав цвинтар, де спочивають чимало українських піонерів-євангеліків. Потім писав у "Євангельськiм Ранку", що українські протестанти мали великий вплив на нього на далекій Волині і він теж став протестантом-євангеліком.

Оцей голос паст. Боровського — це вдячний голос двом школам-святиням — Блумфільдській Семінарії й Манітобському Каледжі у Вінніпегу, Канада. Я хотів би почути такого голосу від деяких невдячних випускників, що були в Блумфільдській Семінарії.

Паст. Боровський проповідував Слово Боже в Детройті, в Нью Йорку, в Ірвінгтоні та інших місцевостях, а в Канаді проповідував у Торонті, Гамільтоні й Ошаві.

Тому, що паст. Боровський проповідував Христову Євангелію в західній Україні, Волині й Галичині, то я назву хоч кілька сіл і міст, де український євангельський рух "спонтанно" розвивався і в багатьох цих селах пастор Т. Довгалюк, паст. В. Боровський і пастор Вінявський працювали, а це: Косів, Пістинь, Уторопи, Коломия, Воскресінці, Молодятин, Львів, Пустинь, Тернопіль, Задубівці, Любківці, Вовчківці, Зібранівка, Степань, Перемилів, Кобиловолоки, Яблонів, Кустинь, Рівне, Тучин, Олександрія, а в моїй рідній Зборівщині, то хіба треба вичислити всі села. До цього тут додаю кілька світлин з тих сіл, що свідчать про український євангельський рух на рідних землях того часу.

Від лівого боку: паст. Володимир Боровський у молодому віці, тепер екзекутивний секретар УЄО і редактор "Євангельського Ранку"; другий пастор Павло Крат, один із моїх учителів, відомий у Канаді, З'єдинених Державах Америки й на Рідних Землях, як автор, місіонер, організатор, динамічного характеру і третій Теодозій Довгалюк, один із найталановитіших незломних реформованих місіонерів на Волині, автор прекрасних євангельських поезій і пісень, деякі з них увійшли в "Книгу Хвалу". Теодозій Довгалюк загинув смертю мученика під час комуністичної навали.
Фото з 1932 р.

Редакційна стаття редактора Роберта-Ковалевича в "Канадському Ранку" з 15-го червня 1954 року, де він пише:

"З ПРИВОДУ 50-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО РУХУ"

"На іншому місці цього числа є вміщений заклик святкувати 50-літній ювілей Українського Євангельського Руху в Канаді та взагалі в Північній Америці. З цього приводу бажаємо висловити декілька завваг. Отже, минуло півстоліття від часу, як перші українські піонери Євангельського Руху в простоті серця і щирою заохотою шкотських протестантів, з якими вони стрінулись на вільній канадській землі, підняли серед своїх

Студентка богословії Олександра Бура з лівого боку. Дияконіса з Волині. Тепер дружина пастора Володимира Боровського і мати адвоката д-ра Віктора Боровського. Стоїть зі своєю валійською приятелькою в національних строях під час студій у Валії біля Кардифа, Англія, 1931 р.

братів апостольських клич: “Устань сонний і воскресни з мертвих, то й освітит тебе Христос”. Цим кличем перші українські місіонери Христової Євангелії розбудили з вікового сну десятки тисяч людей на еміграції до нового життя в Христі.

За цим кличем лунали й інші кличі: “Проч з Римом і царславієм! Проч з їхньою релігійною мертвечиною, пересудами.

забобоном, фарисейством, лизунством, невільництвом, пониженням, гордістю, темнотою і всім іншим насильством, яке віками тяжіло, як нагробний камінь над духом і інтелектом нашого народу”.

Усе те було наче темною куртиною, яка заслонювала перед нашим народом його Творця та правдиве світло Євангелії Його Сина Ісуса Христа, через що наш народ жив у духовій темряві і ходив в ярмі національного поневолення. Але, поселившись у вільному світі і приглянувшись тут до життя інших народів, які давніше скинули з себе це ярмо, ці перші українські піонери євангельського руху роздерли цю вікову куртину і отворили перед своїм народом Святу Євангелію в рідній мові і проповідували за приміром перших апостолів, народів Христа, як одинокого Спасителя, Учителя, Посередника між Богом і людьми та одиноким Головою Церкви.

Протестантський Євангельський Рух серед українського народу далеко старший як минулих 50 літ руху серед нашої еміграції в Північній Америці. Його дійсний початок сягає XVI і XVII віків, зникає, при кінці XIX віку прокидається знову в широких народніх масах Східньої України і тягнеться нерозривною ниткою в творах визначних українських письменників нових часів. Та мимо того Євангельський Рух між українцями в Північній Америці датує своє народження не ранше від 1903 року. Ініціатори цього Руху почали свою місійну працю серед нашої еміграції в новому світі, яка не багато знала про свою минувшину взагалі, а зовсім нічого про історичний український протестантизм, ані ідейний, що блистів яскраво в нашій літературі. Для нього склалась нові причини, викликані серед нових обставин, в яких опинилась наша еміграція. Труднощі Євангельського Руху впливали якраз з того, що він не мав такої утвердженої в народі традиції, на яку головно спирались старі церкви: православна з 1000-літньою, а уніятська з 300-літньою історією. Ізза цього, власне, широкі круги нашої еміграції гляділи на євангельський рух, як на щось непожадане, непотрібне і шкідливу іновацію, що, мовляв, цей рух не знайде ґрунту в народі, бо на цім ґрунті здавна засіли старі церкви, і держать неоспориме право посідання. Хоча Євангельський Рух не мав такої старої традиції, як старі церкви, — але він мав щось вартісніше, він мав нову силу, яку черпав прямо з джерела Свято Євангелії Спасителя Ісуса Христа. Те, що видавалося неможливим в очах людських, сталося можливим у Бога. У завзятій боротьбі, перепонах, підозріннях, оскарженнях, очернюванні, загартований цей рух, підкріплюваний силою звиш, стався нині в українським на-

роді доконаним фактом. Це здобуток рівного права на духовний провід з іншими церквами, це той великий здобуток, якого завданням нашого ювілею є звеличити, утвердити і поширити.

Святкуючи 50-ліття праці для прославлення нашого Господа і добра рідного народу, це також між іншим дає нагоду розглянути, що досі зроблено, а що ще жде своєї черги до виконання. Мусимо бути реальними, коли глядимо на пройдений шлях, то бачимо, що Євангельський Рух мав багато взнеслих моментів і доконаних позитивних чинів, але були також і падіння, невдачі, розчарування та багато недотягнень в організації цього руху з боку проповідників, як і членства громад. Та на це скажемо, що ті не знають невдач і помилок не роблять, які ніколи нічого не роблять. З невдач і помилок вчимося, пізнаємо свої добрі і лихі сторони нашого характеру. Помилки в праці так, як і гріх в особистому житті: їх треба визнати і більше не робити.

Ювілей — це святочна оказія. Святкуємо його для того, щоб разом на урочистих Богослуженнях спільно помолитись і дякувати нашому небесному Отцеві за те, що покликав з-між нашого народу робітників до Свого виноградника та був з ними і нами через останні п'ятдесят літ, кріпив нас на дусі, коли ми не раз хитались під тягарем життя та допоміг нам високо втримати прапор Його проводу і спасіння до нині.

Обходимо цей ювілей ще й для того, щоб згадати в наших молитвах і відзначити славну пам'ять перед Богом, нашим новим поколінням і цілим громадянством тих борців, які несли слово Христової Євангелії, Слово Божої Правди, Світла і Любови в наш народ на еміграції і в Україні.

Нехай же Боже благословення пробуває зо всіма нами в цьому ювілейному році і нехай цей ювілей стане святом об'єднання всіх нас в Христі Ісусі та здвигне нас до ще більшої праці для слави Божої і добра рідного народу”.

У тому самому числі “Канадійського Ранка” пастор В. Вінявський також написав статтю на тему 50-ліття Євангельського Руху під наголовком:

“УКРАЇНСЬКИЙ ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ РУХ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ І НА РІДНИХ ЗЕМЛЯХ”.

“Згадуючи про 50-літній Ювілей Українського Євангельського Руху в Канаді, годиться при цьому теж згадати про ЗДА та про Західню Україну. Святкування 50-ліття Українського Євангельського Руху серед нашого народу в Канаді є так спо-

Пастор Василь Вінявський, автор статті, наведеної в цьому спомині. Пастор Вінявський жив на Покутті, учасник української реформовано-євангеліської праці, добре обізнаний з українським євангеліським рухом на західних землях України; приятель українських пасторів: Володимира Федіва, П. Крата, В. Кузіва, Т. Довгалюка, Л. Бучака, братів Боровських та багато інших. Пастор Вінявський тепер живе в Едмонтоні, Альберта, в Канаді, член Українського Євангеліського Об'єднання в П.А. і кореспондент "Канадійського Ранка", тепер "Євангеліського Ранка".

ріднене зі ЗДА та Західною Україною, що годі не згадати про них. Бо деякі з перших піонерів цього Руху у Канаді були теж піонерами в ЗДА та в Західній Україні. Звідки і впливає спорідненість євангеліської справи на обох континентах. Проповідь Святої Євангелії ці піонери понесли були з вільної землі Вашингтона на рідну поневолену Україну. Сталося це зовсім природним шляхом, як також згідно з заповітом Ісуса Христа: "Ідіть по цілому світові, та всьому створінню Євангелію проповідуйте!" (Марка 16:15).

"У старім краю багатьом людям здавалося, що євангеліський рух — це якась новинка, зовсім несерйозна справа, шось хвиливе, проминаюче, — тоді коли цей рух серед українців у Північній Америці мав за собою 25-літню історію. А коли взяти взагалі історію християнства, а головню її початки, то переконаємось, що євангеліський рух — це суть християнства. Він є такий старий і так давній, як старим і давнім є дійсне християнство. Бож першими піонерами євангеліської проповіді були Христові апостоли й учні. Вони проповідували Ісуса Христа розп'ятого та Його Євангелію. Православ'я та католицтва перші християни взагалі не знали, бо такого тоді ще не було. Це витвір пізніших віків.

Село Підгайчики, повіт Коломия, Великодня П'ятниця, 1929 року. Пастор Л. Бучак (X). Тут є двоє англійських гостей із Канади та двоє українців зі Львова. З лівого боку теж реформовані євангеліки. Зверніть увагу на босих дітей. Ця світлина надається до статті пастора Вінявського. Ця знімка від пастора І. Р. Ковалевича.

Свято-День Реформації 1933 р. Євангельсько-Реформованої Громади села Пістия і м. Косова на Гуцульщині.
Посередні сидять від лівого боку Володимир Борівський і пастор Теодосій Довгалюк.

“Згідно з заповітом Ісуса Христа проповідь Святої Євангелії знайшла місце теж серед нашого народу на обох континентах. Християнам проповідувано науку рідною мовою, і це було великою новиною, бо досі наш народ в церкві не чув рідної мови, а дивне незрозуміле язичіє, що ще і досі продовжується в католицькій церкві.

“У 1925-му році євангельський рух почав ширитись у Галичині в містах: Коломиї та Станиславові тепер Івано-Франківськ). Почало творитися нове життя. І це справді була радісна новина. По довгих віках люди вперше почули проповідь рідною мовою. Та не тільки те. Тепер кожний грамотний міг набути Слово Боже, читати та студіювати його, пізнати правду і поклонятися Богові духом і правдою так, як навчав Ісус Христос.

“Люди з опозиції до євангельської справи без самостійної думки та вузького світогляду, які не могли або не хотіли розуміти євангельської справи, твердили (головно в Галичині), що тільки греко-католик — українець; римо-католик — поляк; православний — росіянин-москаль; ну а євангелик — це німець. Тим людям здавалося, що хто прийняв євангельське віровизнання — той перестав бути українцем. Але воно і не дивно, що так колись несвідомі люди говорили, таку “мудрість” діла проповідували навіть у Канаді провідники ритуальних церков, провідники навіть з титулами: професора, доктора, митрополита чи єпископа, забуваючи про те, що вони самі знайшли захист та свободу в євангельській протестантській Канаді чи в ЗДА.

“Завдання євангельського руху були великі, праця відповідала їй тяжка, бо перешкоди були від чужих і своїх. Однак євангельські піонери були приготовані на все, вони добре знали і в своїй праці переживали слова Ісуса Христа: “Мене гонили, і вас гонитимуть!” Коли в 1935 році молодий євангельський рух у Західній Україні святкував 10-літній Ювілей в Коломиї, то десятки українських євангельських громад були заступлені на цьому святі, а сотні вірних промаршували в поході вулицями столиці Гуцульщини. У цьому святі брали вже участь не тільки представники українських євангельських громад з Галичини, але також із Волині зі своїми трьома проповідниками-волиняками.

“Це був імпазантний підсумок досягнень за 10 років невтомної праці. За цей короткий час довершено було багато. В Коломиї створено було кілька окружних парафій для ведення метрикальних книг; зорганізовану українську євангельську школу в Коломиї; вислано було студентів на богословські студії в краю та за кордоном (Голляндія, Швайцарія й Англія).

“Уже в першім 10-літті свого існування в Галичині, євангельський рух поширився теж і на Волинь, де він розростався в сильну та могутню Українську Євангельську Реформовану Церкву, при якій гуртувалася національно свідомо молодь і старші. Вони бачили, що ця церква була за своїм духом і змістом українською. Це діялося тоді, коли польська влада насильно польонізувала наше українське населення Волині. Тоді православне духовенство (страшні помосковлені яничари. — І. П.) ні словом не відізвалося в обороні своє пастви, а, противно, коли люди домагалися української мови на Богослуженнях, то називали це домагання “політикою” та лякали наших поліцією й виконували волю “владь імущих”.

“Навмисне згадав я про наш євангельський рух на рідних землях, щоб тим підкреслити нашу духову спільноту, бож одні і ті самі піонери-проповідники були піонерами на обох континентах. Деякі з них ще сьогодні працюють у Північній Америці, а з ними ті, яким пощастило оминутися або прослизнутися крізь “залізну заслону”. Тих, що не могли дістатись у вільні краї, заслано на Сибір, де терплять страшну неволю, а декотрі вже загинули в неволі.

“Фізично розділюють нас простори морів-океанів та “залізна заслона”, однак духове єднання в Христі Ісусі просторів і заслон не знає. Ми повні переконання та віри, що наша праця марною не була, вона була і є корисною для нашого народу та для слави Божої. Коли настане сприятливий час і “залізні заслони” не будуть уже більше ділити нас, тоді святкуватимемо величний ювілей соборности та свободи.

“Святкуючи цей 50-літній Ювілей, не забудьмо про те, що велика частина євангельської сім’ї на рідних землях здана на поміч наших молитов. Не забудьмо теж і про те, що в Західній Німеччині наша місійна праця потребує піддержки духової і матеріальної. При цій нагоді згадаймо теж усіх піонерів євангельської справи, впокоївшись в Бозі, тих, що працюють на ниві Христовій. Молімося за всіх тих, що перебувають у неволі духовій і фізичній”.

Стільки написав пастор В. Вінявський.

Окрім цих двох більших статей на спогад 50-ліття поширення Євангелії в нашому народі, нічого більше не було ніде написане. Ми увійшли в же в друге 50-ліття українського євангельського руху, бо саме ось тепер маємо вже 1973 рік. Є надія, що цей рух доживе до 1000 літ, якщо не залишиться громадянським у нашого народу. Але цей рух треба також боронити перед “рідними” асиміляторами.

Ця знімка, правдоподібно, була зроблена 1939 року. Це одна з українських Євангельських (Реформованих) Парафій на Боліїні. Проповідник Теодосій Довгалоюк був пастором цієї Парафії (в кружку). Його заборудували московськї большевики на засланні в Сибірі після 1945 р. Цю знімку прислав пастор Іван Роберт-Ковалевич із Вінніпегу зі своєї збірки. Світлина надається до статті пастора Вінявського.

Недільна Школа в Євангельсько-Реформованій Церкві в селі Молодятині, серпень 1933 рік. Учителька дияконіса Ольга Левицька стоїть посередині. Зосередіть ваші думки на тих босих і закутаних у хустини діточок. Церква була в процесі будови.

Ген-ген у пізніших літах після того, як я вийшов із Блум-фільду, економічні причини змусили мене перенестися до цього місця, де тепер живу з родиною за 30 миль від своєї Української Пресвітерської Церкви, що осталася в Ірвінгтоні. Без церкви, кажу вам, сумно й нудно жити. Ми рішили заходити до місцевої Американської Пресвітерської Церкви, не як члени, а тільки, щоб Богу помолитись разом із християнами. Церква тут велика, багата, одинадцять сот членів, два богослуження кожної неділі, сотки дітей у Недільній Школі, два прекрасні хори, чудовий орган у церкві. Кожний, хто входить до церкви, дістає програмку богослуження, а поза цим багато інформацій про те, хто в церкві є старшими братами, хто є провідницями жіночої організації, розподіли праці на цілий тиждень і т. д. Все це я вже знаю, все мені вже знайоме і порядки богослужень, і сама структура Пресвітерської Церкви, її вчення і все-все. Це вже не новина. Ми не є релігійні фанатики, але релігію, віру в Бога, віру в нашого Спасителя Ісуса Христа сприймаємо радше розумово, з любов'ю, а не з забобону й фанатизму. Так навчила нас Пресвітерська Церква, в якій ми вирости, поки ще прийшли в цю нову оселю. І тут, як і в усіх протестантських церквах, проповідують Євангелію і моляться не з підручників, але від серця, від душі, а, молячись і заплющивши очі, тобі здається, що в цій молитві бачиш Бога, вітаєшся рукою з Ним і говориш до Нього свою подяку Йому, свої клопоти або просиш Його помочі. І тут, як і в інших церквах, є більше бідних, ніж багатих, але вони всі тут рівні, брати і сестри в Христі. Питався один греко-католик, чому у вашій церкві колектори, зібравши гроші від пастви, несуть ті гроші на тацяк наперед перед проповідницю і проповідник молиться над тими грішми... Хіба то так файно молитися над грішми? Хто молиться над грішми? Річ нечувана!

Як це пояснити затурканим людям? А в протестантських церквах справді це практикується, бо воно добре. У наших традиційних ритуалістичних церквах того доброго звичаю нема. У них, як тільки паламар позбирає "колекту", то так і кудись з нею щез. У протестантських церквах кожної неділі збирають "колекту" або обрані старші брати, або хто-будь із членів церкви. А коли вони несуть ці гроші-дари перед проповідника напереді, то всі вірні встають на ноги й у супроводі органа співають гімн, якого весь англо-саксонський світ співає Богові під час складання дарів на потреби своєї церкви. Тоді даліше проповідник молиться в імені всієї парафії не над грішми, але над дарами, над працею тих людей, що їх зложили, над руками, які працювали на ті дари; і просить проповідник у Бога, щоб

благословив і працівників і їхні дари, якими розпоряджають на добро церкви та хвали Богів. Це нам дуже подобається. Варто б, щоб наші ритуалісти з цим звичаєм ближче познайомилися. Американці дають “колекту” в ковертках. На кожній ковертці зазначено, хто скільки дав “колекти” і церква зберігає ті коверти цілий рік. Я знаю з досвіду, що бідних скрізь найбільше. Але вони дають свою “колекту” постійно — скільки приобіцяв тижнево дати, стільки дає по через цілий рік. Є бідні, які не можуть дати більше, як кводра на тиждень. І кожного тижня він того кводра дає, не змінє своєї обіцянки, як також не змінє своєї обіцянки той, хто приобіцяв дати тисячу, дві, п'ять на рік. З таких кводрів і тисяч складаються пресвітерські фонди, і з тих фондів Пресвітерія утримує каледжі, семінарії, бурси, шпиталі, доми старців, помагає своїм і чужим бідним людям, помагає різним місіям поза Америкою і в Америці, помагає людям по всьому світу, коли там трапляються якісь природні катастрофи, від Африки, Індії, Китаю, Аляски, Європи до Південної Америки. І з тих багатокводрових фондів Пресвітерія фінансувала Блумфільдську Теологічну Семінарію, чужих, зовсім чужих студентів, а в тому і українських студентів вдячних і невдячних. Та, слава Богів, тих невдячних у нас було найменше, бо вже так є в цьому світі, що й серед вибраних є “чорні овечки”, навіть серед апостолів був один “невдячний”, що й на всі віки став приміром найгіршої ганьби.

Тому Пресвітерія повинна б задержатись в українському народі ще довго-довго, щоб від неї повчитися доброго, щоб дух Блумфільдської Теологічної Семінарії ще довго святився й присвічував українським евангеликам на Христовій ниві. Також саму науку, такого духа, на славу Богу й на добро українцям плекала Манітобська Колегія у Вінніпегу, Канада, до якої ходили по знання Іван Бодруг, Ілько Глова та багато інших українців і також пізніше був там Іван Роберт-Ковалевич, довголітній редактор “Канадійського Ранка”.

По змозі, я позбирав знімки студентів, групові знімки й одноособові. На 63 студентів бракує знімок лише Стефана Іванкова, Миколи Козака, Василя Задорожного, Івана Кокорудза, Йосифа Валентійчука й Андрія Сенадоріяна. Важливі з цих є лише пастор І. Кокорудз і пастор Й. Валентійчук.

Коли вже згадую про Першу Українську Пресвітерську Церкву в Ньюарку, Н.Дж., що мала багато до діла з Блумфільдською Семінарією впродовж кількох десятків літ, то, думаю, годиться згадати деяких видатніших членів тієї церкви, хоч кількох, старших і молодших, їм на пошану й на довгу пам'ятку.

Збори українських пасторів в Євангелсько-Реформованій Громаді в селі Воскресінцях, 19-го грудня 1931 року. Від ліва сидять: пастор Хом'як, пастор Гаванський, пані Н. Жураківська, пастор Яремко і пастор Бучак. Горішній ряд від ліва пастори: Довгалюк, Жураківський, Крат і дякон А. Максим'юк.

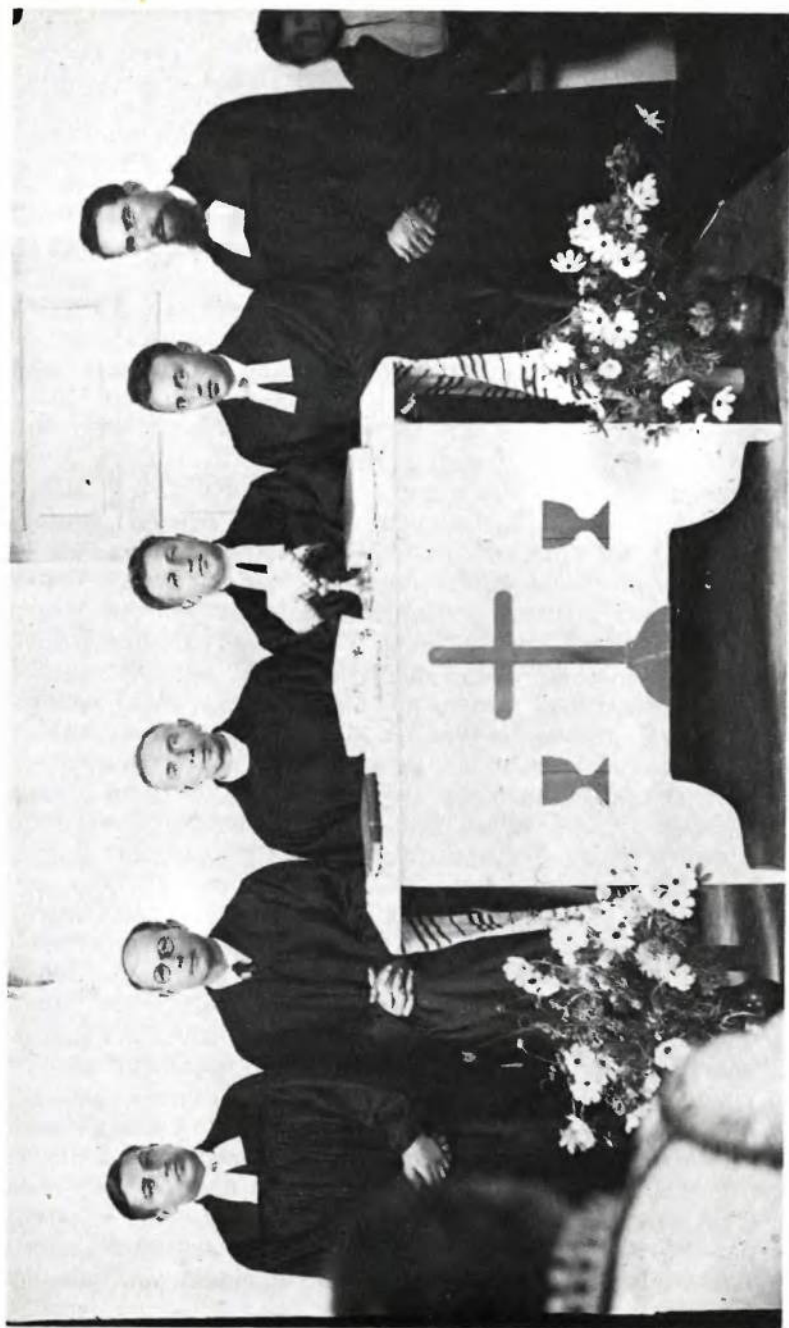
Це Жіночий Комітет Євангельсько-Реформованої Церкви в селі Воскресінцях 1931 року. На превеликий жаль, ідентифікація — імена тих наших прекрасних гуцулок затратилися в хуртовині часу. Ми радіємо, що за поміччю Христової Євангелії наші жінки, сестри, матері почали прославляти Бога без посередників. І хочеться висловити цю відвагу віршем із поеми з "Гуцульського Куреня" поета Олеся Бабія (цитую з пам'яті):

"І гуцул наш, той наш руснак
Вже має власний свій літак,
І їде ним, не лиш волами,
Як їздили батьки з дідами".

Слава жінкам-гуцулкам у Воскресінцях!

Вони не сиділи на університетських стільцях, не студіювали теології, не чванилися “високим знанням” чи дипломами, але подиву гідні, вони в багатьох випадках перевищали тих, що мали дипломи. Їхній “університет”, то було щоденне тверде життя, мозольна праця й це давало їм конкретну практику й “університетський” досвід і живу мудрість. Їм завдячуємо дуже багато, бо вони поносили чи ненайтяжчі тягарі та щиро піддержували свою церкву, національні потреби, а тим самим вірно служили та служать Богові і своїм людям. Як живих, так і тих, що вже відійшли, записую їхні імена в оцю скромну книжечку на довгу та світлу пам’ятку, хоч далеко не всіх, бо на всіх тут немає місця. Може колись пізніше видамо нову книжку, де згадаємо всіх, а покищо з пошаною записую на добру й довгу згадку: славні родини Семенюків, Кость і Марія Яценті, Володимир і Антоніна Вариніцькі (Антоніна була першою президенткою жіночої організації, 1908 року); Іван і Анна Панькові з Чадам, Н. Дж. (Анна була другою з черги президенткою жіночої організації), Олекса й Розалія Панькові, Іван і його дружина Гарцули, Стефан і Фросина Гарцули, Йосиф і Анна Куйбіди, Михайло Рудий, Йосиф і Фросина Вариніцькі, Михайло й Параскевія Вариніцькі (Параскевія була першою президенткою нової жіночої організації “Товариства св. Тавити”, 1916 року); Микола Кутний, Тимко й Анна Руді з Белевил, Н. Дж., Марія Драган (мати), Іван і Анна Дусаненки, Іван і Анна Височанські з Меточин, Н. Дж., Олекса й Анна Шумські, Василь і Марія Мельничуки, Григорій Карнаух “вічний” (громадський скарбник), багато заслужена в церковно-громадській праці Катерина Ковальчук-Моравська, Микола й Анеля Яценті, вельми заслужений працівник у громаді і прекрасний тенор у нашому хорі понад 30 літ Лев Герман і його перша дружина Марія, Петро і Текля Ковальчуки, Дмитро й Анна Іваськові, Стефан і Марія Грентуси, Іван Петрів, Кость і Юлія Галушки, дві родини Борищуків, Данило й Анна Борищуки з Блумфільду, Н. Дж., Яким Кузів, Мати Софія Кузів, Іван і Ксеня Наконечні, Іван Заболотький, Стефан і Марія Витвицькі з ГанOVERУ, Н. Дж., Юліян і Егнес Баранюки, Іван і Олена Кльоци, Катерина Мельник, Марія Гринькевич і її дві дочки Анна й Юлія, Василь і Ольга Горбачі, Гелена Горбач, Омелян і Параскевія Онищуки — Ворнер, Павло й Анна Бемки, Василь і Стела Куйбіда, Андрій і Ева Ковальчуки, Теодор і Юлія Романові, Теодор і Дарія Романові, Семен і Гелена Чорномази, Петро Яцентій, Яким Мельничук, Семен Чорненький, Юліян і Катерина Савіцькі, Франко й Софія Салюки, Марія й Василь Багрії, Іван Драган, Іван Коваль-

чук, Вадим Яровенко, Софрон Федів, Іван і Ева Тарнавські, вдова по проп. Олександрові Куманові — Милі Куман у Милбурн, Н. Дж., Іван Чайчук; а чи хто згадає Павла Борчука, Михайла Карнауха, Дмитра Гриціва й нині вже старенького Михайла Шкільного, що співав у нашому хорі? Також пригадую вам Івана Грентуса, Петра Горбача, Богдана Бучака і Тараса Вариніцького.

Господня Вечера в Українській Євангельсько-Реформованій Церкві в селі Молодятині, серпень 1933 рік. Від лівого боку сидять пастори: Ю. Гаванський, Д. Хом'як, П. Крат, В. Демчишин, М. Журавівський і П. Яремко.

На цьому місці складаю сердечну подяку також пасторам: Фесенкові, Ковалевичеві й Стандретові за деякі матеріяли до цих споминів, про що я не знав або не мав даних. Я свідомий того, що оці спомини далеко не всі, особливо про тих перших пасторів-піонерів, що походили зі Східньої України, як: Гласко, Собко, Саластин, та Іван Баран із Збаражчини (село Підпенківці), Бучак, Боровський та інші. Це, як бачите, лише коротенькі згадки про тих значних людей в українськiм евангельськiм русі. Коли б ми дочекалися другого видання цих споминів, то певно ми їх краще впорядкуємо.

